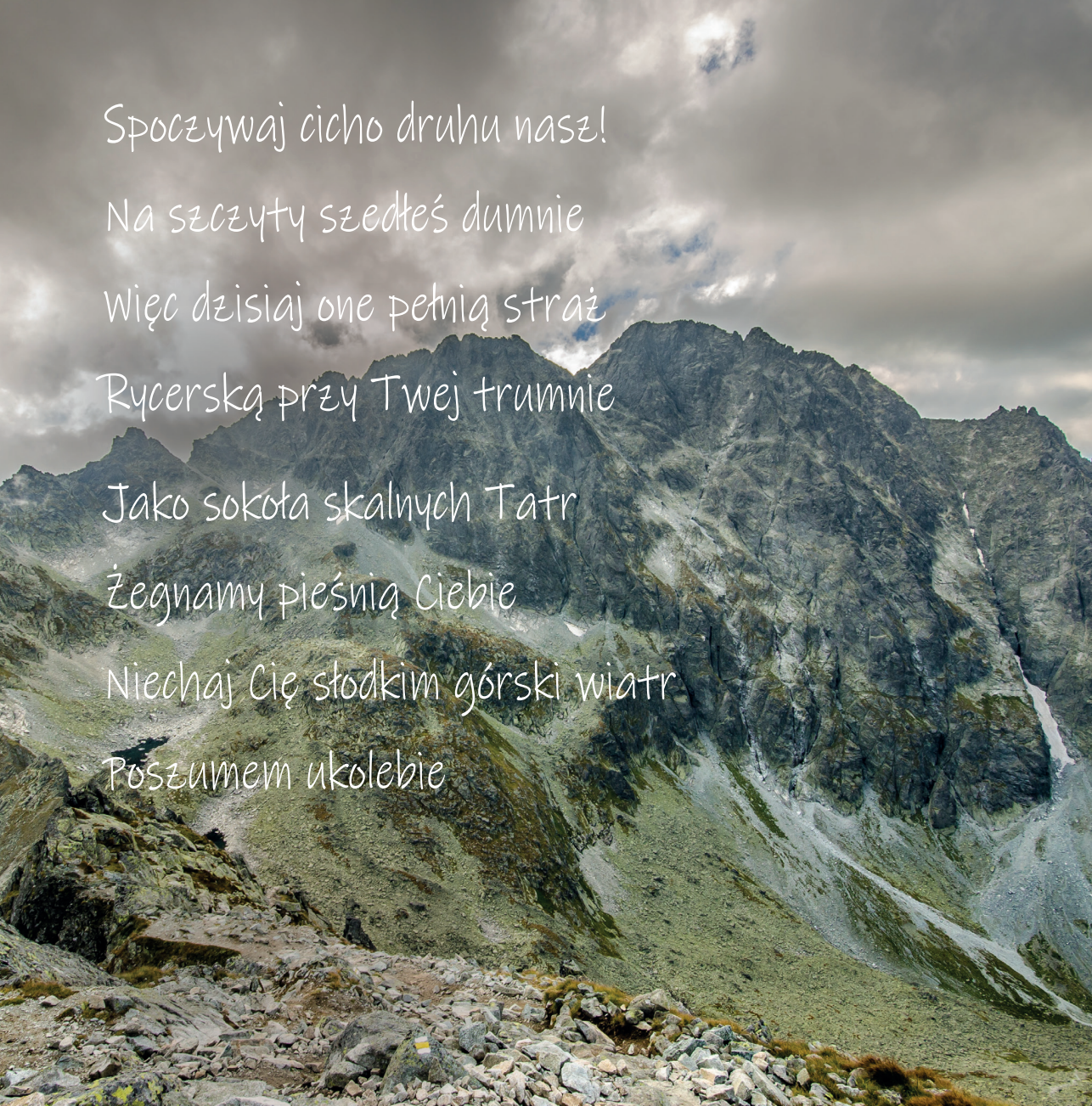

Spoczywaj cicho druhu nasz!
Na szczyty szedłeś dumnie
Więc dzisiaj one pełnią straż
Rycerską przy Twojej trumnie
Jako sokota skalnych Tatr
Żegnamy pieśnią Ciebie
Niechaj Cię słodkim górski wiatr
Poszumem ukołebie

AGNIESZKA SZCZAUS

Obraz ludzi Podhala i Tatr
w inskrypcjach ze starego cmentarza
na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem

Obraz ludzi Podhala i Tatr
w inskrypcjach ze starego cmentarza
na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem

UNIwersytet Szczeciński
ROZPRAWY I STUDIA T. (MCCCXVI) 1242

Agnieszka Szczaus

**Obraz ludzi Podhala i Tatr
w inskrypcjach ze starego cmentarza
na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem**

Szczecin 2022

Rada Wydawnicza

Barbara Braid, Anna Cedro, Urszula Chęcińska, Rafał Klóska, Maciej Kowalewski
Ewa Mazur-Wierzbicka, Jarosław Nadobnik, Grzegorz Wejman
Renata Ziemińska, Magdalena Zioło
Andrzej Skrendo – przewodniczący Rady Wydawniczej
Elżbieta Zarzycka – dyrektor Wydawnictwa Naukowego

Recenzentka

prof. dr hab. Urszula Sokólska

Redakcja językowa

Jadwiga Hadryś

Redakcja techniczna i skład komputerowy

Wiesława Mazurkiewicz

Korekta wydawnicza

Paulina Kaczyńska-Domagalska

Projekt okładki

Joanna Dubois-Mosora

Agnieszka Szczaus ORCID 0000-0001-6826-6110

Wersja elektroniczna publikacji dostępna na licencji CC BY-SA 4.0

© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2022

DOI 10.18276/978-83-7972-801-5

ISBN 978-83-7972-801-5 (online)

ISBN 978-83-7972-505-2 (print)

ISSN 0860-2751

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO

Wydanie I | Ark. wyd. 8,0 | Ark. druk. 12,8 | Format 170/240

Spis treści

Wstęp.....	7
Rozdział I. Ludzie Podhala i Tatr w relacjach zawodowych i społecznych	27
1.1. Artysci i rzemieślnicy	31
1.2. Sportowcy, działacze turystyczni, przewodnicy i ratownicy górscy	43
1.3. Medycy	56
1.4. Pedagodzy i pracownicy nauki	58
1.5. Żołnierze, działacze niepodległościowi i opozycyjni	66
1.6. Osoby działające na rzecz małej ojczyzny	77
1.7. Osoby uprawiające inną działalność	85
Rozdział II. Ludzie Podhala i Tatr w relacjach rodzinnych i przyjacielskich	94
2.1. Rodzina.....	95
2.2. Żona, wdowa – mąż	98
2.3. Rodzice: matka – ojciec.....	106
2.4. Dzieci: córka – syn	110
2.5. Wnuki: wnuczka, prawnuczka – wnuk	120
2.6. Rodzeństwo: siostra – brat.....	122
2.7. Przyjaciele	123
Rozdział III. Ludzie Podhala i Tatr w relacjach z sacrum.....	129
3.1. Inskrypcje zawierające odwołania do sacrum.....	131
3.1.1. Inskrypcje zawierające modlitwy i prośby skierowane do Boga.....	132
3.1.2. Inskrypcje zawierające wezwania modlitewne.....	136
3.1.3. Inskrypcje wyrażające zgodę z wolą Bożą	139

3.1.4. Inskrypcje zawierające wyrazy chwały i uwielbienia	141
3.1.5. Inskrypcje zawierające cytaty biblijne	142
3.1.6. Inskrypcje zawierające fragmenty utworów religijnych	145
3.1.7. Inskrypcje zawierające skróty o proveniencji religijnej	148
3.2. Inskrypcje upamiętniające osoby duchowne i konsekrowane	149
3.3. Inskrypcje upamiętniające osoby świeckie zaangażowane w życie wspólnoty	155
Zakończenie.	158
 Bibliografia	 169
Indeks nazwisk i imion oraz imion zakonnych utrwalonych w inskrypcjach z Pęksowego Brzyzku	 181
Indeks nazwisk.	193
Wykaz skrótów i skrótowców występujących w cytowanych inskrypcjach.	197
Summary	201

Wstęp

Cmentarz na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem, nazywany też Starym Cmentarzem lub Cmentarzem Zasłużonych, jest jedną z najciekawszych polskich nekropolii¹. Cmentarz ma charakter wyznaniowy², należy do Parafii Rzymskokatolickiej pw. Najświętszej Rodziny w Zakopanem. Nekropolia została założona w połowie XIX wieku³ z inicjatywy pierwszego proboszcza parafii w Zakopanem, księdza Józefa Stolarczyka, na terenie podarowanym przez Jana Pęksę⁴, nad *brzykiem*, tj. ‘stromizną, brzegiem’⁵ potoku Cicha Woda. Stąd też od nazwiska fundatora i nazwy ukształtowania terenu powstała nazwa lokatywna: *Pęksów Brzyzek*. Gdy w roku 1908 powstał drugi cmentarz zakopiański, nekropolię na Pęksowym Brzyzku zaczęto nazywać też Starym

¹ Informacje na temat historii cmentarza i osób tam pochowanych można znaleźć w: J. Zdebski, *Cmentarz Zasłużonych w Zakopanem. Przewodnik biograficzny*, Warszawa–Kraków 1983; Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995, s. 167; S. Kałamacki, *Stary Cmentarz na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem. Przewodnik*, wyd. 2, Zakopane 2004; W. Białas, *Cmentarz na Pęksowym Brzyzku*, oprac. A. Brandstatter, Pelplin 2005; M. Pinkwart, *Cmentarz na Pęksowym Brzyzku. Przewodnik*, Olszanica 2007; M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem*, wyd. 2, Nowy Targ 2019.

² Cmentarzem wyznaniowym jest cmentarz, który został założony przez właściwe władze kościelne i nie został przekazany właściwej władzy samorządowej oraz który jest utrzymywany i zarządzany przez związek wyznaniowy (por. *Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych* z dnia 31 stycznia 1959 r. Dz.U. nr 11, poz. 62, art. 1, p. 5).

³ Najczęściej podaje się rok 1848, choć w nowszych opracowaniach wskazuje się na lata między 1850 a 1857 jako najbardziej prawdopodobny czas założenia nekropolii (M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 33–34).

⁴ W ostatnich latach zwraca się uwagę na brak dokumentów potwierdzających akt darowizny terenu nad potokiem na cele nekropolii (tamże, s. 34–35).

⁵ S.A. Hodorowicz, *Słownik gwary górali Skalnego Podhala*, Nowy Targ 2004, s. 12.

Cmentarzem. W 1889 roku na Pęksowym Brzyzku pochowano jednego z pierwszych badaczy i propagatorów uroków Tatr i Podhala – Tytusa Chałubińskiego, co wpłynęło na zmianę charakteru cmentarza, na którym coraz częściej chowano osoby spoza Zakopanego, gości odwiedzających Tatry i Podhale, kuracjuszy oraz osoby zasłużone dla regionu. Na początku XX wieku cmentarz znalazł się pod opieką Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, a w 1931 roku został wpisany przez konserwatora do rejestru zabytków i od tego momentu nazywany jest także Cmentarzem Zasłużonych lub Zabytkowym Cmentarzem. Nekropolia jest nadal czynna, choć możliwość pochówku jest obecnie znacznie ograniczona – zgodnie z regulaminem⁶ prawo do pochówku mają członkowie starych góralskich rodzin posiadających już kwatery na Pęksowym Brzyzku, ze szczególnym uwzględnieniem rodziny fundatora, oraz osoby zasłużone dla Podhala i Tatr.

W ciągu 170 lat funkcjonowania cmentarza pochowano na nim około 6 tysięcy osób. Obecnie szacuje się, że (po zmniejszeniu powierzchni cmentarza w latach 40. XX w.) na terenie nekropolii znajduje się około 400 grobów (częściowo anonimowych), zarówno jednoosobowych, jak i rodzinnych, wieloosobowych⁷. Są to w zdecydowanej większości groby rzeczywiste, ale jest też pewna grupa nagrobków symbolicznych, np. generała Mariusza Zaruskiego, narciarza Bronisława Czecha, etnografa Bronisława Piłsudskiego, kuriera tatrzańskiego Eugeniusza Gąsienicy-Sieczki czy himalaisty Macieja Berbeki.

Mogiły z zakopiańskiego cmentarza, zarówno rzeczywiste, jak i symboliczne, są opatrzone *inskrypcjami*, zwanymi także *epitafiami*, *napisami epigraficznymi* lub *nagrobkami*, tj. krótkimi, autonomicznymi tekstami, zamkniętymi pod względem semantycznym i formalnym, informującymi o śmierci jakiejś osoby⁸ i upamiętniającymi osobę zmarłą. Inskrypcje zatem, dając świadectwo życia i śmierci jakiejś osoby, pełnią przede

⁶ Regulamin cmentarza dostępny na stronie: <https://zakopane-parafia.grobonet.com/regulamin.php>, dostęp 20.12.2020. Por. też: M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 40.

⁷ Dane z lat dwutysięcznych podajemy za M. Pinkwartem, R. Piżanowską (*Stary Cmentarz...*, s. 52). Z kolei J. Zdebski (tenże, *Cmentarz Zasłużonych...*, s. 8) oraz autorzy *Wielkiej encyklopedii tatrzańskiej* (W.H. Paryski, Z. Radwańska-Paryska, *Wielka encyklopedia...*, s. 167) w latach 80. XX w. podawali, że na terenie cmentarza znajduje się około 250 mogił, z czego około 100 to groby osób znanych i zasłużonych.

⁸ Podajemy za: K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym*, wyd. 2, Gorzów Wlkp. 2010, s. 15, 21–23; tenże, *Językowo-kulturowy aspekt napisów nagrobnych*, w: *Nekropolie, kirkuty, cmentarze*, t. 1, red. A. Łazowski, Szczecin 2002, s. 29–30. Za K. Długoszem traktujemy określenia: *inskrypcja*, *epitafium*, *napis epigraficzny*, *nagrobek* jako synonimiczne.

wszystkim funkcję informacyjno-komemoratywną⁹, ale także konsolacyjną, terapeutyczną, komploracyjną, religijną czy ekspresywną¹⁰. Teksty takie, ze względu na lapidarność oraz z uwagi na czysto fizyczne ograniczenia zdeterminowane powierzchnią, na której są umieszczane, określa się niekiedy jako małą formę literacką¹¹.

Napisy epigraficzne są niezwykle ciekawym materiałem, otwierającym różne perspektywy badawcze, na co zwracał uwagę Władysław Kupiszewski, pisząc: „Dla językoznawstwa są one tekstami, komunikatami językowymi, bardziej lub mniej skonwencjonalizowanymi i jako takie mogą być przedmiotem analizy. Dla szeroko pojętej kultury czy kulturoznawstwa są świadectwem określonego sposobu patrzenia na świat, ujmowania rzeczywistości, świadectwem wierzeń czy wyobrażeń religijnych tych, którzy nagrobnymi napisami czczą ich pamięć. Są wyrazem stosunku żyjących do zmarłych. Z punktu widzenia literatury interesować mogą jako fakty literackie, często jako przejawy twórczości ludowej. Mogą być też odczytywane jako fakty socjologiczne, odbijające w pewnym stopniu stosunki społeczne ludności danej miejscowości”¹². W Polsce ten materiał jest doceniany od niedawna (tj. od lat 80. XX w.)¹³ przez reprezentantów różnych dyscyplin – interesują się nim historycy¹⁴, np. Andrzej Biernat¹⁵

⁹ Por. I. Steczko, *Językowe sposoby wyrażania aktu śmierci w dawnych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2011, t. 6, s. 92.

¹⁰ Por. np. E. Rogowska-Cybulska, *Inskrypcje nagrobne wiejskiego cmentarza jako nośniki pamięci o zmarłych (na przykładzie cmentarza parafialnego w Łojach w diecezji łomżyńskiej)*, „Studia Łomżyńskie” 2012, t. 22, s. 95–118.

¹¹ Por. J. Trzynadłowski, *Małe formy literackie*, Wrocław 1977, s. 67; T. Friedelówna, *Polskie napisy trumienne w toruńskim kościele Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*, w: *Inskrypcje toruńskie*, red. I. Sawicka, Toruń 1999, s. 92–93.

¹² W. Kupiszewski, *Groby mówią*, „Literatura Ludowa” 1986, nr 2, s. 27.

¹³ Wcześniejsze prace, np. zbiory XIX-wiecznych inskrypcji (choćby: K.W. Wójcicki, *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, t. 1–3, Warszawa 1855–1858 [reprint: Warszawa 1974]), miały wartość poznawczą, użytkową, ale nie miały charakteru opracowania naukowego.

¹⁴ Na uwagę zasługują zwłaszcza prace edytorskie ukierunkowane na utrwalanie i rozpowszechnianie epitafiów w ramach serii *Corpus inscriptionum Poloniae* (por. J. Szymański, B. Trelińska, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł epigraficznych*, Lublin 2003, w: J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 448–458), co w dalszej perspektywie daje możliwość wieloaspektowych badań nad różnorodnymi zbiorami inskrypcji.

¹⁵ A. Biernat, *Dziewiętnastowieczne napisy epigraficzne na ziemiach Królestwa Polskiego*, Wrocław 1987.

czy Waldemar Kowalski¹⁶, historycy sztuki¹⁷, a także kulturoznawcy, literaturo- i językoznawcy.

Na kulturowe funkcje nagrobka i wpisany w niego ludowy wizerunek człowieka zwrócił uwagę Roch Sulima¹⁸. O ludowym charakterze współczesnych epitafiów pisał Jan Kurek na przykładzie wierszowanych inskrypcji z terenu Podhala¹⁹. Z kolei Jacek Kolbuszewski opracował antologię polskiej poezji nagrobnej²⁰, a także zapoczątkował, a potem konsekwentnie rozwijał historycznoliterackie i kulturowe badania nad wierszowanymi epitafiami²¹. W kulturowo-literackim nurcie badań utrzymują się też prace Krynstyny Syrnickiej²², Anny Bajdy²³, Moniki Borkowskiej²⁴, Małgorzaty Gnyś-Nideckiej²⁵,

¹⁶ W. Kowalski, „Do zmartwychwstania swego...”. *Staropolskie inskrypcje północno-zachodniej Małopolski*, Kielce 2004.

¹⁷ Np. K. Cieślak, *Kościół – cmentarz. Sztuka nagrobna w Gdańsku (XV–XVIII w.)*. „Długie trwanie” *epitafium*, Gdańsk 1992.

¹⁸ R. Sulima, *Od inskrypcji nagrobkowej do prozy psychologicznej*, „Regiony” 1983, nr 3, s. 101–126.

¹⁹ J. Kurek, *Górska poezja ryta w kamieniu i kuta w metalu na cmentarzach Podhala oraz północnej części Spisza i Orawy*, „Literatura Ludowa” 1985, nr 3–4, s. 29–59.

²⁰ J. Kolbuszewski, *Najpiękniejsze epitafia polskie*, Warszawa 1989; tenże, „Co mnie dzisiaj, jutro tobie...” *Polskie wiersze nagrobne*, Wrocław 1996.

²¹ J. Kolbuszewski, *O typologii współczesnych wierszy nagrobnych*, „Ruch Literacki” 1982, nr 1–2; tenże, *Topika śmierci we współczesnych wierszach nagrobnych*, „Przegląd Humanistyczny” 1982, nr 3–4; tenże, *Wiersze z cmentarza. O współczesnej epigrafice wierszowanej*, Wrocław 1985; tenże, *Tragizm i groteska. O pewnych osobliwościach wierszowanej epigrafiki nagrobnej*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, t. 1, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 1997, s. 475–492; tenże, *Niezamierzony komizm inskrypcji nagrobnych*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, t. 3, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 1999, s. 367–375.

²² K. Syrnicka, *Z problematyki językowej polskich inskrypcji nagrobnych na Litwie*, w: *Problemy współczesnej tanatologii...*, t. 1, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 1997, s. 375–387; też, *Najstarsza wileńska epigrafika nagrobna w języku polskim*, w: *Problemy współczesnej tanatologii...*, t. 4, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 2000, s. 293–303; też, *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie. Tradycja i współczesność*, Wilno–Łublin 2001.

²³ A. Bajda, *Cmentarz Świętego Wawrzyńca we Wrocławiu oazą prawdy obłaskawionej. Tradycyjna symbolika śmierci w służbie współczesnej poezji nagrobnej*, „Annales Silesiae” 1994, t. 24, s. 119–133.

²⁴ M. Borkowska, *Wybrane motywy eschatologiczne wierszowanej epigrafiki nagrobnej*, w: *Problemy współczesnej tanatologii...*, t. 3, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 1999, s. 377–391.

²⁵ M. Gnyś-Nidecka, *Inskrypcje na nagrobkach dziecięcych w odczycie kulturoznawczym*, w: *Utrata i żaloba. Teoria i praktyka*, red. R. Kleszcz-Szczyrba, A. Gałuszka, Katowice 2016, s. 63–73.

Dawida Kieresa²⁶. Władysław Kupiszewski natomiast łączy kulturowe, literackie, socjologiczne i lingwistyczne spojrzenie na inskrypcje²⁷.

Językoznawcze analizy inskrypcji przynoszą prace takich badaczy, jak np. Małgorzata Rodenkówna, która z perspektywy teorii tekstu wskazała tekstowe i ikoniczne wyznaczniki inskrypcji²⁸. Z kolei Waław Szeszunowicz analizował skróty pojawiające się w inskrypcjach²⁹, a Igor Borkowski badał językowy obraz śmierci wyłaniający się z epitafiów³⁰. Ewa Rogowska-Cybulska badała sposoby realizacji funkcji komemoratywnej inskrypcji pochodzących z terenu diecezji łomżyńskiej³¹. Natomiast Iwona Steczko analizowała inskrypcje z historycznych cmentarzy Krakowa i na tej podstawie odtworzyła obraz kobiet i mężczyzn utrwalony w tych tekstach, zanalizowała sposoby wyrażania śmierci w napisach nagrobnych, odtworzyła językowe środki ekspresji obecne w inskrypcjach poświęconych dzieciom, analizowała obecne w epitafiach cytaty biblijne oraz prośby o modlitwę³². Liczne prace językoznawcze poświęcił inskrypcjom Kazimierz Długosz, który analizował ich strukturę, relacje nadawczo-odbiorcze w tychże tekstach, obecność w epitafiach elementów biblijnych, gwarowych i potocznych, eufemistyczne

²⁶ D. Kieres, *Nagrobne inskrypcje metaforyczno-peryfrastyczne z polskiego cmentarza w Adampolu (Turcja)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2015, t. 3, s. 156–167.

²⁷ W. Kupiszewski, *Groby mówią...*, s. 27–47.

²⁸ M. Rodenkówna, *Nagrobek jako komunikat językowy*, „Zeszyty Językoznawcze UMCS” 1980, t. 1, s. 22–29.

²⁹ W. Szeszunowicz, *Abrewiatura jako element inskrypcji nagrobnych*, „Zeszyty Naukowe Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku” 1982, z. 34, s. 125–133.

³⁰ I. Borkowski, *Śmierci tajemnicze wrota. Językowy świat inskrypcji nagrobnych*, w: *Język a kultura*, t. 13: *Językowy obraz świata i kultury*, red. J. Anusiewicz, Wrocław 2000, s. 343–354.

³¹ E. Rogowska-Cybulska, *Inskrypcje nagrobne...*

³² I. Steczko, *Językowy obraz kobiety w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych*, w: *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*, red. I. Kępka, L. Warda-Radys, Gdańsk 2011, s. 455–469; *taż*, *Portret funeralny mężczyzny w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 2011, nr 21, s. 17–29; *taż*, *Językowe sposoby wyrażania aktu śmierci w dawnych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2011, t. 6, s. 93–108; *taż*, *Językowe środki ekspresji w dawnych inskrypcjach nagrobnych poświęconych dzieciom*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 2010, nr 20, s. 225–235; *taż*, *Cytaty biblijne w XIX-wiecznych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Naukovij Visnik Černivećkogo Universitetu” 2013, vol. 678, s. 156–160; *taż*, *Prośba o modlitwę w XIX-wiecznych napisach nagrobnych na cmentarzach krakowskich*, w: *Problemy współczesnej tanatologii...*, red. J. Kolbuszewski, t. 15, Wrocław, 2011, s. 147–159.

określenia śmierci, sposoby komunikowania o wojnie, hierarchię zawodów przywoływanych w inskrypcjach czy funkcję toponimów w inskrypcjach³³.

Język polskich inskrypcji z Kresów północno-wschodnich analizowały np. Irena Maryniakowa³⁴ czy Katarzyna Konczewska³⁵. Wieloaspektowe (w tym zwłaszcza genologiczne) badania inskrypcji nagrobnych pochodzących z cmentarzy prawosławnych z polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza prowadziła Agnieszka Dudek-Szumigaj³⁶.

³³ K. Długosz, *Związek nazw miejscowych z historią życia mieszkańców Pomorza Zachodniego i Środkowego (na przykładzie inskrypcji nagrobnych)*, „Ziemie Zachodnie i Północne”, t. 2: *Spoleczno-demograficzne problemy mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych Polski*, red. R. Woźniak, Szczecin 1990, s. 80–92; tenże, *Inskrypcje nagrobne z Pomorza Zachodniego w ujęciu językoznawczym*, Szczecin 1991; tenże, *Potoczność w inskrypcjach nagrobnych*, w: *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych*, red. S. Gajda, Z. Adamiszyn, Opole 1991, s. 79–86; tenże, *O stereotypie językowym w inskrypcjach nagrobnych*, w: *Mity i stereotypy w kulturze, literaturze i języku*, red. M. Kozłowska, E. Tierling, Szczecin 1993, s. 131–140; tenże, *O hierarchii zawodów w inskrypcjach nagrobnych*, „Socjolingwistyka” 1993, t. 12–13, s. 169–182; tenże, *Echa II wojny światowej w inskrypcjach nagrobnych cmentarzy Pomorza Zachodniego i Środkowego*, w: *Druga wojna światowa w literaturze polskiej i obcej*, red. L. Ludorowski, Lublin 1994, s. 329–330; tenże, *Co oznaczają nazwy miejscowe w inskrypcjach nagrobnych?*, „Onomastica” 1994, t. 39, s. 95–111; tenże, *Frazeologia biblijna w inskrypcjach nagrobnych*, w: *Problemy frazeologii europejskiej*, t. II, red. A.M. Lewicki, W. Chlebda, Warszawa 1997, s. 211–219; tenże, *Językowy obraz wojny w inskrypcjach nagrobnych i pieśniach ludowych*, „Etnolingwistyka” 1998, t. 9/10, s. 169–192; tenże, *Językowo-kulturowy aspekt napisów nagrobnych*, w: *Nekropolie, kirkuty, cmentarze*, t. 1, red. A. Łazowski, Szczecin 2002, s. 27–40; tenże, *Biblijna szata napisów nagrobnych*, „Prace Filologiczne” 2004, t. 49, s. 61–81; tenże, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*

³⁴ I. Maryniakowa, *O języku inskrypcji nagrobnych na północnych Kresach*, w: *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 10, red. J. Rieger, Warszawa 2001, s. 241–246.

³⁵ K. Konczewska, *Uwagi o polszczyźnie inskrypcji nagrobnych na Grodzieńszczyźnie*, „Acta Baltico-Slavica” 2014, t. 38, s. 67–88.

³⁶ A. Dudek-Szumigaj, *Eufemizmy śmierci w świetle inskrypcji nagrobnych wybranych nekropolii prawosławnych Wołynia*, w: *Tabu językowe i eufemizacja w dialektach słowiańskich*, red. F. Czyżewski, A. Tyrpa, Lublin 2008, s. 201–209; też, *Metaforyczne określenia śmierci w świetle inskrypcji nagrobnych nekropolii prawosławnych Lubelszczyzny*, „Seminaria Naukowe Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 2009, nr 8 (59), s. 35–37; też, *Funkcja ekspresywna inskrypcji nagrobnych (na przykładzie nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-ukraińskiego)*, w: *Cmentarze po obu stronach Bugu*, red. H. Arkuszyn, F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, Włodawa–Lublin 2014, s. 177–190; też, *Miejsce i funkcja modlitwy w inskrypcjach nagrobnych pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*, w: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, red. B. Siegień, Białystok 2015, s. 153–163; też, *Abrewiatywna funkcja inskrypcji nagrobnych (na przykładzie nekropolii prawosławnych wschodniej Lubelszczyzny)*, „Teki Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych”. Oddział Lubelski PAN 2016, s. 25–34; też, *Życie i śmierć w świetle inskrypcji nagrobnych nekropolii prawosławnych wschodniej Lubelszczyzny*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2016, t. 16, s. 385–395; też, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego w świetle inskrypcji nagrobnych (na materiale nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-ukraińskiego)*, „Annales UMCS”. Sectio FF 2016, vol. 34, s. 201–213; też, *Językowy obraz Boga w inskrypcjach nagrobnych pogranicza polsko-ukraińskiego*,

Antroponimami obecnymi w inskrypcjach zajmowali się Feliks Czyżewski³⁷, Alina Burysz³⁸ czy Marcin Kojder³⁹. Z kolei monografia Janusza Rećki⁴⁰ przynosi przegląd definicji epitafium, pokazuje historyczny rodowód gatunku i jego obraz zawarty w dawnych traktatach i poetykach. Na temat inskrypcji powstają też prace niepublikowane⁴¹. Warto również wspomnieć, że podstawę materiałową badań mogą stanowić nie tylko inskrypcje mieszczące się w grupie tekstów użytkowych, ale także nagrobki literackie – te autorstwa Wacława Potockiego analizowała Władysława Książek-Bryłowa⁴².

Przeprowadzony przegląd prac na temat epitafiów pokazuje, że badacze analizowali inskrypcje pochodzące z różnych obszarów: z polskich cmentarzy położonych na terenach dzisiejszej Litwy (Wileńszczyzna) i rzadziej Turcji (Adampol), a także z pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego, z Pomorza Zachodniego, Ziemi Lubuskiej, Mazowsza, Śląska, z Małopolski, w tym także z Podhala, ale pomijali inskrypcje z cmentarza zakopiańskiego.

W opracowaniach kulturowo-literackich przyjęła się zaproponowana przez Jana Trzynadlowskiego typologia nagrobków, wśród których badacz wyróżnił:

„Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 2019, s. 197–210; też, *Inskrypcje nagrobne pogranicza polsko-ukraińskiego: studium genologiczne*, Lublin 2018.

³⁷ F. Czyżewski, *Antroponimia pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego w świetle inskrypcji nagrobnych*, cz. 1: *Słownik nazwisk*, Lublin 2013; tenże, *Kilka uwag o pograniczu językowym w świetle inskrypcji nagrobnych wschodniej Lubelszczyzny*, w: *Pogranicza słowiańskie w opisach językoznawczych. W 110 rocznicę urodzin Profesora Władysława Kuraskiewicza (1905–1997)*, red. F. Czyżewski, M. Olejnik, A. Pihan-Kijasowa, Lublin 2015, s. 55–66.

³⁸ A. Burysz, *Imiona żeńskie w inskrypcjach nagrobnych cmentarza w Drohobyczu (na przykładzie pracy R. Pastucha „Drohobyckij nekropol”)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2009, t. 54, s. 5–16; też, *Imiona męskie w inskrypcjach nagrobnych cmentarza w Drohobyczu (na przykładzie pracy R. Pastucha „Drohobyckij nekropol”)*, w: *Nekropolie jako znak kultury pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*, red. F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, L. Frolak, Lublin 2011, s. 75–84.

³⁹ M. Kojder, *Imiona męskie w inskrypcjach nagrobnych wybranych cmentarzy wschodniej Lubelszczyzny*, w: *Cmentarze po obu stronach Bugu*, red. H. Arkuszyn, F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, Lublin 2014, s. 203–214.

⁴⁰ J. Rećko, *Literackie epitafium barokowe. Geneza i teoria gatunku*, Zielona Góra 1992.

⁴¹ Np. K. Godek, *Językowy obraz świata społeczności miejskiej i wiejskiej wpisany w inskrypcje nagrobne (na przykładzie cmentarza św. Salwatora w Krakowie oraz cmentarzy wybranych wsi podhalańskich)*, Kraków 2009 [maszynopis rozprawy doktorskiej]; M. Herchel, *Językowo-kulturowy obraz świata wpisany w inskrypcje nagrobne cmentarzy wiejskich (na przykładzie wybranych wsi małopolskich)*, Kraków 2011 [maszynopis rozprawy doktorskiej].

⁴² W. Książek-Bryłowa, *Uwagi o nagrobku jako gatunku w świetle „Nagrobków” Wacława Potockiego*, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 2: *Tekst a gatunek*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2008, s. 322–332.

- epitafia onomastyczne (zawierają tylko imię i nazwisko oraz daty narodzin i/lub śmierci),
- epitafia identyfikacyjne, inaczej protokolarne (poszerzone o ewentualne informacje o rodzaju, miejscu śmierci, zawodzie zmarłego, pokrewieństwie z fundatorem nagrobka, stopniach naukowych, wojskowych, odznaczeniach itp.),
- epitafia poetyckie, in. metaforyczno-peryfrastyczne (traktowane jako swego rodzaju wierszowany aneks do epitafium onomastycznego)⁴³.

Na kryteriach literackich bazują też klasyfikacje opracowane przez Jacka Kolbuszewskiego⁴⁴ i Władysława Kupiszewskiego⁴⁵. Ten ostatni jako zasadę podziału inskrypcji przyjął relacje nadawczo-odbiorcze obecne w tychże tekstach i wyróżnił:

- „1. inskrypcje, których treść żyjący kieruje do a) zmarłych, b) Boga;
2. inskrypcje zawierające wypowiedzi żyjących (do zmarłych) kierowane do innych żyjących;
3. inskrypcje zawierające wypowiedzi zmarłych kierowane a) do Boga, b) do żyjących, c) wypowiedzi zmarłego o sobie (bez wyraźnego adresata);
4. inskrypcje o charakterze ogólnym (brak wyraźnego nadawcy i adresata)”⁴⁶.

Krytycznie do tej klasyfikacji odniósł się K. Długosz i zaproponował własną typologię, zaznaczając, że jako podstawowe kryterium podziału przyjmuje relacje nadawca–podmiot–odbiorca, ale rozumiane nie w ujęciu literackim (jak to zrobił W. Kupiszewski), lecz lingwistycznym. Badacz wyjaśnił, że nadawcą napisów epigraficznych jest fundator, autor napisu (a nie podmiot literacki), który nie zawsze się ujawnia, odbiorcą jest żyjący czytelnik takiego tekstu, a najważniejszym ogniwem komunikatu, jakim jest inskrypcja, jest osoba zmarła, podmiot inskrypcji, o którym jest mowa⁴⁷. Dalej K. Długosz omówił strukturę epitafiów i wskazał, że teksty takie mogą mieć trojką postać:

⁴³ J. Trzynadłowski, *Małe formy...*, s. 67–68.

⁴⁴ J. Kolbuszewski, *Wiersze z cmentarza...*, s. 64.

⁴⁵ W. Kupiszewski, *Groby mówią...*, s. 30.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ K. Długosz osobę zmarłą nazywa *podmiotem inskrypcji* i wyjaśnia, że określenia tego nie należy utożsamiać ze sprawcą. „Pozycja podmiotu w inskrypcji jest najważniejsza, gdyż osoba zmarła (podmiot) stanowi ośrodek zainteresowań nadawcy i odbiorcy, jest głównym składnikiem, przeważnie najwyższym w hierarchii wyróżnialnych w tekście jednostek konstrukcyjnych. Zapewnia napisowi nagrobnemu sens istnienia, wewnętrzną spójność, wiąże jego elementy i decyduje o ich strukturalnym uporządkowaniu” (K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 12).

- a) prostą, zawierającą jedynie dane biograficzne, tj. imię, nazwisko, daty, a czasami też miejsce urodzenia i śmierci (takie inskrypcje K. Długosz określa mianem inskrypcji onomastycznych);
- b) dwuczłonową, składającą się z części biograficznej oraz z części tekstowej, która może wносить dodatkowe informacje o zmarłym, może też być to fragment modlitwy, zwrot do Boga, cytat biblijny, przesłanie, sentencja itp. (takie inskrypcje badacz określa mianem inskrypcji onomastyczno-tekstowych). Dane biograficzne są obligatoryjnym elementem inskrypcji, zaś wszystkie informacje znajdujące się w części tekstowej są elementami fakultatywnymi;
- c) trójczłonową, wtedy gdy epitafia są uzupełnione jeszcze jednym elementem fakultatywnym: informacją o nadawcy tekstu⁴⁸.

Bardziej precyzyjnie relacje nadawczo-odbiorcze występujące w inskrypcjach scharakteryzowała A. Dudek-Szumigaj, która w konsekwencji wydzieliła:

1.1. Inskrypcje z odbiorcą rzeczywistym (każdy potencjalny czytelnik).

1.2. Inskrypcje z odbiorcą symbolicznym, którym mogą być:

- a) osoby zmarłe,
- b) Bóg.

2.1. Inskrypcje z nadawcą rzeczywistym, którym może być:

- a) nadawca prywatny, najczęściej członek/członkowie rodziny (wyrażany w formie indywidualnej lub zbiorowej),
- b) nadawca oficjalny, np. instytucje, organizacje społeczne (wyrażany w formie indywidualnej lub zbiorowej).

2.2. Inskrypcje z nadawcą symbolicznym, tj. zmarłym (in. to tzw. nadawca pozorny⁴⁹).

2.3. Inskrypcje z nadawcą niewyrażonym leksykalnie (nadawca nie ujawnia się w treści wypowiedzi)⁵⁰.

Inskrypcje pochodzące z cmentarza na Pęksowym Brzyzku reprezentują wszystkie wymienione przez K. Długosza i A. Dudek-Szumigaj grupy. Oprócz 563 inskrypcji

⁴⁸ K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 15, 21–23; tenże, *Językowo-kulturowy aspekt...*, s. 29–30.

⁴⁹ Określenie *nadawca pozorny* przyjęte za: K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 24.

⁵⁰ A. Dudek-Szumigaj, *Inskrypcje nagrobne...*, s. 234–268.

nagrobnych na Pęksowym Brzyzku (a dokładniej na murach okalających nekropolię) zostało zamieszczonych kilka pamiątkowych tablic, dedykowanych ważnym dla Zakopanego i Podhala osobom, takim jak Mieczysław Karłowicz, Karol Szymanowski, Oskar Balzer, Mieczysław Staich, Marian Maurizio-Abramowicz czy tatrzańscy kurierzy. Pod względem strukturalnym inskrypcje pamiątkowe są zbliżone do trójczłonowych, onomastyczno-tekstowych inskrypcji nagrobnych, z rozbudowaną częścią tekstową i z informacją o nadawcach tekstu, a zarazem fundatorach tablicy pamiątkowej.

W sumie w poniższych badaniach analizie poddajemy 569 inskrypcji (w tym 563 nagrobne i 6 pamiątkowych), zebranych w 2018 i uzupełnionych w 2019 roku⁵¹, a upamiętniających 685 osób (397 mężczyzn, 288 kobiet, w tym 36 dzieci i młodzieży do 18. roku życia⁵²). Zgromadzone epitafia są datowane na XIX, XX i XXI wiek⁵³, zaznaczmy jednak, że w analizach pomijamy aspekt chronologiczny, gdyż data śmierci podana na nagrobku nie musi być zbieżna z datą powstania inskrypcji. Jest to wyraźnie widoczne w napisach zamieszczanych na mogiłach rodzinnych, w których spoczywają osoby zmarłe na przestrzeni XIX i XX, a nawet XXI wieku, np.:

⁵¹ Inskrypcje nagrobne na Pęksowym Brzyzku podlegają dynamicznym zmianom, na co wskazywał M. Pinkwart: „Stary Cmentarz w ostatnim czasie wydaje się być jednym z mniej stabilnych miejsc w Zakopanem – wciąż trwają tam remonty, konserwacje, jedne groby znikają, z dnia na dzień pojawiają się nowe, na starych zmieniają się napisy” (M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 52). Nie jest to specyficzna sytuacja dotycząca tylko cmentarza zakopiańskiego – np. na podobne, dynamiczne zmiany zachodzące na Powązkach zwracała uwagę K. Witkowska (*Powązki – mówiące kamienie. Inskrypcje nagrobne na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie*, Kraków 2009, s. 9). Dlatego podkreślamy, że w pracy uwzględniony jest stan zakopiańskich inskrypcji z 2019 r.

⁵² W sytuacji gdy na podstawie zbyt skąpych informacji zawartych w inskrypcji nie można określić wieku zmarłego, włączamy taką osobę do grupy kobiet lub mężczyzn.

⁵³ J. Kurek zaznacza, że na Podhalu groby mające ponad 100 lat są nieliczne. Na Spiszu i Orawie nagrobki stawiano już w XIX w., ale nie na Podhalu, co tłumaczy się wysoką ceną wykupu ziemi pod krzyż czy nagrobek. Usypianie prostej mogiły wymagało wniesienia tylko symbolicznej sumy na rzecz parafii. Cena obniżona została w latach 20., ale budowa nagrobków na większą skalę nastąpiła dopiero od lat 40., już po drugiej wojnie światowej (J. Kurek, *Górska poezja...*, s. 29–31).

L I 2⁵⁴

Ś†P

ANNA z GRYCHOWSKICH

WALCZAKOWA

1864 – 1891

MICHAŁ WALCZAK

1812 – 1893

MARIAN SOKOŁOWSKI

TATERNIK BOTANIK PROF. S.G.G.W.

1894 – 1939

STANISŁAW SOKOŁOWSKI

LEŚNIK PROF. U.J.

1865 – 1951

AGNIESZKA z WALCZAKÓW

SOKOŁOWSKA

1866-1951

JAN SOKOŁOWSKI

ARTYSTA MALARZ PROF. A.S.P.

1904 – 1953

WITOLD SOKOŁOWSKI

ŻOŁNIERZ ARMII GEN. ANDERSA

TATERNIK

1902 – 1989

PROF. DR HAB.

STANISŁAW SOKOŁOWSKI

GEOLOG – TATERNIK

1900 – 1990⁵⁵

⁵⁴ Lokalizujemy wszystkie inskrypcje, które cytujemy w pełnym brzmieniu lub w niepełnej, ale dłuższej postaci. Litera L lub P oznaczają sektor (L ‘lewy’, P ‘prawy’), cyfry rzymskie I, II, III lub IV oznaczają rząd w sektorze, cyfry arabskie oznaczają numer grobu. Do lokalizowania inskrypcji wykorzystaliśmy system stosowany w *Ogólnopolskiej wyszukiwarce osób pochowanych Grobonet*, <https://zakopane-parafia.grobonet.com>, dostęp 1.10.2020–31.10.2020. W niektórych wypadkach lokalizacja podawana w wyszukiwarce jest różna z lokalizacją podaną w pracy – wynika to z tego, że lokalizujemy miejsce zamieszczenia inskrypcji, a nie rzeczywistego pochówku poszczególnych osób. Na przykład na Pęksowym Brzyzku znajduje się symboliczny grób malarza Jana Gąsienicy-Szostaka – wyszukiwarka wskazuje jako miejsce jego pochówku Nowy Cmentarz przy ul. Nowotarskiej w Zakopanem (M1 II 3) i nie odnotowuje w ogóle zamieszczonej tablicy (choć nie jest to regułą – w wyszukiwarce zarejestrowana została np. symboliczna mogiła Bronisława Czecha: P III 10). Ponadto zdarzają się sytuacje, że fizycznie inskrypcja znajduje się w innym miejscu, niż to pokazuje wyszukiwarka, np. inskrypcja upamiętniająca Andrzeja Kukuca znajduje się na mogile L I 33 i 34 (wspólnej z Eugeniuszem Gąsienicą-Sieczką), gdy tymczasem wyszukiwarka odsyła do kwatery L III 20. Zdarzają się też sytuacje, że w wyszukiwarce w ogóle nie ma odnotowanej osoby, której poświęcona jest jakaś inskrypcja, np. na nagrobku P IV 13 zamieszczono epitafium upamiętniające Martę Zwierzańską-Olszańską.

⁵⁵ Przytaczając inskrypcje, utrzymujemy pisownię zgodną z oryginałem zarówno w zakresie ortografii, jak i interpunkcji, podziału tekstu na wersy oraz stosowania kursywy, minu- i majuskuły. Miejsca nieczytelne

Prawdopodobnie inskrypcja ta powstała dopiero po śmierci ostatniej z wymienionych w niej osób, u schyłku XX wieku. Tylko w przypadku części zgromadzonych inskrypcji można jednoznacznie określić, że data śmierci upamiętnianej osoby (zwłaszcza jeśli chodzi o inskrypcje datowane na XIX w.) jest jednocześnie datą sformułowania epitafium.

Wątpliwości można mieć też co do dat powstania inskrypcji poświęconych osobom, które np. zostały zamordowane przez UB w latach 40. – epitafia upamiętniające takie osoby zapewne nie mogły powstać przed 1989 rokiem.

Analizowane inskrypcje są wykonane na nagrobnych płytach, pomnikach czy krzyżach różnymi technikami: są to napisy ryte w kamieniu, żłobione w drewnie, malowane na metalowych lub kamiennych płytach, kute w metalu⁵⁶. Dominują oczywiście inskrypcje polskojęzyczne, ale w badanym materiale są też 2 inskrypcje niemieckojęzyczne, 5 francuskojęzycznych, 1 łacińskojęzyczna oraz 1 polsko-litewska. Uwzględniamy zarówno napisy umieszczane na grobach rzeczywistych, jak i inskrypcje z cenotafów – rozróżnienie jednych od drugich nie zawsze jest możliwe. W niektórych sytuacjach napisy umieszczone na nagrobkach informują wprost, że grób ma charakter symboliczny, np.:

L II 51

KRYSTYNA z MIERZEJEWSKICH
SUDZIŁOWSKA
UR. 1888 ZM. 1989
I SYMBOLICZNE PROCHY JEJ MĘŻA
Ś.P. GUSTAWA SUDZIŁOWSKIEGO
*1887 W KIJOWIE †1942 W BUCARZE
RODZINA z KRESÓW WSCHODNICH

W niektórych wypadkach natomiast informacje zawarte w inskrypcjach pozwalają z pewnym prawdopodobieństwem przypuszczać, że grób jest symboliczny, np. ze

oznaczamy za pomocą znaku kropki, przy czym liczba kropek odpowiada przypuszczalnej liczbie brakujących liter. Również zgodnie z oryginałem zapisujemy daty przywoływane w inskrypcjach (por. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł epigraficznych*, oprac. J. Szymański, B. Trelińska, Lublin 2003, w: J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 448–456). Inaczej niż to zaleca *Instrukcja wydawnicza*, nie rozwijamy występujących w inskrypcjach skrótów typu: *D.O.M.*, *ur.*, *zm.*, *śp.* Rozwinięcia wszystkich skrótów podajemy na końcu pracy, s. 197–200. Wszystkie wyróżnienia (pogrubienia) w inskrypcjach – A.S. Pisownię modernizujemy wówczas, gdy omawiamy poszczególne wyrazy, wyrażenia, zwroty i frazy pochodzące z inskrypcji.

⁵⁶ O sposobach wykonania inskrypcji por. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, wyd. 6, Warszawa 2012, s. 361–364.

względu na podaną w inskrypcji datę oraz miejsce śmierci, zwłaszcza osób pomordowanych na Wschodzie lub w obozach koncentracyjnych, np.:

P III 39

Ś†P
ppłk. KAZIMIERZ
DADEJ
DR MED. WSPÓŁZAŁOŻYCIEL
DZIECIĘCEGO SANATORIUM
P/GRUŻLICZEGO w ZAKOPANEM
UCZESTNIK KAMPANII
WRZEŚNIOWEJ 1939 R.
WIĘZIEŃ OBOZU w
STAROBIELSKU
ZAMORDOWANY w CHARKOWIE
w 1940 r.

W innych z kolei sposób formułowania inskrypcji nie zawiera żadnych wskázówek interpretacyjnych i dopiero szczegółowe eksploracje pozwoliły na ustalenie, że grób ma charakter symboliczny, np.:

P II 16

Ś.†P.
JAN
GAŚIENICA SZOSTAK
† 16.05.1943 r.
Pierwszy góral po studiach
w Akademii sztuk pięknych
w Paryżu
Piewca góralszczyzny
i obyczajów w malarstwie
Wieczny Mu pokój w Panu!

Treść powyższej inskrypcji w żaden sposób nie wskazuje, że jest to cenotaf – informację taką można znaleźć np. w pracy M. Pinkwarta⁵⁷, potwierdza to też rejestracja grobu w wyszukiwarce internetowej (M1 2 3).

⁵⁷ Por. M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 274.

Część spośród wszystkich uwzględnionych w badaniach epitafiów (122 inskrypcje, 22% materiału) to inskrypcje proste, onomastyczne. Pozostała część to inskrypcje rozbudowane: dwu- (411 inskrypcji, 72% materiału) lub rzadziej trójczłonowe (36 inskrypcji, 6% materiału), z których wyłania się złożony, wieloaspektowy, niezwykle interesujący językowo i poznawczo obraz ludzi w nich upamiętnionych⁵⁸. Dlatego celem poniższych rozważań jest odtworzenie obrazu ludzi Podhala i Tatr, wyłaniającego się z inskrypcji nagrobnych i inskrypcji pamiątkowych pochodzących ze Starego Cmentarza w Zakopanem.

Określenie *ludzie Podhala i Tatr* stosujemy w pracy umownie i traktujemy dość szeroko: włączamy tu ludzi urodzonych na Podhalu⁵⁹, związanych całe życie z Podhalem i Tatrami, ale także tych, którzy pochodzili z innych terenów (także spoza granic Polski), a swoje życie z wyboru związali z górami i Podhalem, pracowali na rzecz społeczności Zakopanego i Podhala, poświęcili się realizacji swoich pasji i swoje życie związali z górami jako eksploratorzy, badacze. Włączamy tu także tych, którzy przyjeżdżali do Zakopanego w celach turystycznych lub sportowych i na zawsze już pozostali w Tatrach, a także tych, którzy przyjeżdżali jako kuracjusze (zwłaszcza u schyłku XIX i na początku XX w.) i nigdy nie wrócili w swoje rodzinne strony. Jednym słowem są to wszyscy ci, którzy zostali pochowani na Starym Cmentarzu lub ci, którzy są pochowani w innych miejscach, ale których życie i działalność doceniła społeczność Zakopanego i Podhala, i upamiętniła ich na swoim cmentarzu.

Do analizy wykorzystamy założenia opisu językowego obrazu świata (JOS). Pojęcie to do polskiego językoznawstwa wprowadził w 1978 roku Walery Pisarek, który wyjaśnił, że językowy obraz świata to obraz odbity w danym języku narodowym⁶⁰.

⁵⁸ Badacze podkreślają, że to właśnie dodatkowe, fakultatywne elementy inskrypcji są nośnikami różnorodnych informacji, pokazują, „jak ukształtował się wizerunek zmarłego w oczach jego bliskich, które elementy życia doczesnego były na tyle ważne, aby umieścić je w treści inskrypcji” (por. A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 202). K. Długosz wręcz pisze, że tylko elementy fakultatywne „mogą najwięcej powiedzieć o nadawcy, o zmarłym (podmiocie), a nawet o odbiorcy, do którego inskrypcja-komunikat jest kierowana” (K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 22). W poniższych badaniach uwzględniamy całość materiału zebranego na Pękowym Brzyzku, gdyż ciekawych informacji dostarczają także inskrypcje onomastyczne.

⁵⁹ O problemach z precyzyjnym ustaleniem granic Podhala pisała N. Maksymowicz-Mróż, *Góralskie pnioki: tradycyjne więzi rodowe i ich wpływ na współczesną kulturę Podhala*, Poznań 2019, s. 52–59.

⁶⁰ W. Pisarek, *Językowy obraz świata*, w: *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, red. S. Urbańczyk, wyd. 2, Wrocław 1991, s. 146.

W późniejszych latach pojawiały się kolejne definicje pojęcia JOS, lecz, jak zaznacza Jerzy Bartmiński, „nie zostały [one] przez językoznawców do końca uzgodnione, oscylują między traktowaniem JOS jako «struktury pojęciowej utrwalonej (zakrzepłej) w systemie danego języka» (Grzegorzczkova 1990) a «zbiorem prawidłowości» zawartych w związkach gramatycznych i strukturach leksyki, pokazujących różne sposoby widzenia świata (Tokarski 1999)”⁶¹. Jerzy Bartmiński i Ryszard Tokarski zdefiniowali językowy obraz świata jako pewien zespół sądów, mniej lub bardziej utrwalonych w języku, zawartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata pozajęzykowego⁶². Definicję tę w późniejszym okresie zmodyfikował J. Bartmiński i uzupełnił ją o pojęcie interpretacji, określając językowy obraz świata jako zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretację rzeczywistości, dającą się ująć w postaci sądów o świecie. Mogą to być sądy „utrwalone”, czyli mające oparcie w języku, tj. w jego słownictwie, w systemie gramatycznym, w kliszach językowych, a także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów. Jak podkreśla badacz, JOS stanowi potoczną interpretację rzeczywistości dokonaną z punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka, oddaje jego mentalność, odpowiada jego punktowi widzenia i jego potrzebom⁶³. Z kolei dla Renaty Grzegorzczkovej JOS jest strukturą pojęciową utrwaloną (jak określa badaczka: zakrzepłą) w systemie danego języka, w jego właściwościach gramatycznych i leksykalnych (znaczeniach wyrazów i ich łączliwościach), realizującą się za pomocą tekstów (wypowiedzi)⁶⁴. Niezależnie jednak od sposobu definiowania JOS, u podstaw rozumienia tego pojęcia leży przekonanie, że „język służy nie tylko porozumiewaniu się, ale jest też narzędziem interpretowania rzeczywistości i w pewien (niedeterministyczny) sposób narzuca obraz świata, utrwała pewne wartości społeczne i pewne formy kontaktowania się ludzi”⁶⁵. R. Grzegorzczkova wskazuje, że zasadniczym celem badań JOS jest

⁶¹ J. Bartmiński, *O pojęciu językowego obrazu świata*, w: tegoż, *Językowe podstawy obrazu świata*, wyd. 3, Lublin 2009, s. 12.

⁶² J. Bartmiński, R. Tokarski, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, w: *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław 1986, s. 72.

⁶³ J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata...*, s. 12–14.

⁶⁴ R. Grzegorzczkova, *Pojęcie językowego obrazu świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 43.

⁶⁵ J. Bartmiński, *O pojęciu językowego obrazu świata...*, s. 17.

rekonstrukcja sposobu ujmowania świata utrwalonego w języku, tj. wykrycie tego, jak człowiek żyjący w określonej kulturze poznawczo ujmuje świat⁶⁶.

Rozbieżności dotyczą nie tylko sposobu rozumienia przez badaczy pojęcia JOS⁶⁷, ale także tego, jaki materiał może stanowić podstawę rekonstrukcji tego obrazu⁶⁸. Wątpliwości budziło zwłaszcza wykorzystanie tekstów literackich jako podstawy materiałowej badań, gdyż, jak pisała R. Grzegorzczkova, „Twórczość literacka, a w szczególności twórczość poetycka, przekazuje swoiste widzenie świata, właściwe poecie, odmienne od potocznego”⁶⁹. Dlatego R. Grzegorzczkova postulowała rozróżnienie językowego obrazu świata (JOS) od obrazu tekstowego (TOS). Podobne stanowisko zajęła Anna Kadyjewska, która wyjaśniła, że w tekście „ściśle splatają się z sobą zarówno zjawiska okazjonalne, charakterystyczne jedynie dla danego użycia języka, jak i zjawiska właściwe językowi ogólnemu czy odmianie języka używanej przez autora. Spodziewać więc się można, że struktura badanego pojęcia zawierać będzie i elementy wspólne użytkownikom danego systemu czy podsystemu języka, i elementy osobnicze, a nawet okazjonalne. Wszystkie one tworzą strukturę, którą nazwać można tekstowym obrazem świata”⁷⁰. Wojciech Kajtoch doprecyzował pojęcie tekstowego obrazu świata i stwierdził, że TOS (występujący na poziomie *parole*) jest „swoistą, dokonaną w konkretnym tekście – lub w zespole tekstów – realizacją językowego obrazu świata (występującego na poziomie *langue*), a więc jest zbiorem prawidłowości wynikłych z preferowania w danym tekście lub zespole tekstów określonych konstrukcji fleksyjnych, słowotwórczych, składniowych, a przede wszystkim – określonego słownictwa”⁷¹.

⁶⁶ R. Grzegorzczkova, *Co to jest językowy obraz świata i dlaczego warto go badać*, „Poradnik Językowy” 2015, z. 1, s. 7.

⁶⁷ Przegląd różnych sposobów rozumienia pojęcia JOS można znaleźć w: G. Żuk, *Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków*, w: *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Karwatowska, A. Siwiec, Chelms 2010, s. 239–257. Por. też: M. Rak, *Czym nie jest językowy obraz świata?*, w: *Symbolae grammaticae in honorem Bogusłai Dunaj*, red. R. Przybylska, J. Kaś, K. Sikora, Kraków 2010, s. 485–495.

⁶⁸ Por. np. A. Pajdzińska, R. Tokarski, *Językowy obraz świata – konwencja i kreacja*, „Pamiętnik Literacki” 1996, LXXXVII, z. 4, s. 143–158; M. Rak, *Czym nie jest językowy obraz świata?*...

⁶⁹ Por. R. Grzegorzczkova, *Pojęcie językowego obrazu świata...*, s. 47.

⁷⁰ A. Kadyjewska, *Problematyka obrazu świat w badaniach języka pisarza (na przykładzie pism Cypriana Norwida)*, w: *Semantyka tekstu artystycznego*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski, Lublin 2001, s. 328.

⁷¹ W. Kajtoch, *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, t. 1, Kraków 2008, s. 14–15.

Anna Pajdzińska i Ryszard Tokarski zauważyli, że „teksty artystyczne stanowią cenny, niekiedy wręcz podstawowy materiał dla badaczy starających się odtworzyć system pojęciowy utrwalony w języku i mogą być wielorako wykorzystywane”⁷². Ostatecznie więc R. Grzegorzczkova przyznała rację A. Pajdzińskiej i R. Tokarskiemu, stwierdzając, że nie ma ostrych granic między konotacjami ustabilizowanymi a pojawiającymi się indywidualnie, tekstowo. Poezja wydobywa na jaw to, co jako potencja semantyczna dane jest systemowo⁷³.

Pojęć JOS i TOS nie rozdziela J. Bartmiński, który wyjaśnia, że „treść wyrażenia «językowy» obejmuje zarówno to, co językowo-systemowe, jak też to, co językowo-konwencjonalne (choć niekoniecznie «systemowe» w strukturalistycznym rozumieniu tego pojęcia), jak wreszcie to, co zawarte w konkretnych, jednostkowych tekstach językowych, które zawierają mniej lub bardziej przewidywalne, indywidualne konkretyzacje systemu i normy, a nawet pewne ich naruszenie czy przetworzenie, jednak zawsze czerpią i z systemu, i z konwencji (norm) społecznych”⁷⁴.

Efektem (ale też przyczyną) tych dyskusji jest powstanie coraz większej grupy prac, w których podstawę rekonstrukcji obrazu świata stanowią teksty literackie, a ostatnio także, mające zróżnicowanego nadawcę i zróżnicowaną postać stylistyczno-językową, zbiory tekstów użytkowych, takich jak np. listy⁷⁵ czy inskrypcje nagrobne. Badacze epitafiów ustalili, że na językowy obraz świata inskrypcji nagrobnych składają się różne komponenty, takie jak: *Bóg, Chrystus, Matka Boska, święci, aniołowie, śmierć, zaświaty, człowiek* i jego *życie* oraz stosunek i relacje z otaczającym światem⁷⁶. Niektóre z tych komponentów, tj. *Bóg* i *śmierć*, były przedmiotem oglądu w pracach Aldony Babiarz⁷⁷, Igora Borkowskiego⁷⁸, Agnieszki Dudek-Szumigaj⁷⁹. Obrazem człowieka wyłaniającym

⁷² A. Pajdzińska, R. Tokarski, *Językowy obraz świata...*, s. 156.

⁷³ R. Grzegorzczkova, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001, s. 164.

⁷⁴ J. Bartmiński, *O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku*, w: *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa 2001, s. 28–29.

⁷⁵ Np. M. Olma, *Językowo-kulturowy obraz arystokratycznej rodziny polskiej drugiej połowy XIX wieku na podstawie korespondencji rodzinnej Heleny i Mieczysława Pawlikowskich*, Kraków 2014.

⁷⁶ Wykaz tych elementów za K. Godek przytacza A. Dudek-Szumigaj, *Językowy obraz Boga...*, s. 199.

⁷⁷ A. Babiarz, *Językowy obraz śmierci i cierpienia zawarty w epitafiach na Cmentarzu Starym w Tarnowie*, „Rocznik Tarnowski” 1999–2000, nr VII, s. 193–203.

⁷⁸ I. Borkowski, *Śmierci tajemnicze wrota...*

⁷⁹ A. Dudek-Szumigaj, *Językowy obraz Boga...*

się z inskrypcji zajmowały się Iwona Steczko⁸⁰ i Katarzyna Godek⁸¹. Badacze zauważyli, że obraz kobiet i mężczyzn wyłaniający się z inskrypcji jest niesymetryczny, a ponadto, że w epitafiach odzwierciedlają się trzy ważne sfery życia ludzkiego, tj. życie rodzinne i życie zawodowe upamiętnianych w nich osób oraz sfera życia religijnego, duchowego.

Zastrzeżenia co do możliwości rekonstrukcji JOS na podstawie analiz inskrypcji nagrobnych pochodzących z wiejskich cmentarzy podhalańskich⁸² wyraził Maciej Rak, który podkreślił, że „wybór inskrypcji nagrobnych nie jest najlepszy [...]”. Inskrypcje nagrobne w zdecydowanej większości nie mają oryginalnego charakteru, jest to raczej szablon powielany przez zakład pogrzebowy. Cmentarz nie jest, co zrozumiałe, miejscem, gdzie oczekuje się oryginalności. Szukanie w inskrypcjach nagrobnych na Podhalu JOS typowego dla mieszkańców tego regionu od razu natrafia na problemy metodologiczne: co można powiedzieć o JOS na podstawie zaledwie kilku oryginalnych napisów?”⁸³.

Uwaga o szablonowości inskrypcji pochodzących z terenów Podhala tylko częściowo dotyczy inskrypcji zakopiańskich⁸⁴. Znaczna część nagrobków na Pęksowym Brzyzku jest niepowtarzalna, oryginalna, wykonana przez artystów rzeźbiarzy, a nie przez zakłady kamieniarskie. Zamieszczane na nich epitafia upamiętniają często nietuzinkowych ludzi, wykonujących niecodzienne prace, co znajduje odzwierciedlenie w treści napisów epigraficznych. Napisy te są dość różnorodne – wystarczy zauważyć, że zaledwie jedna piąta z nich to inskrypcje proste, pozostałe zaś to epitafia bardziej rozbudowane, dwu- lub trójczłonowe⁸⁵, zawierające (zwłaszcza w części tekstowej) elementy standardowe, szablonowe, ale też elementy innowacyjne. Z tej perspektywy

⁸⁰ I. Steczko, *Portret funeralny mężczyzny w świetle XIX-wiecznych inskrypcji...*; też, *Językowy obraz kobiety w świetle XIX-wiecznych inskrypcji...*

⁸¹ K. Godek, *Językowy obraz inteligencji wielkowiejskiej a mentalny wizerunek społeczności prowincjonalnej wpisany w inskrypcje nagrobne (na przykładzie cmentarza św. Salwatora w Krakowie oraz cmentarza Komunalnego w Nowym Sączu)*, w: *Polszczyzna regionalna. Polszczyzna miast i miasteczek Mazowsza i Podlasia*, cz. 4, red. H. Sędziak, D. Czyż, Ostrołęka 2006, s. 196–203.

⁸² Por. K. Godek, *Językowy obraz świata...*

⁸³ M. Rak, *Czym nie jest językowy obraz świata?...*, s. 490.

⁸⁴ W jakim stopniu zakopiańskie inskrypcje są szablonowe, a w jakim innowacyjne, spróbujemy pokazać w dalszej części pracy.

⁸⁵ Dla porównania: K. Długosz podaje, że np. na cmentarzu w Krajniku Górnym na 155 nagrobków 67 inskrypcji (a więc 43%) zawierało tylko dane onomastyczne. Zdarzały się też cmentarze, na których inskrypcje onomastyczne dominowały (K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 11). Podobne proporcje wskazuje np. A. Łuczar – na 1700 analizowanych inskrypcji z cmentarza w Świeciu

wyduje się interesujące ustalenie, jak świat, a zwłaszcza człowiek będący częścią tego świata, jest utrwalony w tekstach inskrypcji pochodzących z cmentarza na Pęksowym Brzyzku, zwłaszcza że, jak zaznaczyliśmy powyżej, brak jest prac językoznawczych, które bazowałyby na zakopiańskich inskrypcjach.

Badacze zgodnie wskazują, że JOS realizuje się w tekstach głównie poprzez dobór odpowiedniego słownictwa⁸⁶, dlatego analizie poddamy przede wszystkim elementy leksykalne (wyrazy i wyrażenia) epitafiów, uzupełniając uwzględnimy pewne gramatyczne i stylistyczne cechy języka inskrypcji. Ponieważ, jak wskazano wyżej, w inskrypcjach odbija się życie rodzinne i zawodowe oraz religijne upamiętnianych osób, omawiany materiał zostanie zaprezentowany w podziale na te trzy sfery życia, którym odpowiadają trzy nadrzędne pola semantyczne⁸⁷. Poniżej poddamy obserwacji te środki leksykalne i gramatyczne, które składają się na obraz ludzi Podhala i Tatr, ich życie społeczne i zawodowe, życie rodzinne oraz życie duchowe. By odtworzyć ten utrwalony w inskrypcjach obraz, wydzielimy zestawy wyrazów nazywających ludzi Podhala i Tatr wprost lub peryfrastycznie, wskażemy określenia ich charakteryzujące i waloryzujące, co w pewnym stopniu pozwoli też odtworzyć system oceniania i wartościowania ludzkiej aktywności zawodowej i ich pozycji w społeczeństwie i w rodzinie.

Znaczenia wyrazów (połączeń wyrazowych) ustalamy na podstawie kontekstów, a pomocniczo wykorzystujemy *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego⁸⁸, który uważamy za najbardziej adekwatny dla polszczyzny końca XIX i XX wieku. Nadto słownictwo wyekscerpowane z inskrypcji datowanych na początek XXI wieku (nieco ponad 100 epitafiów) również znajduje potwierdzenie w SJPD. Definicje wyrazów w dalszej części pracy podajemy za tymże słownikiem. W wypadku wyrażen (tj. związków o charakterze nominalnym) definiujemy wyraz nadrzędny.

nad Wisłą tylko 700 ma bardziej rozbudowaną formułę (A. Łucarz, *Językowy obraz zmarłego widoczny na nagrobkach cmentarnych w Świeciu nad Wisłą i okolicach*, „Język – Szkoła – Religia” 2012, 7 (1), s. 175).

⁸⁶ Por. np. R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 335–362.

⁸⁷ Za R. Tokarskim przyjmujemy, że pole semantyczne to uporządkowana grupa wyrazów powiązanych przynależnością do wspólnej grupy znaczeniowej (R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata...*, s. 354).

⁸⁸ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969, t. 1–11, s.v. (w skrócie: SJPD). Nie przywołujemy każdorazowo lokalizacji wyrazu hasłowego i definicji. Dokładną lokalizację podajemy tylko wówczas, gdy wyjątkowo (np. w wypadku wyrazów gwarowych) korzystamy z innych opracowań leksykograficznych.

Marginalnie odwołujemy się do ustaleń etymologicznych na rzecz sięgnięcia do opracowań z zakresu kultury⁸⁹. Tak przeprowadzona analiza pozwoli odtworzyć system oceniania i wartościowania aktywności zawodowej ludzi Podhala oraz ich pozycji w społeczeństwie i w rodzinie.

Podkreślimy jeszcze, że podstawę analiz stanowią teksty inskrypcji – nie weryfikujemy w pracy prawdziwości przywołanych w epitafiach faktów dotyczących np. dat urodzin i śmierci oraz okoliczności śmierci poszczególnych osób (np. *pulk. Stanisław Walecki zamordowany w Katyniu 6.02.1942*) czy choćby zasadności użycia sformułowań zawierających dodatnio wartościujący liczebnik porządkowy *pierwszy* (np. *pierwszy góral po studiach w Akademii Sztuk Pięknych w Paryżu, założyciel pierwszego zakładu leczniczego*)⁹⁰.

Ponieważ, jak pokazano powyżej, w inskrypcjach odbijają się trzy aspekty ludzkiego życia, praca składa się z trzech rozdziałów, w których prześledzimy relacje zawodowe i społeczne ludzi Podhala i Tatr, ich relacje rodzinne oraz relacje ze światem sacrum. Kluczowe dla dalszych rozważań będą nazwy *praca* ('świadoma, celowa działalność człowieka zmierzająca do wytworzenia, wyprodukowania określonych dóbr materialnych lub kulturalnych, będąca podstawą i warunkiem istnienia i rozwoju społeczeństwa ludzkiego'), *rodzina* ('małżonkowie i ich dzieci; także: rodzeństwo oraz ci, którzy są związani pokrewieństwem, powinowactwem; krewni, powinowaci') i *Bóg* ('w religiach monoteistycznych istota nadprzyrodzona, najwyższa, stwórca i pan wszechświata'), które traktujemy jako nazwy centralne, porządkujące i nadrzędne dla dalszych rozważań.

Na koniec zaznaczmy jeszcze, że znaczna część inskrypcji ma złożony charakter, zawiera jednocześnie odniesienia do sfery zawodowej, jak i rodzinnej oraz sakralnej, dlatego wybrane epitafia mogą być w pracy przywoływane kilkakrotnie.

⁸⁹ Podobnie jak M. Olma (por. M. Olma, *Językowo-kulturowy obraz...*, s. 22).

⁹⁰ Wiele tego typu usterek i nieścisłości wskazał M. Pinkwart (M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, np. s. 60–61, 274).

ROZDZIAŁ I

Ludzie Podhala i Tatr w relacjach zawodowych i społecznych

Przegląd i analizę materiału zaczynamy od rekonstrukcji utrwalonego w inskrypcjach obrazu ludzi Podhala i Tatr wchodzących w różne relacje zawodowe i społeczne. Taka kolejność prezentacji i oglądu materiału wynika z tego, że od wielu lat podstawowym kryterium upamiętnienia poszczególnych osób na Starym Cmentarzu (podkreślmy: nazywanym też Cmentarzem Zasłużonych), zarówno w postaci rzeczywistego pochówku, jak i wystawienia nagrobku symbolicznego, są ich dokonania. Analiza zatem pozwoli odtworzyć system oceniania i wartościowania pracy zawodowej i społecznej¹, stworzyć listę tych profesji, które na Podhalu są szczególnie wysoko cenione, a także prześledzić językowe sposoby ujmowania zasług.

Informacje o aktywności zawodowej i społecznej upamiętnianych osób nie są elementem obligatoryjnym, mają charakter fakultatywny, znajdują się głównie w części tekstowej inskrypcji, ale wskazówki co do rodzaju wykonywanej pracy mogą się pojawiać także w części onomastycznej, np. w postaci tytułów naukowych czy stopni wojskowych poprzedzających nazwisko. Zaznaczmy też, że nie ma żadnych reguł dotyczących tego, czyje epitafium jest wzbogacane informacjami zawodowymi, a czyje nie – na nagrobkach niektórych powszechnie znanych osób spoczywających na Pęksowym

¹ Na taki aspekt inskrypcji zwracał uwagę W. Kupiszewski (por. tenże, *Groby mówią*, „Literatura Ludowa” 1986, nr 2, s. 27).

Brzyzku są zamieszczone tylko podstawowe informacje. Tak jest choćby w wypadku epitafiów Tytusa Chałubińskiego, Sabały (Jana Krzeptowskiego), Stanisława Witkiewicza, Kazimierza Przerwy-Tetmajera czy Kornela Makuszyńskiego, np.:

L III 17

Ś P
TYTUS CHAŁUBIŃSKI
1889

L III 16

*1809
SABAŁA
†1894

Wśród inskrypcji zawierających dane zawodowe są zarówno króciutkie teksty, w nieznacznym tylko stopniu poszerzające informacje z części onomastycznej, np.:

P III 30

MARJAN
RACIBORSKI
PRZYRODNIK
*
16.IX.1863.
†
24.III.1917.

jak i inskrypcje rozbudowane, zawierające kilka różnych elementów, np.:

P I 5

Ś P
STEFAN
ZWOLIŃSKI
19.VII.1900 29.X.1982
LEGIONISTA, KSIĘGARZ
BADACZ PODZIEMI
TATRZAŃSKICH
DZIAŁACZ TURYSTYCZNY
CAŁE SWE ŻYCIE
ZWIĄZANY Z TATRAMI
I Z ZAKOPANEM

Niezależnie od tego, czy informacje zawodowe w inskrypcjach są bardziej czy mniej rozbudowane, tworzą interesujący, bogaty poznawczo, ale też językowo obraz działalności zawodowej i społecznej osób pochowanych na Pęksowym Brzyzku. Pojęciem centralnym dla dalszych rozważań będzie zatem w poniższym rozdziale *praca* ‘świadoma, celowa działalność człowieka zmierzająca do wytworzenia, wyprodukowania określonych dóbr materialnych lub kulturalnych, będąca podstawą i warunkiem istnienia i rozwoju społeczeństwa ludzkiego’². Leksykalnymi eksponentami *pracy* w polszczyźnie są: *praca*, *robotą* i *trud*³. Na definicję pracy składają się takie parametry, jak: a) pojęcie nadrzędne, b) podmiot, czyli wykonawca pracy, c) cel działania, d) wytwór działania, e) jakość działania, f) wysiłek wkładany w działanie⁴. Wyraz *praca* ma źródła prasłowiańskie (ps. **portja*)⁵ – został utworzony za pomocą przyrostka **-ja* od ps. czasownika **portiti* oznaczającego ‘przeprowadzać, odprowadzać kogoś, towarzyszyć komuś, zostać posłanym z jakimś zadaniem’. Jak wyjaśnia W. Boryś, utworzony drogą derywacji rzeczownik pierwotnie oznaczał ‘pokonywanie drogi, przeprowadzanie, odprowadzanie kogoś’, stąd wtórne ‘działanie, czynienie czegoś, trud, wysiłek fizyczny’ i dalej ‘zajęcie fizyczne, robotą, praca’. Do polszczyzny rzeczownik ten trafił z języka staroczeskiego w XIV wieku⁶ i już w staropolszczyźnie mógł oznaczać głównie wysiłek fizyczny, ale też umysłowy.

M. Rak, który badał kulturemy podhalańskie⁷, nie rejestruje rzeczownika *praca*, notuje tylko rzeczownik *robotą* i podkreśla, że w gwarze podhalańskiej nie ma on

² Znaczenia wyrazów omawianych w pracy podajemy za SJPD (por. *Wstęp*, s. 25).

³ J. Bartmiński, M. Brzozowska, *Koncept pracy we współczesnej polszczyźnie*, w: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, t. 3: *Praca*, Lublin, s. 99.

⁴ Tamże, s. 100.

⁵ Por. W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 478; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927 [przedruk z wyd. 1: Warszawa 1993], s. 434.

⁶ W. Boryś, *Słownik etymologiczny...*, s. 478.

⁷ Kulturemy to „jednostki etnolingwistyczne, słowa klucze, które w planie wyrażania są reprezentowane przez pojedyncze leksemy, zaś w planie treści mają tak bogate znaczenia, że dzięki nim można zrozumieć specyfikę danej społeczności narodowej, etnicznej lub regionalnej. To właśnie m.in. poprzez kulturemy społeczność określa swoją tożsamość, stosunek do tradycji i wartości, a także sposób radzenia sobie w obecnych czasach. Z powodu częstej nieprzekładalności reprezentujące je leksemy mają nastawienie etnocentryczne (nierzadko są składnikami autostereotypu) jako słowa zbiorowej pamięci” (por. M. Rak, *Kulturemy podhalańskie*, Kraków 2015, s. 13).

żadnych negatywnych konotacji⁸. Badacz doprecyzowuje też znaczenie rzeczownika: „W gwarach (także podhalańskiej) *robota* jest określeniem dotyczącym wyłącznie pracy fizycznej. Na wsi trudno bowiem o pracę umysłową, która zresztą z wiejskiej perspektywy nie jest pracą, gdyż nie wymaga wysiłku fizycznego”⁹. Autor zaznacza ponadto, że praca fizyczna i związany z nią kult ziemi należą do najważniejszych wartości w góralskim systemie aksjologicznym, a pracowitość znajduje się wysoko w hierarchii cech osobniczych¹⁰.

W badanych epitafiach ani razu nie zostały poświadczone rzeczowniki *trud* i *robota*¹¹, natomiast rzeczownik *praca* wystąpił tylko 2 razy (w dodatnio waloryzowanym utartym wyrażeniu: *za ofiarną pracę* oraz w nazwie odznaczenia *Sztandar Pracy*). Ponadto dwukrotnie w inskrypcjach pojawił się pochodny od czasownika *pracować* derywat *pracownik* ‘człowiek pracujący, zatrudniony w jakimś zakładzie’ (w wyrażeniach: *zasłużony pracownik TPN* oraz *zasłużony pracownik służby zdrowia*). Jednokrotne poświadczenie ma też przymiotnik *robotniczy* derywowany od *robotnik* (w wyrażeniu: *zasłużony działacz ruchu robotniczego*). Lektura epitafiów pozwala zauważyć, że praca zawodowa i zaangażowanie społeczne w inskrypcjach są wyrażane głównie za pomocą przywoływanych nazw zawodów wykonywanych przez upamiętniane osoby¹². Są to zawody i działania związane z: a) szeroko rozumianą działalnością artystyczną, rzemieślniczą i kulturalną, b) aktywnością sportową i turystyczną, c) pracą na rzecz ochrony życia i zdrowia, d) pracą związaną z nauką i edukacją, e) działalnością na rzecz ojczyzny, f) działalnością na rzecz małej ojczyzny.

⁸ Por. tamże, s. 197. Negatywne nacechowanie rzeczownika *robota* w polszczyźnie ogólnej wynika z jego etymologii (ps. **orbiti* zawiera rdzeń **orbъ* ‘niewolnik’, por. W. Boryś, *Słownik etymologiczny...*, s. 515).

⁹ M. Rak, *Kulturemy podhalańskie...*, s. 196. Na fizyczny wymiar pracy w tradycyjnym, ludowym ujęciu, wskazują też J. Bartmiński, M. Brzozowska, *Koncept pracy...*, s. 122.

¹⁰ M. Rak, *Kulturemy podhalańskie...*, s. 195.

¹¹ Zapewne wynika to z faktu, że w polszczyźnie ogólnej rzeczownik *robota* ma negatywne nacechowanie.

¹² W inskrypcjach jest więc wyeksponowany parametr definicji: wykonawca pracy – człowiek, który (zwykle) przygotowuje się do wykonywania określonego rodzaju pracy, ucząc się określonego zawodu (por. J. Bartmiński, M. Brzozowska, *Koncept pracy...*, s. 122).

1.1. Artyści i rzemieślnicy

Najlicniejsza grupa epitafiów (64 inskrypcje) sygnalizuje związek upamiętnianych osób z kulturą i sztuką, zarówno wysoką, jak i ze sztuką ludową. Część z inskrypcji ogólnie wskazuje na osoby zajmujące się jakąś dziedziną sztuki lub propagujące sztukę, bez szczegółowych wskazówek. Osoby propagujące pracę artystyczną określa się w inskrypcjach ogólnie za pomocą wyrażenia, którego ośrodkiem jest rzeczownik *działacz* ‘człowiek działający w jakiejś dziedzinie życia politycznego albo społecznego’: *działacz kultury* (2) w połączeniu z wartościującym dodatnio imiesłowem *zasłużony* ‘taki, który się zasłużył, który ma zasługi, jest szanowany dla swych zasług’. Ponadto wykładnikiem waloryzacji dodatkowo może być informacja o otrzymanych odznaczeniach, np.:

L I 70

ŚP
EUGENIUSZ WŁODARCZYK
*07.04.1933 † 08.12.1992
ZASŁUŻONY DZIAŁACZ KULTURY
ODZNACZONY ŻŁOTYM KRZYŻEM ZASŁUGI

Natomiast osoby uprawiające bliżej nieokreśloną w inskrypcji dziedzinę sztuki nazywa się *twórcą* ‘autor dzieła (zwłaszcza w dziedzinie sztuki) [...]’ (4), *artystą* ‘twórca albo odtwórca dzieła sztuki’ (1) lub *artystką* ‘forma żeńska od artysta’ (2) z przydawką *ludowy* ‘dotyczący wsi i chłopów, pochodzący ze wsi; wiejski, chłopski’ (7), np.:

P I 48

Ś.†P.
STANISŁAW
GAŚIENICA
„SZYMOSZEK”
TWÓRCA LUDOWY
* 1906 † 1991

P II 37

Ś.†P.
ZOFIA GAŚIENICA ROJ
*16 III 1923
† 6 VI 1981
ARTYSTKA LUDOWA

Ostatnie z wymienionych wyrażen może być poszerzone o nobilitującą przydawkę dopełniaczową, podkreślającą związek upamiętnianej osoby z regionem (1):

P I 31

Ś.†P.
HELENA ROJ
KOZŁOWSKA
ARTYSTKA
LUDOWA
PODHAŁA
1899 – 1955

W większości wypadków w inskrypcjach dokładnie określa się, jaką dziedziną artystyczną zajmowała się osoba upamiętniana. Najwięcej inskrypcji wskazuje na aktywność w zakresie sztuk plastycznych¹³, zarówno form płaszczyznowych (głównie takich jak malarstwo, ale także fotografia), jak i przestrzennych (takich jak rzeźba i architektura oraz rzemiosło artystyczne). Na rangę sztuk plastycznych na Podhalu zwracają uwagę wielu badaczy¹⁴, co jednak ciekawe, badania M. Raka pokazały, że przez samych Podhalańców ani malarstwo, ani architektura nie są postrzegane jako istotne czynniki kulturotwórcze tego regionu¹⁵.

¹³ Działalność artystyczna jest eksponowana w inskrypcjach pochodzących także z innych terenów Polski, por. np. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 200–201; A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego w świetle inskrypcji nagrobnych (na materiale nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-ukraińskiego)*, „Annales UMCS”. Sectio FF 2016, vol. 34, s. 206.

¹⁴ O roli malarstwa w kulturze Podhału pisali choćby: K. Stecki, *Ludowe obrazy na szkle z okolic podtatrzańskich*, „Rocznik Podhalański” 1914/1921, t. 1, s. 189–220; A. Kozak, *Wizerunek zbójnika w zbiorach etnograficznych Muzeum Tatrzańskiego*, w: *Mity i rzeczywistość zbójnictwa na pograniczu polsko-słowackim w historii, literaturze i kulturze*, red. M. Madejowa, A. Mlekodaj, M. Rak, Nowy Targ 2007, s. 178–182. Podhalańskiej architekturze poświęcone są np. prace: E. Baniowska, K. Jagiełła, *Architektura ludowa*, w: *Podhale. Tradycja we współczesnej kulturze wsi*, red. D. Tylkowa, Kraków 2000, s. 171–213; W. Biały, *Budarka*, w: *Zakopane. Czterysta lat dziejów*, t. 1, red. R. Dutkova, Kraków 1991, s. 578–599; W. Jostowa, *Z zagadnień budownictwa podhalańskiego*, „Etnografia Polska” 1961, t. 5, s. 135–163. O rzemiosło artystycznym traktuje np. praca: S. Barabasz, *Sztuka ludowa na Podhalu*, cz. 5: *Wyszycia na ubiorach*, oprac. A. Kozak, Zakopane 2015.

¹⁵ O malarstwie na szkle badacz wspomina tylko przy okazji charakterystyki kulturowemu *zbójnik* (M. Rak, *Kulturowe podhalańskie...*, s. 95–120, 225). Z kolei w przeprowadzonych przez M. Raka badaniach ankietowych na pytanie: „Co według Ciebie jest charakterystyczne dla prawdziwego Górala?”, ankietowani umieścili tradycyjne budownictwo drewniane na odległych pozycjach: 21., 25. lub 27. miejscu (tamże, s. 387–392).

Mężczyźni uprawiający malarstwo najczęściej są określani w inskrypcjach za pomocą wyrażenia *artysta malarz* (10), np.:

P II 27

CZESŁAW SKAWIŃSKI
ARTYSTA MALARZ
1890 – 1974

Zdecydowanie rzadziej, bo zaledwie dwukrotnie, poświadczono jest wyrażenie *artysta plastyk* (2), np.:

P II 44

Ś.†P.
[...]
BOGUSŁAW SZERER
ARTYSTA PLASTYK
*12.VI.1908 r. † 9. XII.1990 r.

Jednostkowe poświadczenia mają też nazwy proste: *plastyk* ‘artysta w dziedzinie sztuk plastycznych (np. malarz, rzeźbiarz, grafik)’ (1) i *rysownik* ‘artysta grafik, ilustrator’ (1). Ponadto w jednej z inskrypcji pojawiło się peryfrastyczne określenie *piewca góralszczyzny i obyczajów w malarstwie* (1), gdzie nośnikiem ekspresji jest książkowy rzeczownik *piewca* ‘ten, kto opisuje, przedstawia, sławi co lub kogo (najczęściej o pisarzu, poecie)’ oraz obie przydawki dopełniaczowe ze względu na wartość, jaką na Podhalu przywiązuje się do góralskości i tradycji¹⁶.

Z kolei kobiety uprawiające malarstwo są określane jako: *malarka* ‘kobieta zajmująca się malarstwem artystycznym; kobieta-malarz’ (2) i bardziej szczegółowo za pomocą wyrażenia *malarka na szkłe* (1), np.:

P III 29

WANDA GENTIL
TIPPENHAUER
WIDIGIEROWA
*1899 †1965
MALARKA

¹⁶ Por. tamże, s. 47–62.

P III 9

ŚP. EWELINA PEKSOWA
ZD. ZUBEK
MALARKA NA SZKLE
18.10.1923-12.06.2015

Osoby parające się fotografią, zarówno kobiety, jak i mężczyźni, określa się w epitafiach mianem *fotografik* 'artysta-fotograf, wykonujący fotografie o walorach artystycznych' (3), np.:

P I 5

Ś P
[...]
ZOFIA ZWOLIŃSKA
z ŻARNECKICH
11 III 1909 – 26 II 1993
[...]
FOTOGRAFIK i OCHRONIARZ
PRZYRODY OJCZYSTEJ

Jednokrotne poświadczenie ma też wyrażenie *artysta fotografik* (1):

L II 22

Ś†P
ROMAN SERAFIN
30 III 1912 10 III 1992
ARTYSTA FOTOGRAFIK
POKÓJ JEGO DUSZY

Twórcy zajmujący się przestrzennymi sztukami plastycznymi, w tym architekturą, są w epitafiach określani przede wszystkim za pomocą rzeczownika *architekt* 'projektant i kierownik artystyczny wszelkich robót budowlanych; budowniczy' (5), np.:

P I 12

Ś.†P.
IRENA
MARUSARZ
Z JEZIORSKICH
1917 – 1994
ARCHITEKT

Jednokrotne poświadczenie ma też nacechowane dodatnio wyrażenie *architekt Podhala* (1) w połączeniu z wartościującym imiesłowem *zastużony*:

L III 43 i 44

Ś.†P.
JĘDRZEJ CZARNIAK
BUDARZ
ZASŁUŻONY ARCHITEKT
PODHALA
UR. 4 IX 1900 – 13 XII 1952

Dodatkowym elementem dookreślającym zawód jest w przywołanej powyżej inskrypcji przezwisko¹⁷ pochodzące od gwarowej apelatywnej nazwy ‘cieśli’ *Budarz*¹⁸. Przezwisko takie w formie *Budarz* (2) lub *Budorz* (1) jest poświadczone jeszcze w dwóch innych inskrypcjach zakopiańskich (L I 33 i 34: *Budarz Eugeniusz Gąsienica-Sieczka* i P III 74: *Jan Gąsienica-Giewont Budorz*).

Architekci i koneserzy sztuk plastycznych w epitafiach są ponadto określani perifrastycznie: *krzewiciel i znawca architektury i sztuki ludowej Podhala* (1) oraz *uczeń Stanisława Wyspiańskiego* (1), *twórca zabytkowej willi „Cicha”* (1):

P II 21

Ś.†P.
WIESŁAW BIAŁAS
*11-2-31 †6-9-90
KRZEWICIEL I ZNAWCA
ARCHITEKTURY I SZTUKI
LUDOWEJ PODHALA

¹⁷ J. Bubak wskazuje, że charakterystyczną cechą nazw osobowych Podhalan jest wielocłonowość – nazwy takie mogą składać się z imienia, nazwiska, przydomku i przezwiska. Jak wyjaśnia badacz, z językowego punktu widzenia nie ma różnicy między nazwiskiem, przydomkiem a przezwiskiem. Różnica dotyczy funkcji i chronologii powstania tych nazw. „Przezwisko jest oznaczeniem indywidualnym, nie utrwalonym w tradycji pisanej, w zasadzie niedziedzicznym, nazwą nadaną komuś, kto już ma swoje miano (imię, nazwisko, a nawet przydomek)” (J. Bubak, *Nazwy osobowe mieszkańców Zakopanego (nazwiska, przydomki, przezwiska i imiona)*, w: *Zakopane. Czteryście lat dziejów*, red. R. Dutkova, t. 1, Kraków 1991, s. 516).

¹⁸ Por. hasło *budorz* w: S.A. Hodorowicz, *Słownik gwary górali Skalnego Podhala*, Nowy Targ 2004, s. 12.

P II 25

KAROL
KŁOSOWSKI
1882-1971

Artysta malarz, pedagog,
uczeń Stanisława Wyspiańskiego
twórca zabytkowej willi „Cicha”

Przywołane peryfrazy pełnią funkcję waloryzującą dzięki wskazaniu efektów pracy obu twórców, ponadto określenie *uczeń Stanisława Wyspiańskiego* pełni funkcję nobilitującą poprzez wyeksponowanie relacji łączących Karola Kłosowskiego z mistrzem Wyspiańskim.

Kilkakrotnie w zakopiańskich inskrypcjach wspomina się osoby parające się rzeźbiarstwem, określane za pomocą rzeczownika *rzeźbiarz* ‘artysta (rzadziej: rzemieślnik) zajmujący się rzeźbieniem’ (3), np.:

L III 21a

WŁADYSŁAW HASIOR
RZEŹBIARZ
1928 1999

Rzadziej taką osobę określa się za pomocą wyrażenia *artysta rzeźbiarz* (1) oraz szeregowego, precyzyjnie różnicującego znaczenia zestawienia *rzeźbiarz i snycerz* (1), w którym drugi człon *snycerz* oznacza ‘artystę, rzemieślnika-artystę rzeźbiącego w drzewie’, np.:

L III 20a

Ś.†P.
ZYGMUNT
PIEKACZ
22.IX.1936 – 10.XII.2015
ARTYSTA RZEŹBIARZ
PEDAGOG

P II 63

Ś.†P.

ZDZISŁAW WALCZAK

*18.01.1926 †20.09.2001

TWÓRCA LUDOWY

ART. MALARZ RYSOWNIK **RZEŹBIARZ I****SNYCERZ**

[...]

Nieliczne inskrypcje (zaledwie 2 przykłady) upamiętniają kobiety zajmujące się rzemiosłem artystycznym – są to epitafia poświęcone jednej *hafciarce* ‘kobieta trudniąca się haftem’ (1) oraz jednej *artystce tkaczce* (1), np.:

P I 35

Ś.†P. MARIA ŚWIERK

*29.08.1931

†27.02.2014

HAFCIARKA

Kolejną grupą osób upamiętnianych w zakopiańskich inskrypcjach są ludzie związani ze światem muzyki ludowej¹⁹, rozrywkowej i klasycznej. Twórcy i wykonawcy muzyki są określani ogólnie jako *muzyk* 1. ‘twórca utworów muzycznych (kompozytor) lub ich odtwórca (wirtuoz)’, 2. ‘człowiek zawodowo grający na jakimś instrumencie’²⁰ (3) lub *muzykant* (3) ‘człowiek zawodowo grający na jakimś instrumencie’, np.:

P III 56

WACŁAW GEIGER

MUZYK

UR. 25.06.1907 R.

ZM. 30.04.1998 R

¹⁹ O roli góralskiej muzyki w kulturze Podhala pisał M. Rak, *Kulturomy podhalańskie...*, s. 270–277.

²⁰ Zbyt wąskie konteksty nie pozwalają ustalić, o które znaczenie chodzi w poszczególnych inskrypcjach.

P IV 3

Ś.P.
Mieczysław Michalik
ur. 17.07. 1927
zm. 17.03. 2000
muzykant

Bardziej szczegółowo dookreśla się osoby wykonujące muzykę na wybranych instrumentach: *pianista* ‘muzyk grający na fortepianie’ (1), *organista* ‘muzyk grający na organach’ (1), np.:

P II 53

Ś.†P.
JAN
PASIERB ORLAND
UR. 26. XII. 1903
ZM. 05 VIII 1984
PIANISTA KOMPOZYTOR ORGANISTA

Z kolei osoby tworzące muzykę klasyczną są określane jako *kompozytor* ‘autor utworu muzycznego’ (3), np.:

P III 88

KAROL
SZYMANOWSKI
1887-1937
KOMPOZYTOR
URODZONY NA UKRAINIE
ZMARŁ W SZWAJCARII
POCHOWANY W PANTEONIE NARODOWYM
NA SKAŁCE W KRAKOWIE
KAROL Z ATMY

Dwie inskrypcje upamiętniają też budowniczych instrumentów, których określa się mianem *lutnik* ‘wytwórca muzycznych instrumentów strunowych’ (1) lub z przydawką dopełniaczową podkreślającą związek z małą ojczyzną: *lutnik Podhala* (1):

L IV 1

Ś.†P.

FRANCISZEK MARDUŁA

* 27.07.1909

† 29.11.2007

SPORTOWIEC

LUTNIK

PEDAGOG

P III 47

S†P

ANDRZEJ BEDNARZ

LUTNIK PODHAŁA

NAUCZYCIEL

* 27.I. 1877 *28.III.1967

Jedna z inskrypcji upamiętnia profesora Józefa Mistrzyka, który jest określany za pomocą rozbudowanych wyrażeń: *organista w kościele parafialnym w Zakopanem* (1), *propagator pieśni góralskich* (1), *założyciel i dyrygent chóru „Echo Tatrzańskie” w Zakopanem* (1). Elementami wartościującymi dodatnio są tu wszystkie określenia wskazujące na zaangażowanie w lokalne życie muzyczne, a ponadto przydawki *zasłużony* ‘taki, który się zasłużył, który ma zasługi, jest szanowany dla swych zasług’ (1) i *długoletni* ‘wiele lat trwający’ (1):

L II 16

ŚP

PROF. JÓZEF

MISTRZYK

1889-1979

ZAŁOŻYCIEL

I DYRYGENT

CHÓRU

„ECHO

TATRZAŃSKIE”

w ZAKOPANEM

ZASŁUŻONY

PROPAGATOR

PIEŚNI

GÓRALSKICH

DŁUGOLETNI
ORGANISTA
w KOŚCIELE
PARAFIALNYM
w ZAKOPANEM

Na zakopiańskim cmentarzu spoczywa też około 20 osób parających się sztuką słowa. Jak już wspomniano powyżej, pisarze i gawędziarze, których twórczość jest znana bardzo szerokiemu gronu czytelników (Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Kornel Makuszyński, Władysław Orkan, Sabala), mają proste inskrypcje onomastyczne. Mi-strzowie słowa, których twórczość jest nieco mniej popularna, często związana z małą ojczyzną, z Podhalem (choć nie jest to regułą), są okreśłani ogólnie jako: *pisarz* ‘ten, kto pisze, zwłaszcza prozą, utwory literackie (rzadziej o autorze poezji, dramatów, dzieł pu-blicystycznych)’ (7) lub *literat* ‘autor prac literackich (wchodzących w skład literatury) lub publicystycznych’ (5), np.:

L I 24

WŁODZIMIERZ
WNUK
PISARZ
*15 5 1915 † 7 9 1992

P III 50 i 51

JAN DŁUGOSZ
TATERNIK ALPINISTA
LITERAT
*12.7.1929 † 2.7.1962
[...]

W grupie inskrypcji upamiętniających pisarzy mamy też 1 epitafium dwuję-zyczne, dedykowane pamięci *litewskiego pisarza* (1) Jonasa Biliūnasa:

P I 2

ČIA ILSEJOSI JONAS BILIŪNAS
MIRE 1907-XII-8 GRIZO I GIMTAJA
ŽEME 1953-VII-1
TU SPOCZYWAŁ LITEWSKI PISARZ
JONAS BILIŪNAS ZMARŁ W R.
1907-XII-8. WRÓCIŁ DO ZIEMI
OJCZYSTEJ W R. 1953-VII-1

Mniej liczne są określenia uszczegółowiające, wskazujące na rodzaj uprawianej twórczości literackiej – są to nazwy: *poeta* ‘pisarz, twórca obdarzony natchnieniem, autor dzieł literackich zwłaszcza pisanych wierszem’ (3), *dziennikarz* ‘osoba pisująca zawodowo artykuły do dzienników; współpracownik redakcji pisma periodycznego’ (1), *prozaik* ‘pisarz piszący prozą, autor powieści, nowel’ (1), *publicysta* ‘autor artykułów, felietonów, reportaży ogłaszanych w prasie codziennej lub innych pismach periodycznych; dziennikarz’ (1) oraz szeregowe zestawienie *poeta i gawędziarz* (1), którego drugi człon oznacza 1. ‘znawca i zamiłowany narrator anegdot, historyjek, gawęd’, 2. ‘autor piszący stylem gawędziarskim, autor gawęd’, np.:

P II 54

Ś.†P.
 *18. 10. 1924 WE LWOWIE
 † 3. 5. 1986 W ZAKOPANEM
 TOMASZ
 GLUZIŃSKI
POETA
 ŻOŁNIERZ AK
 TRENER NARCIARSKI

P IV 16

S†P
 EDWARD
 TROJANOWSKI
 SPORTOWIEC
DZIENNIKARZ
PUBLICYSTA
 1912-1984
 SPOCZYWAJ W SPOKOJU

P I 33

Ś.†P.
 ADAM
 PACH
poeta i gawędziarz
 8.XII.1907
 5.VII.1980

Innowacyjnym, wyjątkowym określeniem jest dwuczłonowy rzeczownik *poeta-baca* (1), w którym oba człony są równorzędne, wskazują na dwa równie ważne pola

aktywności upamiętnianej osoby (poezja i pasterstwo)²¹. Istotnym elementem charakteryzującym i wartościującym jest tu ponadto określenie lokatywne z *Doliny Kasprowej*, podkreślające związek z regionem:

P I 50

ŚP. STANISŁAW
GAŚIENICA BYRCYN
1911 – 1991
POETA-BACA Z DOLINY KASPROWEJ

Jednokrotne poświadczenie ma też w badanym materiale określenie *księgarz* ‘ten, kto zawodowo zajmuje się sprzedawaniem książek, czasopism’ (1), wskazujące na wykonywanie profesji związanej ze światem książek:

P I 5

Ś P
STEFAN
ZWOLIŃSKI
19. VII. 1900 29. X. 1982
LEGIONISTA, KSIĘGARZ
[...]

Na tle epitafiów dedykowanych ludziom pióra wyróżnia się 1 inskrypcja mająca formę zdaniową: *Ona ocaliła spuściznę literacką St. I. Witkiewicza z pożogi wojennej* (1), a upamiętniająca opiekunkę twórczości literackiej Witkacego – Jadwigę Marię Witkiewiczową:

P III 22

Ś.†P.
JADWIGA MARIA
WITKIEWICZOWA
Z DOMU UNRUG WDOVA PO WITKACYM
UR.24.VIII.1893R. W MOKIJOWICACH NA PODOLU
ZM.28.XII.1968R. W WARSZAWIE
ONA OCALIŁA SPUŚCIZNĘ LITERACKĄ
ST. I. WITKIEWICZA Z POŻOGI WOJENNEJ
CHWAŁA JEJ ZA TO!

²¹ Por. W. Wnuk, *Umarł poeta-baca*, „Hale i Dziedziny” 1991, nr 3, s. 11.

Wyjątkowe jest też wyrażenie wykrzyknikowe zamykające tekst: *Chwała jej za to!* (1), będące wyrazem pamięci i formą podziękowania za zaangażowanie i trud włożony w ratowanie spuścizny po Witkacym. Przeprowadzony powyżej przegląd wyrazów i wyrażeń wykorzystanych do określenia osób zaangażowanych w szeroko rozumianą działalność artystyczną jest bardzo bogaty – w sumie jest to niemal 40 różnych wyrazów i połączeń wyrazowych nazywających osoby parające się sztukami plastycznymi, muzycznymi i literaturą.

1.2. Sportowcy, działacze turystyczni, przewodnicy i ratownicy górscy

Druą grupą badanych inskrypcji to teksty, w których wyeksponowana została praca upamiętnianych osób na rzecz rozwoju sportu i turystyki. Nie jest to może najliczniejsza grupa epitafiów, lecz bardzo wyrazista, charakterystyczna dla tego regionu i niezwykle istotna z punktu widzenia rozwoju Podhala. Jak pokazały badania M. Raka, istotnymi kulturemami podhalańskimi są *biyda*²² i *głód*²³, traktowane jako wartości negatywne oraz przeciwstawiane im *dudki*²⁴, uznawane przez górali za wartość pozytywną. Rozwój turystyki (początkowo traktowanej przez Podhalańców nieufnie), powiązanej też w dużym stopniu z rozwojem dyscyplin sportowych charakterystycznych dla górskiego regionu (narciarstwo, wspinaczka górską), dawał wielu rodzinom na Podhalu szansę na pracę, na wyjście z biedy, a prowadzenie turystów w Tatry stało się z czasem intratnym zajęciem i cieszącym się szacunkiem zawodem²⁵.

²² M. Rak, *Kulturemy podhalańskie...*, s. 239–251.

²³ Tamże, s. 251–260.

²⁴ Tamże, s. 224–238.

²⁵ M. Pikwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 19; A. Jackowski, *Rozwój funkcji turystycznej Zakopanego w okresie międzywojennym (1918–1939)*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów*, red. R. Dutkova, t. 2, Kraków 1991, s. 22–36; W.H. Paryski, *Zakopane jako ośrodek taternictwa*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów...*, t. 2, s. 53–66; Z. Radwańska-Paryska, *Przewodnictwo tatrzańskie w Zakopanem*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów...*, t. 2, s. 67–85.

W analizowanej grupie inskrypcji są takie, które ogólnie wskazują na związek zmarłego ze sportem dzięki nazwom prostym: *sportowiec* ‘człowiek uprawiający sport’ (3) oraz dzięki wyrażeniom z ośrodkiem *działacz* ‘człowiek działający w jakiejś dziedzinie życia politycznego albo społecznego’ i *miłośnik* ‘człowiek zamiłowany w czymś, mający w czymś upodobanie’: *działacz sportowy* (1) czy *miłośnik sportu* (1), łączonym niekiedy z imiesłowem *zasłużony* (1), np.:

P IV 16

S†P
EDWARD
TROJANOWSKI
SPORTOWIEC
[...]

L IV 10

ŚP
HENRYK DEREZIŃSKI
1913 – 2008
[...]
SPORTOWIEC,
ZASŁUŻONY DZIAŁACZ SPORTOWY
[...]
POKÓJ JEGO DUSZY

Bardziej wyeksponowane zostały w inskrypcjach osoby uprawiające dyscypliny sportowe związane z górami: narciarstwo i wspinaczkę. Na związek poszczególnych osób z narciarstwem wskazują nazwy proste, takie jak: *narciarz* ‘człowiek jeżdżący na nartach, uprawiający narciarstwo’ (6) i *narciarka* ‘kobieta jeżdżąca na nartach, uprawiająca narciarstwo’ (1), np.:

L III 43 i 44

ANDRZEJ CZARNIAK
ARCHITEKT
NARCIARZ
* 11. XI. 1931
† 20. II. 1985

L III 41

Ś.†P.
Z JAXA TROJACKICH
ZOFIA ŻARNECKA
UR. 9 II 1887 W PNIOWIE
TATERNICZKA I NARCIARKA
GŁĘBOKO ZWIĄZANA
Z PRZYRODĄ TATR I ZAKOPANEM
TU ŻYŁA I ZMARŁA 8 IX 1973

W jednej inskrypcji podkreśla się też udział upamiętnianego narciarza w olimpiadzie dzięki określeniu *olimpijczyk* ‘zawodnik biorący udział w igrzyskach olimpijskich; zwycięzca w zawodach olimpijskich’ (1):

P I 12

Ś.†P.
STANISŁAW
MARUSARZ
DZIADEK
1913-1993
NARCIARZ – OLIMPIJCZYK
KURIER TATRZAŃSKI
PORUCZNIK AK

Ponadto pojedyncze poświadczenia mają dodatnio wartościujące wyrażenia, takie jak: *nestor narciarstwa polskiego* (1), *narciarska mistrzyni Polski* (1), gdzie nośnikami nacechowania są rzeczowniki stanowiące ośrodek wyrażen: *nestor* ‘najstarszy przedstawiciel jakiejś grupy ludzi, zbiorowości, otaczany powszechnym szacunkiem [...]’ i *mistrzyni* ‘forma żeńska od mistrz’:

P II 6

Ś.†P.
STANISŁAW
ZUBEK
1896-1982
NESTOR NARCIARSTWA POLSKIEGO

P I 13

Ś. †P.
Helena
Marusarzówna
lat 23 narciarska
mistrzyni Polski
rozstrzelana przez
hitlerowców
w Pogorskiej Woli
w 1941 r.

Osoby zajmujące się szkoleniem narciarzy i przygotowaniem zawodów sportowych są określane w inskrypcjach za pomocą wyrażen, których ośrodek stanowią rzeczowniki *trener* ‘ten, kto kieruje przygotowaniem sportowców [...] do udziału w zawodach’, *sędzia* ‘osoba obserwująca i oceniająca przebieg zawodów sportowych’, *działacz* ‘człowiek działający w jakiejś dziedzinie życia politycznego albo społecznego’, *organizator* ‘ten, kto organizuje, podejmuje, planuje jakieś przedsięwzięcie’ oraz *członek* ‘człowiek [...] należący do jakiejś organizacji politycznej, naukowej, społecznej’: *trener narciarski* (1), *trener PZN* (1), *sędzia narciarski PZN* (1), *działacz i organizator zawodów narciarskich FIS i ZIO* (1) oraz *honorowy członek SN PTT* (1), np.:

P III 10

ŚP
 JANINA
 CZECH-KAPŁAN
 14 IV 1916-26 II 2005
 siostra Br. CZECHA
 malarka, taterniczka,
trener PZN

P III 16

ŚP
Ignacy Bujak
1890-1979
Zakopiańczyk, wybitny działacz
i organizator zawodów narciarskich
FIS i ZIO, uczestnik wojen 1914, 1939-1945.
Honorowy członek SNPTT i PTTK

*Odnaczony Krzyżem Kawalerskim
Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem
Walecznych oraz innymi medalami
Spoczywaj w pokoju!
Rodzina*

Funkcję wartościującą w ostatniej z przywołanych inskrypcji pełnią informacje o honorowym członkostwie (*członek honorowy* ‘tytuł nadawany wybitnym osobom w uznaniu ich zasługi działalności w jakiejś dziedzinie życia społecznego lub naukowego przyjmowanym do towarzystwa’) w *Sekcji Narciarskiej Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, a ponadto o otrzymanych odznaczeniach (*odnaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski*).

Z kolei na nagrobku Ryszarda Ćwikły zamieszczono dodatkowo 5 odrębnych francuskojęzycznych inskrypcji podkreślających jego przyjacielskie relacje z francuską federacją narciarską oraz różnymi klubami narciarskimi działającymi we Francji, np.:

P II 64

„RYNIO”
ŚP RYSZARD ĆWIKŁA
*1.I.1946 †27.IV.1992

LA
FEDERATION
FRANÇAISE DE SKI
A RICHARD AMI ET

A
NOTRE AMI
RICHARD
INTER-CLUB-NICE

[...]

Osoby eksplorujące góry określane są w inskrypcjach przede wszystkim za pomocą nazw prostych: *taternik* ‘sportowiec uprawiający taternictwo, wspinaczkę wysokogórską’ (8), *taterniczka* ‘forma żeńska od taternik’ (2), *alpinista* ‘uprawiający alpinizm, wspinaczkę wysokogórską’ (4), *alpinistka* ‘kobieta uprawiająca alpinizm’ (1), *himalaista* ‘ten, kto uprawia turystykę i wspinaczkę wysokogórską w Himalajach’ (2), np.:

P III 26

S†P
DR MED. JERZY HAJDUKIEWICZ
CHIRURG – LITERAT
ALPINISTA – HIMALAISTA
UR. 1 I 1919 WE LWOWIE
ZM. 10 VII 1989 W ZAKOPANEM
[...]

W jednym wypadku nazwa *taternik* została dookreślona za pomocą przydawki wartościującej *wybitny* ‘wybijający się ponad przeciętność, górujący nad otoczeniem; uderzający, niezwykle, nieprzeciętny, wyjątkowy’, podkreślającej umiejętności wspina-cza, a całe wyrażenie wzmocnione jest wykrzyknikiem: *wybitny taternik!*

P IV 13

BĄDŹ ANIOŁEM
RATOWNIKÓW
BARTEK OLSZAŃSKI
25 LAT
RATOWNIK TOPR
STUDENT UJ I AR
MUZYK, LITERAT, PLASTYK
FOTOGRAFIK, PRZYRODNIK
WYBITNY TATERNIK!
ZGINĄŁ W AKCJI TOPR W LAWINIE
POD SZPIGLASOWĄ PRZEŁĘCZĄ
30 GRUDNIA 2001

Użyty wykrzyknik powoduje, że wyrażenie staje się niezwykle wyraziste na tle pozostałych inskrypcji zakopiańskich, w których znaki interpunkcyjne są wykorzystane bardzo oszczędnie, a wykrzyknik pojawia się tylko w wezwaniach modlitewnych oraz w formułach finalnych typu: *Cześć jejoljej pamięci!*

Rzadziej ludzie gór są wskazywani za pomocą rozbudowanych wyrażeń, takich jak: *członek Klubu Wysokogórskiego* (1), *zdobywca Nanda Devi East* (1), *zdobywca Mont Blanc Centralnym Filarem Freney* (1), w których wyeksponowano ich osiągnięcia dzięki przywołaniu nazw zdobytych szczytów oraz dzięki nacechowanemu dodatnio

rzeczownikowi *zdobywca* ‘ten, kto osiągnął, uzyskał co, doszedł do jakichś wyników, dokazał czego’, stanowiącemu ośrodek wyrażenia, np.:

L II 12

JAKUB BUJAK
KONSTRUKTOR
WYNALAZCA
ZDOBYWCA
NANDA DEVI EAST W 1939
[...]

P III 50 i 51

JAN DŁUGOSZ
TATERNIK ALPINISTA
LITERAT
*12.7.1929 † 2.7.1962
ZDOBYWCA MONT BLANC
CENTRALNYM FILAREM FRENEY
„NON OMNIS MORIAR”
[...]

Wyjątkowo tylko w jednej inskrypcji pojawia się opisowa, mająca postać zdania, informacja o odbytych wyprawach górskich:

P I 37

Ś.P.
Teresa
Świerczyna
*12.20.1940 †3.2.2007
taterniczka alpinistka sędzia
narciarski PZN
Brała udział w wyprawach w góry Europy,
Azji, Ameryki Południowej.
Odznaczona Złotym Krzyżem Zasług
Srebrną odznaką
Za Zasługi dla Zakopanego
Kochanej siostrze
przyjaciele
Ku wiecznej pamięci
R.I.P.

Ponadto zwraca tu uwagę wymienienie odznaczeń otrzymanych przez osobę upamiętnianą – jest to jedna z tylko dwu inskrypcji zakopiańskich dedykowanych kobietom²⁶, w których wylicza się odznaczenia. Wszystkie pozostałe epitafia zawierające takie informacje upamiętniają mężczyzn.

W kolejnych czterech inskrypcjach eksplicytnie został wyrażony stosunek zmarłego do gór i kultury tego regionu za pomocą wyrażen, których ośrodek stanowi rzeczownik *miłośnik*. Dodatkowym elementem waloryzacji dodatkowo są nazwy *Góral*²⁷, *góralszczyzna*, *Tatry*: *miłośnik Tatr* (2), *miłośnik Tatr i góralszczyzny* (1), *miłośnik Tatr i gwary Górali* (1), np.:

L I 5

Ś.†P.
TADEUSZ MALICKI
DYR. SANAT. NAUCZ.
LITERAT, ART. MALARZ, SPOŁECZNIK
MIŁOŚNIK TATR I GÓRALSZCZYZNY
UR. 1892. ZM. 1943
CZEŚĆ JEGO PAMIĘCI

L I 75

Ś.†P.
MARIAN-„DZIK”
MAURIZIO-ABRAMOWICZ
inż. agronom
*18.10.1905 † 5.04.1996
TATERNIK – NARCIARZ
PISARZ – MIŁOŚNIK TATR
I GWARY GÓRALI

Nietypowa na tym tle jest inskrypcja ufundowana przez Polski Komitet Olimpijski, upamiętniająca *wioślarza* ‘[...] sportowiec uprawiający wioślarstwo’ (1) Jerzego Ustupskiego, *reprezentanta Polski na Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie 1936 r.* (1),

²⁶ Druga z inskrypcji jest dedykowana Marii Karhulec.

²⁷ Zgodnie z postulatem J. Krzyszpienia nazwę *Góral* traktujemy jako etnonim synonimiczny do Podhalańin i zapisujemy go wielką literą – por. *Górale Podhalańscy (Podhalanie)* ‘grupa Górali zamieszkująca Podhale’ (J. Krzyszpień, *Góral: co to znaczy i jak to pisać?*, „Język Polski” 2012, t. 90, z. 2, s. 125).

zdobywcę *brązowego medalu*. To jedyna na Pęksowym Brzyzku inskrypcja, w której wskazuje się dyscyplinę inną niż narciarstwo czy wspinaczka.

L II 27

ur. 1911 Ś.†P. zm. 2004

Jerzy Ustupski

Wioślarz – medal. Olimp. 1936

Żołnierz A.K. – walczył

w Powstaniu Warszawskim

Wieloletni prezes GOPR

Działacz PTTK i Zw.

Podhalań

PRO MEMORIA

JERZY USTUPSKI

Wioślarstwo

Reprezentant Polski

na Igrzyskach Olimpijskich

w Berlinie 1936 r.

brązowy medal

POLSKI KOMITET OLIMPIJSKI

Intensywny rozwój turystyki górskiej i obsługi ruchu turystycznego spowodowały wykształcenie się na Podhalu nowych, obecnie niezwykle cenionych i szanowanych dwóch, często łączonych profesji: przewodnika i ratownika²⁸ oraz powstanie nowych stowarzyszeń i organizacji: Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (połączonego później z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym i przekształconego w Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze)²⁹, Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego. Osoby zaangażowane w rozwój ruchu turystycznego są określane jako: *działacz turystyczny* (2), *działacz PTTK* (1), *honorowy członek PTTK* (1), np.:

²⁸ Łączenie funkcji ratownika i przewodnika tatrzańskiego sygnalizowane jest tylko w inskrypcjach poświęconych mężczyznom. Z inskrypcji wynika, że kobiety zajmowały się tylko przewodnictwem.

²⁹ Por. W. Krygowski, *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Warszawa–Kraków 1988.

P I 5

Ś P
STEFAN
ZWOLIŃSKI
19. VII. 1900 29. X. 1982
LEGIONISTA, KSIĘGARZ
BADACZ PODZIEMI
TATRZAŃSKICH
DZIAŁACZ TURYSTYCZNY
CAŁE SWE ŻYCIE
ZWIĄZANY Z TATRAMI
I Z ZAKOPANEM

Przewodnicy (niezależnie od płci) i ratownicy górscy są określane mianami: *przewodnik* ‘ten, kto prowadzi kogo idąc przodem’ (19) i *ratownik* ‘człowiek niosący pomoc w nagłych wypadkach, członek służby, ekipy przeznaczonej do akcji ratunkowych’ (18), często z przymiotnikiem wartościującym *zasłużony*, np.:

P II 14

Śp
Stanisław
Gąsienica
z Lasa
* 4 V 1890 + 1 VIII 1966
Zasłużony
Przewodnik
Ratownik

Rzeczowniki *przewodnik* i *ratownik* mogą tworzyć połączenia z przydawkami przymiotnikowymi: *tatrzański*, *górski* oraz z przydawkami dopełniaczowymi *TOPR*, *GOPR* lub z okolicznikiem miejsca *po Tatrach*, np.:

P II 49

ZOFIA STECKA
Z DOMU
WISŁOCKA
PRZEWODNIK TATRZAŃSKI
1917-2017

L IV 4

Stanisław Grandys
Przewodnik Tatrzański
Ratownik TOPR 1923 2007 †

Interesująca jest tu, przywołana już powyżej, inskrypcja upamiętniająca ratownika TOPR Bartka Olszańskiego, którą otwiera fraza: *Bądź aniołem ratowników*.

Postać *anioła* (w Biblii przywoływana w Rdz 21, 17; Wj 3, 2; Ps 90, 11; Mt 25, 41 i Łk 1, 19) jest w badanym materiale obecna jeszcze trzykrotnie, zawsze w inskrypcjach upamiętniających młode osoby. Tutaj *anioł* został przywołany w członie inicjalnym inskrypcji dedykowanej dwudziestopięcioletniemu ratownikowi TOPR. Fraza *Bądź aniołem ratowników* nawiązuje do obrazu *anioła* rozumianego jako istoty mającej chronić człowieka przed złem i nieszczęściem. Podkreślimy jeszcze, że anioł, mimo iż w kulturze i w języku może nieść element waloryzacji dodatniej lub ujemnej³⁰, w badanych epitafiach zawsze ma wartość pozytywną, dodatnią.

Osoby pełniące dodatkowe funkcje w strukturach TOPR czy GOPR lub zajmujące szczególną pozycję w tych organizacjach są określane za pomocą rozbudowanych, niekiedy kilkuelementowych wyrażeń: *członek założyciel pogotowia górskiego* (1), *naczelnik TOPR* (1), *nestor ratownictwa i przewodnictwa górskiego* (1), *prezes GOPR* (1), *twórca Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego* (1), np.:

P III 58

ŚP STANISŁAW
 GĄSIENICA BYRCYN
 ZASŁUŻONY PRZEWODNIK
 TATRZAŃSKI
 CZŁONEK ZAŁOŻYCIEL POGOTOWIA
 GÓRSKIEGO
 LAT 80
 ZM. 20 IX 1967
 PROSI O MODLITWĘ

³⁰ Por. *anioł stróż – anioł śmierci, anioł niszczyciel* (K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 42; D. Jastrzębska-Golonka, *Obraz anioła w wybranych utworach literatury romantycznej i współczesnej oraz w języku*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2015, t. 14, s. 249–267).

P III 23

Ś.†P.
JAN
GAŚIENICA
TOMKÓW
NESTOR
RATOWNICTWA
I PRZEWODNICTWA
TATRZAŃSKIEGO
UR. 7 I 1901
ZM. 7 XI 1988

P III 27

GEN. MARIUSZ ZARUSKI
1867-1941
TWÓRCA TATRZAŃSKIEGO
OCHOTNICZEGO POGOTOWIA
RATUNKOWEGO
TATERNIK, ŻEGLARZ, PISARZ

Nagrobki upamiętniające przewodników i ratowników górskich są dodatkowo opatrzone odznaką przewodnika tatrzańskiego lub odznakami TOPR/GOPR, które pełnią niezwykle ważną rolę identyfikującą i inkluzywną. Na jednym z pomników zamieszczona jest tylko odznaka GOPR, bez dodatkowych elementów werbalnych, bez dopisków poszerzających inskrypcję onomastyczną.

Dokonany powyżej przegląd pozwala zauważyć, że wprowadzie inskrypcji poświęconych ludziom sportu i turystyki jest nieco mniej niż inskrypcji dedykowanych ludziom sztuki, ale w epitafiach zgromadzony jest bogaty zbiór nazw tych osób – w sumie są to 34 wyrazy i wyrażenia.

Lektura inskrypcji poświęconych ludziom gór pokazuje jeszcze jeden wyrazisty rys – w 11 wypadkach zakopiańskie inskrypcje niosą także informacje o śmierci poniezionej w górach przez turystów czy wspinaczy, np.:

L I 48

WIELKICH NADZIEI DLA KRAJU
I DLA NAUKI
Śp. TADEUSZ SADOWSKI
* W WARSZAWIE 25. KWIET. 1878
SPADŁ Z GIEWONTU 11. LIPCA 1904

P II 48

MAŁGORZATA SULEK
ZGINEŁA W TATRACH
20 SIERPNIA 1991
PRZYJACIELE

P IV 9a

Ś.P.
MACIEJ BERBEKA
*17.10.1954 † 06.03.2013
HIMALAISTA
ARTYSTA PLASTYK
RATOWNIK
POZOSTAŁ NA BROAD PEAK

Szczególnie podkreślany jest fakt złożenia najwyższej ofiary przez ratowników górskich, np.:

P III 12 i 13

ŚP
RATOWNICY TOPR
STANISŁAW MATEJA JANUSZ KUBICA
lat 51 lat 46
zginęli w Tatrach 11 sierpnia 1994
w katastrofie śmigłowca
podczas akcji ratunkowej

P IV 13

Marek Łabunowicz
„Maja”
harcerz muzykant ratownik
11 XI 1972-30 XII 2001
zginął podczas akcji ratunkowej
pod Szpiglasową

Śmierć poniesiona w górach w tekstach inskrypcji wyjątkowo tylko jest nazywana eufemistycznie: *pozostał na Broad Peak* (1). Z reguły mówi się o niej w sposób bezpośredni, za pomocą czasowników w formie osobowej *zginął(a)/zginęli* (6), *zabił się* (1) lub *spadł* (3) oraz imiesłowu *zaginiony* (1) w połączeniu z określeniem okoliczności i nazwą miejsca, w którym doszło do tragicznych wydarzeń: *zginął w lawinie w rejonie*

Chamonix (1), *zginął w lawinie pod Małym Kościelcem* (1), *zginęła/zginął w Tatrach* (2), *spadł z Giewontu* (2), *spadł z Czerwonego Wierchu* (1), *zabił się na miejscu* (1). Wyraźnie podkreśla się też w inskrypcjach śmierć poniesioną w czasie akcji ratunkowych, np.: *zginęli [...] podczas w akcji ratunkowej*, *zginął w akcji TOPR*, co jest niezwykle istotne w środowisku ludzi związanych z górami, świadczy o najwyższym poświęceniu i poniesieniu najwyższej ceny za swoją pracę.

1.3. Medycy

Kolejna grupa inskrypcji jest dedykowana osobom ratującym ludzkie życie i zdrowie. Są to przywołane powyżej epitafia upamiętniające ratowników górskich (18 inskrypcji), a ponadto 13 inskrypcji poświęconych lekarzom, założycielom i pracownikom zakopiańskich sanatoriów i szpitali. Badania pokazują, że lekarze zajmują wysoką pozycję w hierarchii zawodów także w inskrypcjach pochodzących z innych cmentarzy³¹, ale w Zakopanem ich pozycja jest szczególna ze względu na rozwój uzdrowiskowej funkcji miasta³².

Medycy są określani w inskrypcjach za pomocą nazw jednowyrazowych: *lekarz* ‘ten, kto zawodowo zajmuje się leczeniem chorych, ma do tego odpowiednie kwalifikacje i uprawnienia; doktor’ (2), *chirurg* ‘lekarz, specjalista w dziedzinie chirurgii’ (1), *medyk* ‘student medycyny’ (1), ale też doprecyzowujących znaczenie wyrażen: *lekarz medycyny* (2), *lekarz dentysta* (1), np.:

P II 36

Ś.†P.	Ś.†P.
ALICJA	STANISŁAW
BAFIA	BAFIA
LEKARZ DENTYSTA	LEKARZ MED.
1920-1987	1919-1991

³¹ O wysokiej pozycji lekarzy w hierarchii zawodów przywoływanych w inskrypcjach por. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 200; A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja...*, s. 205.

³² Por. R. Talewski, *Stacja klimatyczna i lecznictwo. Lecznictwo do roku 1918*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów...*, t. 2, s. 126–188.

Z kolei osoby zakładające szpitale i sanatoria, kierujące nimi oraz pracujące w nich przez wiele lat (co dwukrotnie jest uwypuklone dzięki wartościującemu przymiotnikowi: *długoletni*), są określane za pomocą rozbudowanych wyrażen, takich jak: *dyrektor sanatorium nauczycielskiego* (1), *dyrektor Szpitala Miejskiego w Zakopanem* (1), *współtwórca uzdrowiska* (1), *współzałożyciel dziecięcego sanatorium przeciwgruźliczego w Zakopanem* (1), *założyciel I sanatorium w Zakopanem* (1), *założyciel pierwszego zakładu leczniczego* (1), *założyciel i długoletni kierownik sanatorium w Kościeliskach* (1), *założycielki Domu Zdrowia Polskiej Młodzieży Katolickiej „Odrodzenie”* (1) oraz *zastużony pracownik służby zdrowia* (1), np.:

L IV 12

DR. MARIAN
HAWRANEK
ZAŁOŻ. I SANATORIUM
W ZAKOPANEM
*1866 † 1901

P I 51

DR MED. LEON BOCHENSKI
DŁUGOLETNI DYREKTOR
SZPITALA MIEJSKIEGO
W ZAKOPANEM

P I 6

JEDNO JE DZIEŁO ŁĄCZYŁO ZA ŻYCIA
JEDNA MOGIŁA PRZYJĘŁA PO ŚMIERCI

†

TU SPOCZYWAJĄ

KLARA JELSKA

1869 † 1948

MARIA

CHYLIŃSKA

1890 † 1960

ZAŁOŻYCIELKI DOMU ZDROWIA POLSKIEJ
MŁODZIEŻY KATOLICKIEJ „ODRODZENIE”

WIECZNY ODPOCZYNEK RACZ IM DAĆ PANIE
A ŚWIATŁOŚĆ WIEKUISTA NIECH IM ŚWIECI

Inskrypcji poświęconych ludziom związanym ze służbą zdrowia jest stosunkowo niewiele, ale są one bardzo wyraziste – określenia pracowników szpitali czy sanatoriów, choć nieliczne (w sumie 13 wyrazów i wyrażeń) są rozbudowane, precyzyjne. W sentencji otwierającej inskrypcję dedykowaną Klarze Jelskiej i Marii Chylińskiej wyraźnie podkreśla się, że służba innym ludziom jest powołaniem (*dzielo*), a nie zwykłą pracą.

1.4. Pedagodzy i pracownicy nauki

Liczna grupa analizowanych inskrypcji (49 przykładów) wskazuje na to, że wysoko ceniona i szanowana na Podhalu jest również praca pedagogiczna i naukowa oraz zdobyte wykształcenie³³. Nauczycieli określa się w inskrypcjach w sposób ogólny jako: *pedagog* ‘nauczyciel, wychowawca, teoretyk nauczania i wychowania’ (10), *nauczyciel* ‘człowiek trudniący się (najczęściej zawodowo) uczeniem kogoś [...]’ (2), *nauczycielka* ‘kobieta-nauczyciel’ (1), np.:

P I 15 i 16

Ś†P
ANNA GAŁEK
ZINCCONE
1909-2008
PEDAGOG

L II 11

Ś†P
ANTONI
RZAŚA
* 26 II 1919
†26 I 1980
NAUCZYCIEL
RZEŻBIARZ

³³ O wysokiej randze nauczycieli w hierarchii zawodów wymienianych w inskrypcjach (nie tylko polskojęzycznych) pochodzących z innych cmentarzy pisali np.: K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 196–197; A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 202; I. Borkowski, *Śmierci tajemnicze wrota...*, s. 345.

L I 73

ANNA HAHN
NAUCZYCIELKA
 ZMARŁA DNIA 5. SIERPNIA
 1903.
 PRZEŻYWSZY LAT 25.
 POKÓJ JEJ POPIOŁOM!

Bardziej szczegółowe nazwy jednowyrazowe, ale też wyrażenia, wskazują na specjalność poszczególnych pedagogów: *bibliotekarka* '[...] pracownik biblioteczny, specjalista w zakresie bibliotekarstwa' (2), *wychowawca* 'ten, kto zajmuje się wychowywaniem i nauczaniem kogo' (1), *nauczycielka matematyki* (1), np.:

L II 32

BARBARA
 ANTOSZYK
 Z D. BACZAK
 *24.07.1933 †08.05.2011
BIBLIOTEKARKA, WYCHOWAWCA

Z kolei wyrażenia: *c.k. radca szkolny* (1), *dyrektor Liceum Pedagogicznego w Zakopanem* (1), *kierownik szkoły na Wilczniku* (1), *nauczycielka i dyrektorka gimnazjum Szarotka w Zakopanem* (1) wskazują na pełnienie różnych funkcji związanych z organizacją szkolnictwa, głównie zakopiańskiego, np.:

L II 32

Ś.†P.
 TADEUSZ MICHAŁ BACZAK
 *23.08.1905 † 05.05.1972
 NAUCZYCIEL, TAJNE NAUCZANIE
KIEROWNIK SZKOŁY NA WILCZNIKU

P III 39

DR FIL.
 HELENA DADEJOWA
 z d. HOFFMAN
NAUCZYCIELKA I DYREKTORKA
GIMNAZJUM SZAROTKA
W ZAKOPANEM
 ZGINEŁA W POWSTANIU
 WARSZAWSKIM

W inskrypcjach podkreśla się też udział nauczycieli w *tajnym nauczaniu* (2) w czasie okupacji, np.:

L II 32

ZOFIA BACZAK
*13.05.1907 † 15.05.1984
NAUCZYCIELKA, TAJNE NAUCZANIE

Dla rozwoju Zakopanego niezwykle istotne było funkcjonowanie szkół zawodowych, takich jak Szkoła Przemysłu Drzewnego³⁴ czy Krajowa Szkoła Koronkarstwa³⁵, które kształciły rzemieślników: snycerzy i koronczarki. Dlatego w epitafiach uwypukla się związek nauczycieli ze szkolnictwem zawodowym: *dyrektor Szkoły Zawodowej Przemysłu Drzewnego* (1), *nauczyciel przy C.K. Szkole Fachowej dla Przemysłu Drzewnego w Zakopanem* (1), *nauczycielka tkactwa artystycznego* (1):

P III 36

D.O.M.
FRANCISZEK NEUZIL
DYREKTOR SZKOŁY ZAWODOWEJ
PRZEMYSŁU DRZEWNEGO
W ZAKOPANEM
*1854 †1899

P II 34

Tu spoczywa w Bogu
ś.p. Pan
FRANCISZEK SOUČEK
nauczyciel przy c.k.
szkole fachowej dla przemysłu
drzewnego w Zakopanem,
urodzony dnia 3go sierpnia
1844 r. w Poříči pod Prahou,
umarł dnia 20go kwietnia 1885 r.
[...]

³⁴ Por. T. Kędziora, *Zakopiańska Szkoła Przemysłu Drzewnego w latach 1876–1918*, „Studia Historyczne” 1993, t. 36, z. 4, s. 477–488; M. Pinkwart, L. Długolecka-Pinkwart, *Zakopane od A do Z*, Zakopane 1994, s. 315–316.

³⁵ Por. np.: H. Kenarowa, *Trzy najstarsze szkoły zawodowe w Zakopanem*, w: *Zakopane. Czteryście lat dziejów...*, t. 2, s. 605–634; M. Pinkwart, L. Długolecka-Pinkwart, *Zakopane od A do Z...*, s. 317.

L III 45 i 46

HELENA CZARNIAK

* 1898 † 1992

NAUCZYCIELKA TKACTWA ARTYSTYCZNEGO

Jak wysoko jest ceniona na Podhalu praca pedagogiczna, pokazuje także fakt, że fundatorem inskrypcji mogą być uczniowie upamiętnianych osób (1 przykład):

L III 5

D.O.M.

JAN

KORNICKI

C.k. Radca szk.

PROFESOR

GIMNAZJUM TARNOWSKIEGO

*1832 + 1906.

PROFESOROWI

UCZNIOWIE

Ponadto mogiły nauczycieli na Pęksowym Brzyzku są oznaczane rodzajem porczyków z motywem parzenicy i napisem *Uczniowie pamiętają* (nie jest to jednak inskrypcja trwała). Zaznamy jeszcze, że mogił oznaczonych w ten sposób jest więcej niż mogił z inskrypcjami mówiącymi wprost, że pochowano w nich nauczycieli.

Przegląd inskrypcji dedykowanych nauczycielom pokazuje pewną prawidłowość – właściwie we wszystkich innych grupach zawodowych upamiętnionych na Pęksowym Brzyzku dominują mężczyźni. Jak podkreślają badacze, praca zarobkowa kobiet była bardzo długo potępiana, a w środowiskach mieszczańskich i arystokratycznych jeszcze w XIX wieku ideałem była rodzina całkowicie utrzymywana przez męża³⁶. Zawód nauczycielki był jednym z pierwszych dostępnych dla kobiet³⁷, a w drugiej połowie XX wieku wyraźnie się feminizuje. Dlatego zapewne wśród pedagogów wskazanych w inskrypcjach wprost kobiet (15) i mężczyzn (14) jest niemal po równo.

³⁶ Por. M. Bogucka, *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa 2005, s. 250.

³⁷ Por. np. badania I. Steczko, która z inskrypcji pochodzących z cmentarza Rakowickiego wynotowała zaledwie 3 epitafia upamiętniające nauczycielki działające w połowie XIX w. (I. Steczko, *Językowy obraz kobiety w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych*, w: *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*, red. I. Kępka, L. Warda-Radys, Gdańsk 2011, s. 464–465).

W zakopiańskich inskrypcjach docenia się też pracę badawczą, naukową i wynalazczą upamiętnianych osób³⁸. Badaczy (głównie Tatr i Podhala) określa się, wskazując na ich związek z jakąś dyscypliną naukową, jako: *botanik* ‘specjalista w dziedzinie botaniki’ (2), *przyrodnik* ‘uczony, specjalista w zakresie nauk przyrodniczych; badacz przyrody’ (2), *geolog* ‘specjalista w zakresie geologii’ (1), *historyk* ‘uczony zajmujący się historią, badacz dziejów; autor dzieł historycznych’ (1), *kartograf* ‘rysownik map, specjalista w zakresie kartografii’ (1), *konstruktor* ‘specjalista opracowujący konstrukcję maszyn, urządzeń technicznych, mostów, budynków itp.’ (1), *speleolog* ‘specjalista w dziedzinie speleologii, badacz jaskiń’ (1), *wynalazca* ‘ten, kto wynalazł, wymyślił coś nowego, autor wynalazku’, np.:

L I 2

MARIAN SOKOŁOWSKI
TATERNIK **BOTANIK** PROF. S.G.G.W.
1894 – 1939
PROF. DR HAB.
STANISŁAW SOKOŁOWSKI
GEOLOG – TATERNIK
1900 – 1990

P II 5

Ś.†P.
TADEUSZ
ZWOLIŃSKI
PORUCZNIK W.P.
KARTOGRAF SPELEOLOG
DZIAŁACZ TURYSTYCZNY
WIELKI MIŁOŚNIK TATR
15.X.1893 – 27.XI.1955

Osoby zajmujące się pracą badawczą są też określane szczegółowo za pomocą wyrażen: *historyk architektury polskiej* (1), *muzeolog i badacz kultur ludów syberyjskich oraz Podhala* (1), *badacze [...] i obrońcy dziedzictwa Tatr i Podhala*, [...] *autorzy encyklopedii Tatr i słownika gwary podhalańskiej* (1), łączonych niekiedy z waloryzującymi przymiotnikami *wybitny* ‘wybijający się ponad przeciętność, górujący nad otoczeniem;

³⁸ Podobną tendencję można obserwować w inskrypcjach z Pomorza Zachodniego, por. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne z Pomorza Zachodniego w ujęciu językoznawczym*, Szczecin 1991, s. 194–195.

uderzający, niezwykle, nieprzeciętny, wyjątkowy' (1) i *niestrudzony* 'niezmordowany, nie ustający w wysiłku, w pracy' (1), np.:

L III S

Ś.P.
BRONISŁAW
PIŁSUDSKI
ur. 2 X 1866 w Zułowie na Litwie
utonął w Sekwanie 17 V 1918
pochowany
w Montmorency pod Paryżem

katorżnik Sachalinu
muzeolog i badacz
kultur ludów syberyjskich
oraz Podhala

P II 58

Ś.†P.
ZOFIA
RADWAŃSKA-PARYSKA
3.V.1901-24.X.2001

WITOLD HENRYK
PARYSKI
10.IX.1909-16.XII.2000

WYBITNI BADACZE I NIESTRUDZENI OBROŃCY
PRZYRODNICZO-KULTUROWEGO
DZIEDZICTWA TATR I PODHAŁA
ODDANI NAUCZYCIELE I WYCHOWAWCY
WIELU POKOLEŃ PRZEWODNIKÓW TATRZAŃSKICH
AUTORZY ENCYKLOPEDII TATR
I SŁOWNIKA GWARY PODHAŁAŃSKIEJ

W epitafiach eksponuje się ponadto członkostwo upamiętnianych osób w towarzystwach naukowych: *członek Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* (1) oraz stanowiska i funkcje pełnione na wyższych uczelniach: *profesor rektor Politechniki Warszawskiej* (1), *adiunkt Politechniki Krakowskiej* (1), np.:

L I 63

Ś.P.
KAZIMIERZ
DREWNOWSKI
UR. 4 MARCA 1887. ZM. 22 SIERPNIA 1952.
PROFESOR REKTOR POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ
CZŁONEK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO WARSZAWSKIEGO
[...]

Powodem do dumy jest uzyskane wykształcenie wyższe, o czym świadczą zamieszczone w epitafiach informacje o ukończonych studiach. Często takie informacje są uzupełniane nazwą konkretnej szkoły wyższej, która pełni głównie funkcję informacyjną, ale też nobilitującą, np.:

P III 61

MAG INŻ. JAN MICHAŁ WALCZAK
MECHANIK ABSOLWENT POLITECHNIKI W ZURICHU
ŻYŁ LAT 63 ZM. 17 III 1985 W WARSZAWIE

P II 16

Ś.†P.
JAN
GAŚIENICA SZOSTAK
† 16.05.1943 r.
Pierwszy góral po studiach
w Akademii sztuk pięknych
w Paryżu
Piewca góralszczyzny
i obyczajów w malarstwie
Wieczny Mu pokój w Panu!

Sygnalem zdobytego wykształcenia są też podawane w inskrypcjach stopnie i tytuły naukowe, takie jak: *profesor* ‘nauczyciel szkoły wyższej, samodzielny pracownik naukowy prowadzący wykłady i ćwiczenia w wyższym zakładzie naukowym’, *doktor* ‘stopień naukowy nadawany przez szkoły wyższe i instytuty naukowe’, *magister* ‘najniższy stopień naukowy otrzymywany po ukończeniu studiów wyższych, złożeniu wymaganych egzaminów i napisaniu pracy naukowej’, *inżynier* ‘posiadacz stopnia świadczącego o wyższym wykształceniu technicznym’, *adiunkt* ‘pomocniczy pracownik

naukowy, wyższy stopniem od starszego asystenta'. Stopnie te z reguły są zapisywane skrótowo, wyjątkowo tylko w pełnej formie, często z dookreśloną specjalnością: *prof.* (6), *dr* (5), *dr med.* (4), *dr fil.* (1), *dr nauk prawnych* (1), *dr praw* (1), *dr inż.* (1), *mgr* (3), *mgr inż./mag inż.* (2), *mag praw* (1), *mgr prawa* (1), *mgr chemii* (1), *inż./inżynier* (2), np.:

P II 38

Ś.†P.
JÓZEF
MĘYNARCZYK
1919 1988
DR INŻ. ADIUNKT
POLITECHNIKI
KRAKOWSKIEJ

P III 61

ŚP
MAG PRAW HENRYK WALCZAK
DŁUGOLETNI PREZES ZWIĄZKU PODHAŁAN
ŻYŁ LAT 74 ZM. 10 X 1961 W ZAKOPANEM

P II 38

Ś.†P.
STANISŁAWA
MĘYNARCZYK
1924 2007
MGR CHEMII
NAUCZYCIELKA

Z nielicznych inskrypcji (8 przykładów) poświęconych bardzo młodym osobom dowiadujemy się też o przerwanej edukacji lub rozpoczynającej się dopiero karierze naukowej, na co wskazują następujące wyrażenia: *sluchacz II roku filozofii* (1), *student III kursu Instytutu Agronomicznego w Puławach* (1), *student UJ i AR* (1), *uczeń gimnazjum lubelskiego* (1), *uczeń 6. klasy gimnazjum Sobieskiego w Krakowie* (1), *uczeń 8 klasy gimnazjum w Ostrogu* (1), *wielkich nadziei dla kraju i nauki* (1), np.:

P III 82

FELIKS
ROMISZEWSKI
STUDENT III KURSU
INSTYTUTU AGRONOMICZNEGO
W PUŁAWACH
URODZONY 1 GRUDNIA 1875 r.
UMARŁ 10 KWIEŚNIA 1898 r.

L III 24

Ś.P.
IGNACY JAXA
JAXIŃSKI
Z PODLISEK NA WOŁYNIU
UCZEŃ 8 KLAS. GIMN. W OSTROGU
ŻYŁ LAT 18.
PROSI O WESTCHNIENIE
ZA POKÓJ JEGO DUSZY

W jednym wypadku inskrypcja dedykowana młodemu chłopcu ma postać zdania: *zmarł w kwiecie wieku d. 30. maja 1903. jako uczeń VII. klasy gimnazjum Stanisławowskiego* (P II 74). Zaznaczmy jeszcze, że wszystkie te inskrypcje są dedykowane chłopcom, w żadnym epitafium nie upamiętnia się w ten sposób dziewcząt.

1.5. Żołnierze, działacze niepodległościowi i opozycyjni

Piąta grupa epitafiów (44 inskrypcje) eksponuje doświadczenia wojenne i udział upamiętnianych osób w walkach (głównie na frontach drugiej wojny światowej³⁹, ale też

³⁹ Jak ważnym doświadczeniem pokoleniowym była druga wojna światowa i jak się to odzwierciedlało w inskrypcjach, pokazały badania K. Długosza (por. tegoż, *Echa II wojny światowej w inskrypcjach nagrobnych cmentarzy Pomorza Zachodniego i Środkowego*, w: *Druga wojna światowa w literaturze polskiej i obcej*, red. L. Ludorowski, Lublin 1994, s. 329–330; tegoż, *Językowy obraz wojny w inskrypcjach nagrobnych i pieśniach ludowych*, „Etnolingwistyka” 1998, t. 9/10, s. 169–192; tegoż, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 99–114). Por. też A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 207–208.

w innych, wcześniejszych bojach, np. powstaniach⁴⁰), działalność kurierską, przeżycia obozowe oraz zaangażowanie w działalność niepodległościową⁴¹ i powojenną opozycyjną działalność antykomunistyczną. Na udział w powstaniach i pierwszej wojnie światowej oraz zaangażowanie w działalność niepodległościową i opozycyjną wskazują takie wyrazy, jak *legionista* ‘żołnierz służący w legionach’ (1) oraz wyrażenia, których ośrodek stanowią rzeczowniki *powstaniec* ‘uczestnik powstania’, *uczestnik* ‘ten, kto uczestniczy w czym [...]’, *uczestniczka* ‘forma żeńska od uczestnik’, *działacz* ‘człowiek działający w jakiejś dziedzinie życia politycznego albo społecznego’: *powstaniec chochołowski* (1), *uczestniczka powstania 1863 r.* (1), *uczestnik powstania 1863 r.* (1), *uczestnik wojen 1914* (1), *działacz opozycji antykomunistycznej* (1). W jednym wypadku inskrypcja ma formę zdania: *w 1920 uczestniczył w akcji plebiscytowej na Warmii i Mazurach* (1), np.:

P III 3

S†P
JAN PEKSA
1819-1878
FUNDATOR CMENTARZA
POWSTANIEC CHOCHOŁOWSKI

L III 60

BRONISŁAWA
SZUKIEWICZ
†5 I 1900
UCZESTNICZKA
POWSTANIA
1863.

⁴⁰ Na upamiętnianie w inskrypcjach powstańców wskazywała A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 207.

⁴¹ Por. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 101; A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 208.

P II 49

KU PAMIĘCI
ADAM WISŁOCKI
POTOMEK RODU TADEUSZA KOŚCIUSZKI
UR. 1888 W GUBERNI GRODZIENSKIEJ
BYWAŁ W ZAKOPANEM I TATRACH
BRAŁ UDZIAŁ W WYPRAWACH RATUNKOWYCH
TOPR
W 1920 UCZESTNICZYŁ W AKCJI PLEBISCYTOWEJ
NA WARMII I MAZURACH
PODCZAS II WOJNY DZIAŁAŁ W RUCHU OPORU
ARESZTOWANY ZGINĄŁ W MAUTHAUSEN W 1943
NIEZNANE MIEJSCE WIECZNEGO SPOCZYNKU

W inskrypcjach upamiętniających uczestników drugiej wojny światowej wskazuje się na przynależność poszczególnych osób do różnych formacji wojskowych, co sygnalizuje się m.in. za pomocą skrótowców, takich jak: *AK* (9), w tym 8 razy w połączeniu z rzeczownikiem *żołnierz AK* i 1 raz z rzeczownikiem *łączniczka AK*, a ponadto *PSP* (1), *WIN* (1), np.:

P III 48 i 49

Ś†P

ALFRED	KATARZYNA
STEBNICKI	STEBNICKA
*17.IV.1887 †18.XI.1962 ŻOŁNIERZ AK	*3.IV.1888 † 30.XII.1970 ŻOŁNIERZ AK

P I 14

ZOFIA
MARUSARZÓWNA
1915 – 2009
ŁĄCZNICZKA AK.
WIĘŹNIARKA OBOZÓW
KONCENTRACYJNYCH.

L II 32

WALDEMAR
BACZAK
PS „ARNE”
*15.11.1922 †24.02.1947
PRAWNIK ŻOŁNIERZ AK WIN
ZAMORDOWANY PRZEZ UB
MIEJSCE POCHÓWKU NIEZNANE

L II 14

Ś.†P.
TADEUSZ
FIGUS
† 24. XII. 1994
LAT 67
AK
PSP
+
GOPR

Udział w walkach oraz działalność niepodległościową językowo sygnalizuje się też za pomocą jednostkowo poświadczonych, wyraźnie indywidualizujących i rozbudowanych wyrażen i, rzadziej, zdań (2 przykłady), takich jak: *bohater kampanii wrześniowej 1939 r.* (1), *oficer wojsk polskich i brytyjskich na Zachodzie* (1), *porucznik Szarych Szeregów* (1), *uczestnik grupy partyzanckiej „Szarota”* (1), *uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r.* (1), *uczestnik powstania warszawskiego na Starówce* (1), *żołnierz armii gen. Hallera* (1), *żołnierz Polski podziemnej* (1), *żołnierz Tobruku i Monte Cassino* (1); *podczas II wojny działał w ruchu oporu* (1), *walczył w powstaniu warszawskim* (1), np.:

P III 75

S.P.
JAN M. BACKER
UR 18.12.1912 ZM. 22.11 2001
OFICER WOJSK POLSKICH I BRYTYJSKICH NA ZACHODZIE
WNUK Ś.P. WOJCIECHA

L III 58 i 59

HM. RP TADEUSZ SKIMINA
WĘDROWNY KRUK, BACA
POR. SZARYCH SZEREGÓW AK W TARNOWIE
PS. AMINO
*26 I 1913 † 19 XI 1972

L III 45 i 46

Ś.†P.
WOJCIECH
CZARNIAK
* 9 IX 1873 † 1960
„AMERYKAN”
ŻOŁNIERZ ARMII GEN. HALLERA

Z informacją o udziale w walkach często jest połączona, pełniąca funkcję nobilitującą, wzmianka o otrzymanych odznaczeniach wojskowych: *kawaler Krzyża Niepodległości* (1), *kawaler Legii Honorowej* (1), *odznaczony dwukrotnie Krzyżem Walecznych oraz Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski i innymi odznaczeniami* (1), *odznaczony Krzyżem Virtuti Militari, Orderem Polonia Restituta, Krzyżem Walecznych, Legią Honorową i wielu innymi* (1), *odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami* (1), *żołnierz odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari* (1), np.:

L III 50 i 51

JAN
„AGA” TUREK
PORUCZNIK AK
ODZNACZONY SREBRNYM
KRZYŻEM ZASŁUGI Z MIECZAMI
ORAZ KRZYŻEM WALECZNYCH
ZGINĄŁ W TATRACH W SIERPNIU 1956
KOCHANEMU BRATU
SIOSTRY

P I 7

Ś.P.
BRONISŁAW
ZAWADZKI
1882 – 1953
KAWALER KRZYŻA
NIEPODLEGŁOŚCI

Ponadto inskrypcje te są niekiedy uzupełniane (choć niekonsekwentnie) informacją o posiadanych przez upamiętniane osoby stopniach wojskowych, takich jak: *generał* ‘oficer najwyższej rangi [...]’ (1), *pulkownik* ‘najwyższy stopień oficer sztabowego’ (2), *podpulkownik* ‘stopień starszego oficera, wyższy od majora, niższy od pułkownika’ (1), *porucznik* ‘oficer w stopniu niższym od stopnia kapitana’ (3), zapisanych skrótem poprzedzającym imię i nazwisko, np.:

P III 27

GEN. MARIUSZ ZARUSKI
1867-1941
TWÓRCA TATRZAŃSKIEGO
OCHOTNICZEGO POGOTOWIA
RATUNKOWEGO
TATERNIK, ŻEGLARZ, PISARZ

P III 39

Ś†P
ppłk. KAZIMIERZ
DADEJ
DR MED. WSPÓŁZAŁOŻYCIEL
DZIECIĘCEGO SANATORIUM
P/GRUŹLICZEGO w ZAKOPANEM
UCZESTNIK KAMPANII
WRZEŚNIOWEJ 1939 R.
WIĘZIEŃ OBOZU w
STAROBIELSKU
ZAMORDOWANY w CHARKOWIE
w 1940 r.

Wyjątkowo w inskrypcjach poświęconych żołnierzom podane są też ich pseudonimy⁴² – w badanym materiale mamy 3 takie przykłady: *Aga*, *Amino*, *Arne*.

Wysoko ceniona na Podhalu jest także działalność kurierska, co znalazło swoje odzwierciedlenie w kilku inskrypcjach: po pierwsze, w tej zamieszczonej tuż przy wejściu

⁴² Pseudonim to określenie indywidualne jakiejś osoby, służące ukryciu się pod inną nazwą niż znane ogółowi imię i nazwisko. Jak zaznacza A. Cieślíkowa, motywy tworzenia pseudonimów mogą być różne: osobiste, ideowe, ale też wymuszone sytuacją – pseudonimy mogą powstawać z przyczyn politycznych i społecznych (A. Cieślíkowa, *Pseudonimy*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 135–140). W badanym materiale mamy pseudonimy konspiracyjne, wojskowe.

na cmentarz, po zewnętrznej stronie murów okalających nekropolię, upamiętniającej 30 kurierów, a po drugie, w inskrypcjach zamieszczonych na wybranych nagrobkach, w których pojawiają się określenia: *kurier tatrzański* (3), *szeft kurierów karpackich* (1), *kurier tatrzański – w latach 1939-1945 bohater szlaków przerzutowych na Węgry* (1), np.:

P III 68

ZASŁUŻONY -
PRZEWODNIK
I RATOWNIK
GÓRSKI • ŻOŁNIERZ
POLSKI PODZIE-
MNEJ • KURIER -
TATRZAŃSKI –
W LATACH 1939
1945 BOHATER
SZLAKÓW PRZE-
-RZUTOWYCH
NA WĘGRY
ODZNACZONY
DWUKROTNIE
KRZYŻEM
WALECZNYCH
ORAZ KRZYŻEM
KAWALERSKIM
ODRODZENIA
POLSKI I INNYMI
ODZNACZENIAMI
JÓZEF
KRZEPTOWSKI
1904CZEŚĆ JEGO1971
PAMIĘCI

Dla wielu Podhalań dojmującym doświadczeniem wojennym, ale także powojennym, były zsyłki, pobyt w obozach zagłady⁴³ i w więzieniach UB, co w epitafiach zostało zasygnalizowane za pomocą wyrażen, których ośrodek stanowią rzeczowniki

⁴³ Na wyeksponowanie męczeństwa w inskrypcjach wskazywała też A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 208.

więzień ‘ten, kto jest pozbawiony wolności, przebywa w więzieniu lub w obozie pracy’ (10), *więźniarka* ‘kobieta więzień’ (1) lub *jeniec* ‘człowiek wzięty do niewoli w czasie wojny, niewolnik’ (2). Mogą to być wyrażenia dwuelementowe: *więzień hitlerowski* (3), *więzień Oświęcimia* (1), *więzień UB* (1), ale także rozbudowane, wieloelementowe wyrażenia, w których często szczegółowo wylicza się miejsca przymusowego pobytu: *jeniec obozu w Starobielsku* (1), *jeniec Hust i Waldenburgu* (1), *były więzień obozów koncentracyjnych w Oświęcimiu, Flossenburgu i Dachau* (1), *pięcioletni więzień obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, a następnie w Oranienburgu – pierwszy transport* (1), *więzień KL. Mauthausen-Gusen* (1), *więzień Pawiaka Majdanka Dachau* (1), *więźniarka obozów koncentracyjnych* (1), *więzień polityczny w latach 1948–1956* (1), np.:

L II 4

Ś.†P.

TADEUSZ MURASIEWICZ

17.IV.1909 - 29.I.1972

WIEZIEŃ KL. MAUTHAUSEN-GUSEN

DYREKTOR LICEUM PEDAGOGICZNEGO W ZAKOPANEM

L IV 7

Ś.P.

JÓZEF HORDYŃSKI

UR. 14.03.1917 ZM. 04.02.2009

KURIER TATRZAŃSKI

5.LETNI WIEZIEŃ OBOZU

KONCENTRACYJNEGO

W OŚWIECIMIU

A NASTĘPNIE W ORANIENBURGU

PIERWSZY TRANSPORT

BOŻE ZBAW JEGO DUSZĘ

W kilku wypadkach w epitafiach wskazuje się też miejsce, czas i/lub okoliczności śmierci osób, które zginęły tragicznie w czasie wojny lub tuż po wojnie. Informacje takie mają postać wyrażen, których ośrodek stanowią imiesłowy *zamordowany* (4) lub *rozstrzelana* (1), poszerzonych głównie o okoliczniki miejsca: *zamordowany w Charkowie w 1940 r.* (1), *zamordowany w Katyniu 6.02.1942* (1), *zamordowany w KL Auschwitz* (1), *zamordowany przez UB* (1), *rozstrzelana przez hitlerowców w Pogorskiej Woli w 1941 r.* (1), np.:

P III 64

Ś.P.
[...]
JULIAN RAJTAR
Dr Praw
ur. 1892 - zm. 1941
zamordowany KL Auschwitz

Rzadziej (2 przykłady) informacje takie przybierają formę zdania: *aresztowany zginął w Mauthausen w 1943 – nieznane miejsce wiecznego spoczynku* (1), *za swą miłość do ojczyzny zapłacił życiem – zginął z rąk komunistów w X pawilonie więzienia mokotowskiego dnia 11.11.1948* (1), np.:

L I 33 i 34

TU SPOCZYWA BUDARZ
KURIER TATRZAŃSKI ŻOŁNIERZ AK
EUGENIUSZ
GAŚIENICA SIECZKA
UR. 18.06.1907
ZA SWĄ MIŁOŚĆ DO OJCZYZNY
ZAPŁACIŁ ŻYCIEM – ZGINĄŁ Z RĄK
KOMUNISTÓW W X PAWILONIE
WIĘZIENIA MOKOTOWSKIEGO
DNIA 11.11.1948
CZEŚĆ JEGO PAMIĘCI

Wyjątkowo epitafia dedykowane żołnierzom mogą być wzbogacane fragmentami pieśni patriotycznych, co uwniosła tekst inskrypcji:

P II 16

Ś.†P.
pułk. STANISŁAW WALECKI
Zamordowany w Katyniu
6.02.1942
„Dokąd Polska żyje w nas
Nigdy nie zginie...”

Na zakopiańskim cmentarzu upamiętniono też kilka osób, które trafiły w czasach carskich, ale też w latach 40. XX w., na zsyłkę na Wschód, co leksykalnie w inskrypcjach jest sygnalizowane za pomocą wyrazów: *sybirak* '[...] więzień polityczny zesłany na Syberię, ten, kto był na wygnaniu na Syberii'⁴⁴ (2), *wygnaniec* 'człowiek skazany na wygnanie, wypędzony z ojczyzny; banita' (1) oraz wyrażenia, którego podstawę stanowi rzeczownik *katorżnik* 'ten, kto odbywa karę w katordze' w połączeniu z przydawką dopełniaczową wskazującą na miejsce odbywania kary: *katorżnik Sachalinu* (1), np.:

P I 15 i 16

JAN KAZIMIERZ
GAŁEK
*1922 †1941
BARNAUL ZSRR
SYBIRAK

L III S

Ś.P.
BRONISŁAW
PIŁSUDSKI
ur. 2 X 1866 w Zułowie na Litwie
utonął w Sekwanie 17 V 1918
pochowany
w Montmorency pod Paryżem

katorżnik Sachalinu
muzeolog i badacz
kultur ludów syberyjskich
oraz Podhala

Znamienne, że część inskrypcji upamiętniających zesłańców i więźniów politycznych powstała stosunkowo niedawno. Na przykład na mogile Wacława Felczaka zamieszczone są dwie tablice. Na pierwszej z nich widnieje inskrypcja:

⁴⁴ SJPD s.v. zawęża definicję rzeczownika *sybirak* tylko do czasów carskiej Rosji. W badanym materiale rzeczownik *sybirak* raz jest zastosowany w odniesieniu do zesłańcy z czasów carskich (hr. Mieczysław Wielhorski) i raz w odniesieniu do zesłańcy z lat 40. (Jan Kazimierz Gałek).

L III 39

PROF. WACŁAW
FELCZAK
SZEFIG
KURIERÓW KARPACKICH
HISTORYK
GAZDA NA KORPIELÓWCE
1916-1993

Dodana druga, nowsza tablica zawiera dopisek:

WIĘZIEŃ POLITYCZNY
W LATACH 1948-1956
DZIAŁACZ OPOZYCJI
ANTYKOMUNISTYCZNEJ

Zapewne także inne inskrypcje poświęcone ofiarom UB, osobom zesłanym na Wschód, zamordowanym w latach 40. w Charkowie i w Katyniu nie powstały przed 1989 rokiem.

Przegląd inskrypcji upamiętniających osoby działające na rzecz ojczyzny uzupełnijmy jeszcze o dwa epitafia, dedykowane autorytetom prawniczym zaangażowanym w spory z sąsiednimi państwami (z Węgrami w 1902 r. oraz z Czechosłowacją w 1919 r.), dotyczące praw do pogranicznych terenów. Osoby takie określa się za pomocą wyrażień, których podstawę stanowi wartościowany dodatnio rzeczownik *obronca*: *obronca Morskiego Oka* (1), *obronca Spisza i Orawy* (1), gdzie *obronca* ma jednocześnie znaczenie ogólne 'ten, kto broni kogo lub czego przed napaścią, niebezpieczeństwem itp., kto występuje w czyjej obronie, wstawia się za kim', ale też znaczenie prawne 'advokat':

P III 89

W HOŁDZIE PROFESOROWI
OSWALDOWI BALZEROWI 1858-1933
WIELKIEMU PATRIOCIE
OBROŃCY MORSKIEGO OKA
STOWARZYSZENIE ABSOLWENTÓW
I LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO
IM. OSWALDA BALZERA W ZAKOPANEM
I MIASTO ZAKOPANE
2008

L I 64 i 65

Ś.P.
 DR JÓZEF DIEHL
 ADWOKAT
 UR. 7. III. 1882 R.
 ZM. 16.X.1956 R.
 OBROŃCA
 SPISZA I ORAWY

W epitafium dedykowanym Oswaldowi Balzerowi elementami waloryzującymi są też formuła inicjalna *w hołdzie* (tylko 1 przykład takiej formuły w badanym materiale) oraz rzeczownik *patriota* ‘ten, kto kocha swoją ojczyznę i naród, do którego należy, kto gotów jest do pracy i poświęceń dla ich dobra’, wzmocniony przydawką *wielki* ‘przekraczający przeciętną, zwykłą miarę, znaczny pod względem siły, natężenia, jakości, działania; intensywny, gwałtowny, silny, potężny’. Podkreślimy, że jest to w badanym materiale jedyny przykład użycia rzeczownika *patriota*.

1.6. Osoby działające na rzecz małej ojczyzny

W wielu inskrypcjach akcentuje się silny związek upamiętnianych osób z Tatrami, Podhalem czy też z Zakopanem, co językowo jest wyrażane m.in. dzięki nagromadzeniu w epitafiach nazw lokatywnych, pełniących funkcję identyfikacyjną, ale też nobilitującą: *Zakopane* (60), *Tatry* (17), *Podhale* (7), *Podtatrze* (1) oraz pochodnych od nich przymiotników: *zakopiański* (1), *tatrzański* (25), *podhalański* (2) i rzeczowników osobowych: *zakopiańczyk* (1), *taternik* (8), *taterniczka* (2), *Podhalanin* (3). Podobną funkcję pełnią ponadto rzeczowniki *Góral* (2), *góralszczyzna* (1) i przymiotnik *góralski* (1).

Związek z Podhalem może oczywiście wynikać z miejsca urodzenia poszczególnych osób (najczęściej Zakopanego), ale w wielu epitafiach podkreśla się też, że głębokie relacje z Tatrami i Podhalem mogą być świadomym wyborem, wynikać z fascynacji górami czy z zaangażowania w lokalne sprawy. Ten związek jest sygnalizowany w różny sposób, np. dzięki zaimkowi wskazującemu *tu* (1), który w epitafium urodzonej w Pniowie Zofii Żarneckiej pełni funkcję lokatywną, silnie identyfikującą z regionem:

tu żyła i zmarła (L III 41). Funkcję inkluzywną, identyfikacyjną mogą także pełnić rozbudowane frazy, takie jak w poniższych inskrypcjach:

P II 59

TADEUSZ Nałęcz RACZYŃSKI
DR PRAW ADWOKAT KRAJOWY
w KRAKOWIE
* 10/10 1863 † 11/11 1896
UKOCHAŁ TATRY WŚRÓD NICH SPOCZAŁ

P I 61 i 62

HELENA DŁUSKA
*13 IV 1892 Paryż † 16 X 1921 Chicago
Kochając Tatry stała się nieomal
miłości tej symbolem

P III 9a

TADEUSZOWI
STAICHOWI
1913-1987
Synowi Ziemi Krakowskiej
przypisanemu
Ziemi Podhalańskiej,
której służył sercem i wiedzą
tablicę tę w 20-tą rocznicę
śmierci pisarza poświęcają
Górale

Wszystkie trzy przywołane powyżej epitafia niosą silny ładunek ekspresji – pierwsze dzięki obecności nacechowanych czasowników *ukochać* książk. ‘pokochać, polubić mocno, serdecznie [...]’ i *spocząć* przestarz. ‘umrzeć, nie żyć’. W drugim z epitafiów również wyraźnie jest akcentowana miłość do Tatr (czasownik *kochać*, wyrażenie *symbol miłości*). Ostatnie epitafium ma podniosły charakter dzięki użytemu w przenośnym znaczeniu rzeczownikowi *syn*, poszerzonemu o przydawkę dopełniaczową wskazującą na miejsce pochodzenia i przydawkę wskazującą na miejsce aktywności. Nośnikiem ekspresji jest tu ponadto zwrot, którego podstawę stanowi czasownik *służyć* ‘[...] działać dla czyjego dobra, poświęcać siły, pracę jakiejś sprawie’: *służyć sercem i wiedzą*. Dodatkowym nośnikiem ekspresji jest kontrastowe zestawienie rzeczowników *serce* i *wiedza*,

gdyż *serce* traktowane w polszczyźnie jako synonim uczuć⁴⁵, zestawione z rozumem, uwypukla pełne zaangażowanie upamiętnianej osoby w sprawy Podhala. Zwraca ponadto uwagę, że w finalnym członie inskrypcji jako nadawca rzeczywisty, fundator tej inskrypcji, występują *Górale*, co potęguje wydźwięk epitafium.

W kilku innych inskrypcjach upamiętniających osoby związane w różny sposób z Podhalem jako fundatorzy nagrobków występują oficjalni nadawcy zbiorowi, także instytucjonalni: *mieszkańcy Zakopanego* (1), *Stowarzyszenie Absolwentów I Liceum Ogólnokształcącego im. Oswalda Balzera w Zakopanem i miasto Zakopane* (1) oraz *Towarzystwo Tatrzańskie* (1) i zespół „*Tatry*” (1), np.:

P III 87

MIECZYŚLAW
KARŁOWICZ
1876-1909
KOMPOZYTOR, TATERNIK
NARCIARZ, FOTOGRAFIK
ZGINĄŁ W LAWINIE
POD MAŁYM KOŚCIELCEM
8 LUTEGO 1909
W SETNĄ ROCZNICĘ ŚMIERCI
MIESZKAŃCY ZAKOPANEGO
ZAKOPANE 2009

P III 63

D.O.M.
JĘDRZEJOWI WALI
BACHLEDZIE
PIERWSZEMU
PRZEWODNIKOWI
PO TATRACH
*1815 †1896
TOWARZYSTWO TATRZAŃSKIE

W grupie tej wyróżnia się zamieszczone na mogile rodziny Bachledów-Żarskich, ale na oddzielnej płycie, epitafium, którego nadawca ma charakter oficjalny,

⁴⁵ Por. A. Pajdzińska, *Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1999, s. 91.

instytucjonalny (*Zespół „Tatry”*). Inskrypcja wskazuje na współpracę upamiętnianej osoby z zespołem, ale wydźwięk napisu jest nieoficjalny, półprywatny, przyjacielski dzięki ekspresywnemu frazeologizmowi zapewniającemu o pamięci, zawierającemu komponent *serce* (*pozostać w czyim sercu*), wzmocnionemu przysłówkiem *zawsze* i zaimekiem dzierżawczym *nasze*:

L III 68

Zawsze pozostaniesz w
sercach naszych
Zespół „Tatry”

W kilku kolejnych epitafiach podkreśla się działalność upamiętnianych osób w Związku Podhalań (3) czy w Polskim Towarzystwie Tatrzańskim (1), np.:

P II 63

Ś.†P.
ZDZISŁAW WALCZAK
*18.01.1926 †20.09.2001
[...]
ZASŁUŻONY DZIAŁACZ KULTURY I
ZWIĄZKU PODHAŁAN
[...]

P III 61

ŚP
MAG PRAW HENRYK WALCZAK
DŁUGOLETNI PREZES ZWIĄZKU PODHAŁAN
ŻYŁ LAT 74 ZM. 10 X 1961 W ZAKOPANEM

W epitafiach podkreśla się też zaangażowanie poszczególnych osób w ochronę przyrody tatrzańskiej (czy szerzej: przyrody ojczystej) i umiłowanie Tatr dzięki wyrażeniom: *obrońca flory tatrzańskiej* (1), *obrońcy przyrodniczo-kulturowego dziedzictwa Tatr i Podhala* (1), *ochroniarz przyrody ojczystej* (1), *całe swe życie związany z Tatrami i z Zakopanem* (1), *głęboko związana z przyrodą Tatr i Zakopanem* (1), np.:

L III 39

Ś.P.
ANNA Z FELCZAKÓW
ŁOBARZEWSKA
BOTANIK **OBRONCA**
FLORY TATRZAŃSKIEJ
1910-1989

L III 41

Ś†P
Z JAXA TROJACKICH
ZOFIA ŻARNECKA
UR. 9 II 1887 W PNIOWIE
TATERNICZKA I NARCIARKA
GŁĘBOKO ZWIĄZANA
Z PRZYRODĄ TATR I ZAKOPANEM
TU ŻYŁA I ZMARŁA 8 IX 1973

Przejawem identyfikacji z Podhalem i utożsamiania się z miejscową tradycją jest też stosowanie gwaryzmów: *baca* ‘starszy pasterz owiec, owczarz, latem zwierchnik juhasów pasących owce w Tatrach, a także gospodarz w szałasie’ (2), *gazda* reg. podhalański i karpacki ‘właściciel gospodarstwa wiejskiego, gospodarz’ (1), *gaździna* ‘gospodyni, żona gazdy’ (1) czy przywoływane już wcześniej *budarz/budorz* (3), np.:

P I 50

ŚP. AGNIESZKA
GAŚIENICA BYRCYN
1912 – 2001
GAŹDZINA Z WALCZAKÓW WÓJCIAKÓW

Nazwy takie niekiedy poszerzone o przydawki lokatywne *poeta-baca z Doliny Kasprowej* (1) oraz *gazda na Korpiewówce* (1) są stosowane w odniesieniu do rodowitych Podhalań, ale także wobec osób pochodzących spoza tego terenu:

P I 50

ŚP. STANISŁAW
GAŚIENICA BYRCYN
1911 – 1991
POETA - BACA Z DOLINY KASPROWEJ

L III 39

PROF. WACŁAW
FELCZAK
SZEŃ
KURIERÓW KARPACKICH
HISTORYK
GAZDA NA KORPIELÓWCE
1916-1993

Kolejnym przejawem miłości do małej ojczyzny i silnej identyfikacji z Podhalem jest też wprowadzenie do inskrypcji (pisanych zasadniczo polszczyzną ogólną) nie tylko pojedynczych gwaryzmów, ale też dłuższych wypowiedzi gwarowych – w badanym materiale są 2 takie przykłady:

P II 63

Ś.†P.
ZDZISŁAW WALCZAK
*18.01.1926 †20.09.2001
[...]
...UMIYŁOWAŁ RODNOM ZIEM I DŁO NIEJ
SWE ZYWOBYCIE POŚWIECIYŁ...
*Matecko z Rusinowij Polany, prowadź go
na niebieskie hole...*
Zmówcie za niego Zdrowość Maryjo...

P III 62

Ś.†P.
STANISŁAW GAŚIENICA
GIEWONT
*12.11.1911 †25.04.1980
ZASŁUŻONY RATOWNIK I PRZEWODNIK TATRZAŃSKI
TWÓRCA LUDOWY
HELENA GAŚIENICA
GIEWONT
*26.01.1913 †05.03.2007
KIE JO SIĘ POMINE BYŚCIE PAMIĘTALI
NIE DEJCIE SE WYDRYĆ CO OJCOWIE DALI

W pierwszym z przykładów znalazła się mająca formę zdaniową gloryfikacja zmarłego oraz wezwanie modlitewne, którego nadawca nie jest w inskrypcji wyrażony leksykalnie, odbiorcą zaś jest każdy przechodzień. W drugim epitafium nadawcą symbolicznym, pozornym, jest sam zmarły⁴⁶, który zwraca się do przechodniów z wezwaniem o pilnowanie ojcowizny, co, jak zauważa Stanisław A. Hodorowicz, jest jednym z wyznaczników góralskości⁴⁷.

Co ciekawe, K. Długosz, analizując inskrypcje z Pomorza Zachodniego, stwierdził, że cechy gwarowe są do inskrypcji wprowadzone w sposób nieświadomy, wynikający z niskiej sprawności językowej autorów epitafiów⁴⁸. W wypadku przywołanych powyżej 4 epitafiów zabieg jest przemyślany (niezależnie od tego, czy chodzi o pojedyncze wyrazy, czy o dłuższe wypowiedzi), w pełni świadomy, jest jednym z przejawów silnego związku z regionem⁴⁹. Halina Kurek⁵⁰ zaznacza, że łączenie kodu ogólnego z gwarowym jest powiązane z wartościowaniem danej gwary: gwara podhalańska cieszy się dużym prestiżem społecznym⁵¹, jest więc wykorzystywana w różnych typach tekstów w celu eksponowania góralskiej tożsamości nadawcy albo osoby, której dotyczy, co potwierdzają też przywołane inskrypcje.

Pojedyncze inskrypcje, nietworzące większej grupy, poświęcone są działającym na terenie Podhala *leśnikom* ‘specjalista w zakresie gospodarki leśnej, pracownik w tej dziedzinie’ (2), *geodetom* ‘pracownik naukowy lub technik zajmujący się geodezją’ (2), *agronomowi* ‘specjalista w dziedzinie agronomii’ (1), *kynologowi* ‘specjalista w dziedzinie kynologii’ (1), *sołtysowi* ‘przedstawiciel administracji państwowej i samorządu

⁴⁶ Zaznaczmy, że w badanym materiale jest to jedna z nielicznych inskrypcji z nadawcą symbolicznym – zmarłym, ujawniającym się w formie zaimka osobowego *jo* oraz czasownika w 1. osobie liczby pojedynczej *pomine*.

⁴⁷ S.A. Hodorowicz pisze dokładnie o *warowaniu ojcowizny* (S.A. Hodorowicz, *Góralskość Górali*, w: *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego* (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny). *Literatura i język*, red. M. Madejowa, A. Mlekodaj, K. Sikora, Nowy Targ 2005, s. 11–14).

⁴⁸ K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 172.

⁴⁹ Por. A. Gotówka, *Gwara góralska jako wyznacznik tożsamości regionalnej*, w: *Język, wielokulturowość, tożsamość*, red. M. Pająkowska-Kensik, A. Paluszak-Bronka, K. Kołatka, Bydgoszcz 2013, s. 147–158; M. Rak, *Kulturom podhalańskie...*, s. 264–270.

⁵⁰ H. Kurek, *Funkcja gwary w tekście*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2017, t. 44, s. 138.

⁵¹ Badania M. Raka pokazały, że stosunek Podhalań do gwary jest powiązany z przynależnością do grupy wiekowej – młodsze pokolenie manifestuje dwie postawy wobec tradycji i gwary: dumę z góralskiego pochodzenia lub dystansowanie się do kultury i gwary podhalańskiej, którą postrzega jako przejaw zacofania (M. Rak, *Kulturom podhalańskie...*, s. 22).

terytorialnego na wsi' (1), *lekarzowi weterynarii* (1), *c.k. pocztmistrzowi* (1), *kierownikowi PIHM* (1), a więc tym ludziom, których praca była niezwykle istotna z punktu widzenia lokalnej społeczności. Rangę tych osób uwypuklają zamieszczane w inskrypcjach określenia waloryzujące: liczebnik porządkowy *pierwszy*, wyrażenie *zasłużony dla Podhala i Podtatrza*, określenia lokatywne *w Zakopanem*, *na Podhalu*, np.:

L I 2

STANISŁAW SOKOŁOWSKI
LEŚNIK PROF. U.J.
1865 – 1951

P II 44

Ś.†P.
INŻ. OSKAR SZERER
ZASŁUŻONY DLA ZAKOPANEGO
I PODTATRZA GEODETA
*13.XII.1882 r. † 22.V.1969 r.

P III 31 i 32

S.P.
GUSTAW
FINGER
**c.k. pocztmistrz
w Zakopanem**
*7^{go} sierpnia 1823
† 7^{go} września 1893.
Spokój jego duszy!

L IV 10

ŚP
HENRYK
DEREZIŃSKI
1913-2008
PIERWSZY LEKARZ WETERYNARII
NA PODHAŁU, SPORTOWIEC,
ZASŁUŻONY DZIAŁACZ SPORTOWY
I KYNOLOG
SPOKÓJ JEGO DUSZY

Ponadto jedno z epitafiów upamiętnia *byłego burmistrza miasta Wiśnicza* (1) – osobę spoza Podhala, ale pracującą na rzecz swojej małej ojczyzny:

L I 68

EDWARD FEDOROWICZ
 BYŁY
 BURMISTRZ MIASTA WIŚNICZA
 ZMARŁ 27/7 1902 W 60TYM ROKU
 ŻYCIA ZOSTALI W SMUTKU
 ŻONA DZIECI I ZIĘĆ

1.7. Osoby uprawiające inną działalność

Niewielka grupa inskrypcji (12 przykładów) dotyczy osób wykonujących zawody prawnicze. Prawnicy w inskrypcjach określani są głównie tytułarnie jako: *dr nauk prawnych* (1), *dr praw* (1), *mgr/mag praw* (2), *mgr prawa* (1). Rzadziej przywoływane są nazwy funkcji: *adwokat* 'osoba uprawniona do zawodowego prowadzenia spraw w sądzie, udzielania porad prawnych i obrony oskarżonych' (4), *prokurator* 'urzędnik państwowy, którego zakres działania obejmuje ściganie przestępstw, popieranie oskarżenia przed sądem oraz nadzór nad wykonywaniem prawa; oskarżyciel publiczny' (1), *ck. radca sądu krajowego wyższego* (1), np.:

L I 2

AKA IRENA
 SOKOŁOWSKA
 MGR. PRAW
 1913 – 2003

L IV 9

Ś†P
 JERZY DOBIEŚŁAW
 GRYF ŁOWCZOWSKI
 ŻOŁNIERZ AK, WIĘZIEŃ UB
 DR NAUK PRAWNYCH
 ADWOKAT, PROKURATOR
 MIŁOŚNIK TATR I SPORTU
 UR. 16 V 1928r. ZM. 18 XII 2008r.

P IV 15

Ś†P

Dr Emil

HILLBRICHT

ck. Radca Sądu Kraj. Wyższego

* 10 stycznia 1844 r.

† 25 lipca 1902 r.

Pokój jego popiołom

Pozostałe inskrypcje wynotowane z cmentarza na Pęksowym Brzyzku nie tworzą już tak wyrazistych i liczebnych grup. W kilku wypadkach wskazuje się przynależność pochowanych tu osób do harcerstwa za pomocą rzeczownika *harcerz* ‘członek Związku Harcerstwa Polskiego’ (2) albo też za pomocą nazw stopni *harcistrz* ‘najwyższy stopień instruktorski w harcerstwie’ i *podharcistrz* ‘stopień instruktorski w harcerstwie, niższy od harcistrza; też: instruktor harcerski mający taki stopień’⁵², zapisywanych skrótowo: *hm. RP*⁵³ (1) i *phm.* (1), np.:

L II 15

Ś†P

JAN BACHLEDA-ŻOŁNIERCZYK

1927 – 1996

HARCERZ•ŻOŁNIERZ AK•ART. LUDOWY

L III 58 i 59

PHM. IZABELLA SKIMINA

ŻOŁNIERZ AK

* 4 IV 1914 † 29 I 1983

Cztery osoby w inskrypcjach są określane mianem *społecznik* ‘człowiek zajmujący się sprawami społecznymi, bezinteresownie pracujący dla dobra społeczeństwa; działacz społeczny’, które w jednym wypadku zostało wzmocnione elementem waloryzującym, tj. łacińskim wyrażeniem *ignis ardens* ‘ogień gorejący’:

⁵² Hasła *podharcistrz* brak w SJPD, znaczenie za: *Wielki słownik języka polskiego PWN*, red. S. Dubisz, Warszawa 2018, t. 3, s. 86.

⁵³ Jak zauważa M. Pinkwart, na tablicy nagrobnej zmarłego w 1972 r. Tadeusza Skiminy pierwotnie widniał napis *hm PRL*. Tablica została wymieniona przed kilku laty i napis zmieniono na *hm. RP*, co jest anachronizmem (M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 161).

P III 52 i 53

TADEUSZ
BOCHENSKI
POETA
I SPOŁECZNIK
IGNIS
ARDENS
1895-1962

W pięciu kolejnych epitafiach wskazuje się związek upamiętnianych osób z morzem i żeglarstwem⁵⁴. Osoby te są określane za pomocą nazw jednowyrazowych *żeglarz* ‘ten, kto uprawia sport żeglarski [...]’ (1), *marynarz* ‘członek załogi statku lub okrętu; człowiek zawodowo uprawiający żeglarstwo, żeglarz morski’ (1) oraz za pomocą wyrażen *kapitan żeglugi wielkiej* ‘osoba mająca najwyższy stopień w marynarce handlowej’⁵⁵ (1), *komandor Yacht Klubu Polskiego* ‘prezes klubu żeglarskiego’ (2). Zwraca uwagę inskrypcja poświęcona kapitanowi żeglugi wielkiej Adamowi Backerowi, poszerzona o informację o tragicznej śmierci:

P III 75

IN MEMORIAM
ADAMA BACKERA
UR 24.07. 1914 ZM. 22.07. 1960
KAPITAN ŻEGLUGI WIELKIEJ
ZGINĄŁ TRAGICZNIE PEŁNIĄC OBOWIĄZKI SŁUŻBOWE

Użyta w epitafium fraza: *zginął tragicznie pełniąc obowiązki służbowe* jest silnie nacechowana dzięki przysłówkowi *tragicznie* oraz zwrotowi *pełnić obowiązki służbowe*. Przymiotnik *służbowy* pochodzi od rzeczownika *służba*, który w polszczyźnie przeszedł specyficzny rozwój semantyczny, oznaczał pierwotnie ‘pracę pomocniczą w czyimś domu’, był waloryzowany ujemnie, dziś oznacza ‘działanie na rzecz wspólnoty, wykonywane z poświęceniem dla jakiejś idei, sprawy’ i jest waloryzowany dodatnio⁵⁶.

⁵⁴ Takich inskrypcji, co zrozumiałe, jest zdecydowanie więcej na Pomorzu Zachodnim (por. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne na Pomorzu Zachodnim...*, s. 196).

⁵⁵ Znaczenie za: *Wielki słownik języka polskiego PWN*, red. S. Dubisz, Warszawa 2018, t. 2, s. 255.

⁵⁶ Badacze piszą o „uszlachetnionym” znaczeniu rzeczownika *służba* we współczesnej polszczyźnie (por. J. Bartmiński, M. Brzozowska, *Koncept pracy...*, s. 102).

Nieliczne inskrypcje są dedykowane *zasłużonym działaczom partyjnym* (2), *zasłużonemu działaczowi ruchu robotniczego* (1), a jedna podkreśla przynależność upamiętnianej osoby do koła łowieckiego (*prezes Koła Łowieckiego „Watra”*). W kilku kolejnych epitafiach (głównie datowanych na przełom XIX i XX w., ale także z końca XX w.) wskazuje się nie tyle na aktywność zawodową, ile na przynależność wymienianych w nich osób do określonej grupy społecznej: szlachty lub arystokracji⁵⁷. Funkcje takie pełnią nazwy herbowe (np. *Gryf, Lubicz, Ślepowron*) lub zapisany skrótowo tytuł hrabiowski (*h./hr*), np.:

L II 10

Ś.†P.
WIKTORIA KAPENIAK
z d. ŁASZCZ-ŁASZCZEWSKA
herbu-ŚLEPOWRON-
ur. 18.02.1918 r.
zm. 08.02.2000 r.
SPOCZYWAJ W POKOJU

L II 2

Ś.†P.
MARYA z H. BROEL PLATERÓW
Hr KIERDEYEWICZ WIELHORSKA
UR. w LIXNIE (INFLANTY) 14 KWIETNIA 1844 R.
† W ZAKOPANEM 24 LUTEGO 1903 R.
[...]

W jednej inskrypcji osobę zmarłą określa się mianem *obywatel*:

P II 65

Ś.P.
Władysław
KOLESIŃSKI
OBYWATEL
LIDZKIEGO POWIATU
zmarł 5 lipca
1897 roku
mając lat 24
Prosi o Zdrowaś Marya

⁵⁷ Na powszechność takich informacji zawartych w epitafiach pochodzących z połowy XIX w. wskazywała I. Steczko, *Portret funeralny mężczyzny w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 2011, nr 21, s. 18–20.

W przeszłości *obywatel* oznaczał 'stałego mieszkańca jakiegoś terenu, okolicy, miasta itp., zarejestrowanego w spisach miejscowych; dawniej: posiadający nieruchomość w danej miejscowości'. Wprowadzenie do inskrypcji rzeczownika *obywatel* wraz z przydawką dopełniaczową (*lidzkiego powiatu*) doprecyzowuje status majątkowy upamiętnianej osoby, jest też elementem wartościującym dodatnio⁵⁸.

Na koniec warto jeszcze wspomnieć o nielicznych inskrypcjach, które w metaforyczny, bardzo nieprecyzyjny sposób, mało czytelny dla współczesnych, niewtajemniczonych odbiorców, wskazują na jakąś bliżej nieokreśloną aktywność upamiętnianych osób, jak np. epitafium dedykowane społecznikowi, publicyście, Dionizemu Bekowi⁵⁹:

L III 23

Ś.P.
DYONIZY BEK
UR. 1865 †25 KWIETNIA 1907
JEDEN Z TYCH
CO CZYNEM MARZYĆ CHCIELI

* * *

Dokonany przegląd inskrypcji pozwala zauważyć, że informacje na temat aktywności zawodowej i społecznej oraz zasług osób pochowanych na Pęksowym Brzyzku podawane są w sposób zwięzły, lapidarny, głównie za pomocą kondensujących treść rzeczowników (np. *lekarz, malarz, muzykant, pedagog, pisarz, sportowiec, żeglarz, żołnierz*) oraz wyrażeń (np. *artysta ludowy, członek klubu wysokogórskiego, miłośnik Tatr, obrońca flory tatrzańskiej, więzień Pawiaka Majdanka Dachau*) nazywających wykonawcę jakiejś czynności. Zdecydowanie rzadziej informacje o działalności osób upamiętnianych mają formę zdań – w badanym materiale jest to zaledwie 12 przykładów⁶⁰ (np. *Brała udział w wyprawach w góry Europy, Azji, Ameryki Południowej; bywał w Zakopanem i Tatrach, brał udział w wyprawach ratunkowych TOPR; Ona ocaliła spuściznę literacką*

⁵⁸ Więcej tego typu przykładów wynotowała I. Steczko (tamże, s. 20).

⁵⁹ Por. M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 115.

⁶⁰ Nie uwzględniamy tu mających formę zdań wezwań modlitewnych czy informacji o śmierci jakiejś osoby (zmarł/-a).

St. I. Witkiewicza z pożogi wojennej; walczył w Powstaniu Warszawskim; zginął tragicznie pełniąc obowiązki służbowe).

Obecne w inskrypcjach rzeczownikowe określenia wykonywanych zawodów i pełnionych funkcji zasadniczo mają neutralny charakter (np. *geodeta, muzyk, narciarz, pedagog, taternik, uczeń*). Nieliczne nazwy pochodne słowotwórczo, takie jak np.: *miłośnik, obrońca, olimpijczyk, ratownik, zdobywca*, niosą dodatni ładunek ekspresji, wynikający z pozytywnego nacechowania czasowników (*obronić, ratować, zdobywać*) i rzeczowników (*miłość*) stanowiących podstawę słowotwórczą tych formacji. Jeszcze mniejsza jest grupa rzeczowników mających dodatnią wartość wynikającą ze znaczenia leksykalnego, np. *mistrzyni, nestor* czy *patriota*. Charakter wartościujący ma tu natomiast sam dobór wymienianych profesji – na Pęksowym Brzyzku spoczywają osoby kojarzone z wysoko społecznie cenioną działalnością związaną z: a) pracą twórczą (artyści, rzemieślnicy); b) ratowaniem życia i zdrowia ludzkiego (ratownicy górszy, lekarze, pracownicy sanatoriów); c) pracą intelektualną, naukową i dydaktyczną (prawnicy, naukowcy, pedagodzy); d) poświęceniem dla ojczyzny (żołnierze, więźniowie obozów); e) ochroną i propagowaniem tradycji lokalnych (pasjonaci gór, przewodnicy, narciarze).

Elementem waloryzującym dodatnio są w inskrypcjach, łączące się z nazwami zawodów, przymiotniki, imiesłowy przymiotnikowe, rzadziej liczebniki porządkowe, takie jak: *tatrzański* (19)⁶¹, *zasłużony* (17), *odznaczony* (10), *pierwszy* (5), *wieloletni* (5), *długoletni* (4), *wybitny* (4), *górski* (2), *wielki* (2), *honorowy* (1), *nieustraszony* (1), *oddany* (1), a także wyrażenia: *głęboko związana z...* (1) oraz łacińskojęzyczne *ignis ardens* (1). Zwraca tu uwagę imiesłów *zasłużony*, nadużywany w inskrypcjach pochodzących z czasów PRL, kojarzony głównie z tzw. alejami zasłużonych wytyczanymi na cmentarzach w większych miastach Polski, który w konsekwencji dziś może być, jak pisze K. Długosz⁶², odbierany ambiwalentnie. Wydaje się jednak, że analizowany tutaj materiał nie potwierdza takich negatywnych skojarzeń – zakres łączliwości imiesłowu jest szeroki. Wyraz łączy się najczęściej z rzeczownikami nazywającymi cenione na Podhalu zajęcia: *zasłużony ratownik* i *przewodnik* / *przewodnik* i *ratownik* (*górski, tatrzański*) (7), *zasłużony architekt Podhala* (1), *zasłużony dla Zakopanego i Podtatrza geodeta* (1), *zasłużony pracownik TPN* (1) oraz *zasłużony działacz* (6 razy; w tym *działacz kultury*) (2); *działacz*

⁶¹ Przymiotnik *tatrzański* w inskrypcjach pojawia się w sumie 25 razy, ale w połączeniu z nazwami zawodowymi tylko 19 razy.

⁶² K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 31–32.

sportowy (1) oraz sporadyczne w analizowanym materiale zestawienia: *działacz partyjny* (2); *działacz ruchu robotniczego* (1). Ponadto należy pamiętać, że od okresu międzywojennego nekropolia jest nazywana Cmentarzem Zasłużonych, zatem skojarzenia z czasami PRL nie mają podstaw.

Wartość dodatnią wnoszą ponadto polsko-, niekiedy też łacińskojęzyczne formuły zamykające inskrypcje, takie jak: *Cześć jegojejlich pamięci!* (8)⁶³, *Chwała jej za to!* (1), *Ku wiecznej pamięci!* (1), *In memoriam* (1), *Non omnis moriar* (1), w których nadawca inskrypcji, doceniając życiowe (zawodowe i społeczne) dokonania zmarłych, oddaje im hołd i zapewnia o swojej pamięci⁶⁴. Podobną wartość ekspresywną wnoszą formuły inicjalne epitafiów, takie jak łacińskie *Pro memoria* (2), *In memoriam* (1)⁶⁵ i szereg konstrukcji polskojęzycznych: *Pamięci* w połączeniu z imieniem i nazwiskiem w dopełniaczu (1); *Ku pamięci!* (1) w połączeniu z imieniem i nazwiskiem w mianowniku, a także *W hołdzie* (1) w połączeniu z imieniem i nazwiskiem w celowniku. Podniosły charakter nadaje inskrypcjom także otwierająca epitafium konstrukcja składniowa rozpoczynająca się od imienia i nazwiska lub od nazwy sprawowanej funkcji w celowniku (8), np.: *Mieczysławowi Andruszkiewiczowi, Oswaldowi Balzerowi, Bronisławowi Czechowi, Jędrzejowi Wali-Bachledzie, pierwszemu komandorowi Yacht Clubu Polski, wygnańcowi, zacnemu człowiekowi.*

W analizowanych epitafiach zwracają uwagę relacje nadawczo-odbiorcze. Odbiorcą rzeczywistym epitafiów są przechodnie, wszyscy potencjalni czytelnicy inskrypcji. Do odbiorcy rzeczywistego mogą być kierowane prośby o modlitwy wstawiennicze za zmarłych. Odbiorca taki jest uobecniony w epitafiach dzięki czasownikom w formie osobowej *prosi/proszą* (*o modlitwę, o Zdrowaś Mario*), otwierającym miejsce na dopełnienie (*kogo*)⁶⁶, np.:

⁶³ W sumie dopisek ten zamyka 13 inskrypcji, w tym 5 inskrypcji prostych, onomastycznych, niezawierających żadnych dodatkowych informacji na temat życia i działalności upamiętnianych osób.

⁶⁴ Podobne polskojęzyczne formuły wynotowali też: K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 200–203; A. Dudek-Szumigaj, *Inskrypcje nagrobne...*, s. 180–182.

⁶⁵ Formuła *In memoriam* jest jedyną, która występuje zarówno w członie inicjalnym, jak i finalnym badanych inskrypcji.

⁶⁶ Por. I. Steczko, *Prośba o modlitwę w XIX-wiecznych napisach nagrobnych na cmentarzach krakowskich*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, red. J. Kolbuszewski, t. 15, Wrocław, 2011, s. 152; A. Dudek-Szumigaj, *Inskrypcje nagrobne...*, s. 234.

P III 57

Ś.P.
MAREK
GAŚIENICA BYRCYN
WIELOLETNI
RATOWNIK GOPR
* 20 III 1941 ZAKOPANE
† 8 III 1985 CHICAGO
PROSI O MODLITWĘ

Odbiorca może mieć też charakter symboliczny – w wypadku zakopiańskich inskrypcji uwypuklających działalność zawodową odbiorcą symbolicznym bywa zmarły przywołany w członie inicjalnym lub rzadziej w posłaniu zamykającym tekst w formie celownika liczby pojedynczej (9), np.: *Prof. Wacławowi Felczakowi, Tadeuszowi Staichowi*. Drugim odbiorcą symbolicznym tej grupy inskrypcji może być *Bóg* (1) / *Pan* (2), *Jezus* (5) przywoływany w wołaczcu w wezwaniach modlitewnych zamieszczonych w członie finalnym epitafiów (*Boże zbaw jego duszę; Jezu ufam Tobie; Dobry Jezu, a nasz Panie, daj mu wieczne spoczywanie!*).

Z kolei nadawca epitafiów może nie być wyrażony leksykalnie – i takie inskrypcje dominują w badanym materiale. Ale wyrazistą, choć nieliczną grupę (w sumie 11 przykładów) stanowią nagrobki, których nadawca ma charakter oficjalny, instytucjonalny i jest wymieniony w formule finalnej: *Górale, Inter Club Nice, mieszkańcy powiatów międzychodzkiego i wrzesińskiego, mieszkańcy Zakopanego, Polski Komitet Olimpijski, Polski Związek Narciarski, Stowarzyszenie Absolwentów I Liceum Ogólnokształcącego im. Oswalda Balzera w Zakopanem i miasto Zakopane, Towarzystwo Tatrzańskie, uczniowie SP w Chorkach i mieszkańcy Regionu, Yacht Club Polski, zespół „Tatry”*. Nietypowa jest dodatkowa inskrypcja zamieszczona na nagrobku Władysława Orkana (L I 16), na której jest wypisany tylko nadawca: *LO Sadowne* (Liceum Ogólnokształcące w Sadownem, którego pisarz jest patronem⁶⁷) z datą, bez żadnych informacji uzupełniających.

Mniej liczne (6 przykładów) są takie sytuacje, gdy w inskrypcji eksponuje się dokonania zawodowe poszczególnych osób, a nadawca jest nieoficjalny, prywatny – tak jest w cytowanych już wyżej inskrypcjach upamiętniających Małgorzatę Sulek i Teresę

⁶⁷ Por. *Zespół Szkół Ponadpodstawowych w Sadownem*, <https://www.liceumsadowne.pl/patron>, dostęp 25.05.2021.

Świerczynę, a ufundowanych przez *przyjaciół* (2). Nadawcy prywatni figurują także w inskrypcjach upamiętniających: działacza sportowego Ignacego Bujaka (*Rodzina*), nauczyciela Franciszka Součka (*żona i córka*), burmistrza Edwarda Fedorowicza (*żona, dzieci i zięć*) czy agronoma Mieczysława Andruszkiewicza (*żona*). Podobne zjawisko zaobserwowała I. Steczek – badaczka stwierdziła, że na cmentarzu Rakowickim w Krakowie znajdują się liczne napisy upamiętniające mężczyzn, w których pominięta jest całkowicie sfera rodzinna, a jedyna wyeksponowana, to sfera zawodowa, społeczno-obywatelska czy żołnierska, lub też na pierwszym miejscu wyeksponowana jest sfera zawodowa, a sfera prywatna, zepchnięta na drugie miejsce, uwidacznia się poprzez wymienienie fundatora nagrobka⁶⁸.

Podsumowując przegląd zakopiańskich inskrypcji skoncentrowanych na sferze zawodowej, zaznaczmy, że eksponuje się w nich takie elementy, jak: zawód, wykształcenie, stopnie i tytuły zawodowe, zajmowane stanowiska, pełnione funkcje zawodowe i społeczne, przynależność do organizacji i stowarzyszeń, otrzymane odznaczenia, sukcesy i dokonania zawodowe, zaangażowanie i profesjonalizm, aktywność społeczną, działalność niepodległościową, poświęcenie dla ojczyzny, śmierć w trakcie walk lub w więzieniach czy obozach, zaangażowanie w życie małej ojczyzny oraz śmierć poniesioną podczas wykonywania pracy.

⁶⁸ I. Steczko, *Portret funeralny mężczyzny...*, s. 26.

ROZDZIAŁ II

Ludzie Podhala i Tatr w relacjach rodzinnych i przyjacielskich

Badania nad językowym obrazem świata, nad kulturami podhalańskimi pokazują, że rodzina, obok aktywności zawodowej, jest niezwykle istotną sferą życia ludzkiego¹. Jak już wspomniano, zgodnie z *Regulaminem* drugim kryterium decydującym obecnie o możliwości pochówku na Pęksowym Brzyzku jest przynależność do starych góralskich rodzin, które już mają kwatery na Starym Cmentarzu², co pozwala przypuszczać, że rodzina będzie w sposób szczególny eksponowana i pozytywnie wartościowana³ w inskrypcjach. Celem analiz w poniższym rozdziale jest odtworzenie obrazu relacji rodzinnych, w które wchodził ludźmi upamiętnieni w zakopiańskich inskrypcjach. Wyrazem centralnym będzie zatem *rodzina* ‘małżonkowie i ich dzieci; także: rodzeństwo oraz ci, którzy są związani pokrewieństwem, powinowactwem; krewni, powinowaci’. Rzeczownik ma źródła prasłowiańskie, gdzie **rodina* oznaczała ‘to, co związane z rodem, pokrewieństwo, spokrewnione osoby, członkowie tego samego rodu; spokrewniona osoba, członek rodu’. Jest to derywat utworzony na gruncie prasłowiańskim od słowa

¹ A. Piechnik, *Wizerunek kobiety i mężczyzny w językowym obrazie świata ludności wiejskiej (na przykładzie gminy Zakliczyn nad Dunajcem)*, Kraków 2009.

² *Regulamin* dostępny na stronie: <https://zakopane-parafia.grobonet.com/regulamin.php>, dostęp 20.12.2020.

³ Pozytywne wartościowanie rodziny w polszczyźnie podkreśla I. Gardziel-Bielińska (taż, *Rodzina i jej profile we współczesnej polszczyźnie*, „Etnolingwistyka” 2009, t. 21, s. 121–138).

**rodz* ‘ród, plemię’ sufiksem *-ina*. W polszczyźnie wyraz jest notowany od XIV wieku⁴. W etymologii słowa utrwalona została podstawowa cecha rodziny – pokrewieństwo, a także cecha wzrastania, rodzenia, czyli funkcja prokreacyjna.

Wstępna lektura zakopiańskich inskrypcji pokazuje, że utrwalone w nich relacje rodzinne (wynikające z pokrewieństwa i powinowactwa) są rozbudowane wertykalnie (wstępni – zstępni), z niemal całkowitym pominięciem linii bocznych (wyjątek stanowi nielicznie reprezentowane w badanym materiale rodzeństwo). Przyjrzyjmy się zatem, jak te relacje są odzwierciedlane w języku, jakie środki językowe (głównie leksykalne) zostały wykorzystane do ich sygnalizowania w epitafiach.

2.1. Rodzina

Rodzina rozumiana jako grupa osób spokrewnionych i spowinowaconych znajduje bardzo wyraźne odzwierciedlenie w zakopiańskich inskrypcjach. Przynależność do starego, góralskiego rodu, ale też do innych rodzin pochowanych na Pęksowym Brzyzku, jest powodem do dumy, dlatego związki rodzinne w epitafiach są sygnalizowane za pomocą różnych wykładników leksykalnych i gramatycznych. Ponadto określenie przynależności rodzinnej jest ważnym elementem identyfikacyjnym, służącym budowie tożsamości. Nadrzędnym określeniem tych relacji, porządkującym całe pole wyrazowe, jest rzeczownik *rodzina* (3), który w inskrypcjach łączony z nazwiskiem może wskazywać na pokrewieństwo osób pochowanych we wspólnym grobie (1):

P I 52

RODZINA FISCHERÓW

LUDWIK dr med.
*1886-1968†

HELENA
*1890-1965†

LUDWIK pedagog
*1916-1977

⁴ Por. W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 516. Szczegółowo etymologię wyrazu omówił B. Walczak w artykule *Historia języka o rodzinie*, w: *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*, red. L. Mariak, Szczecin 2019, s. 457–465.

Rzeczownik *rodzina* może też odnosić się do fundatorów nagrobka (2), np.:

L II 51

KRYSTYNA z MIERZEJEWSKICH
SUDZIŁOWSKA
UR. 1888 ZM. 1989
I SYMBOLICZNE PROCHY JEJ MĘŻA
Ś.P. GUSTAWA SUDZIŁOWSKIEGO
* 1887 w KIJOWIE † 1942 w BUCHARZE
RODZINA Z KRESÓW WSCHODNICH

Innym leksykalnym sygnałem powiązań rodzinnych jest w inskrypcjach rzeczownik *ród* ‘zespół ludzi ze sobą spokrewnionych pochodzących od jednego przodka; szereg pokoleń pochodzących od jednego przodka’ (2), wchodzący w skład wyrażen pełniących wyraźnie nobilitującą funkcję: *potomek rodu Tadeusza Kościuszki* (1) oraz *jeden z najstarszych zakopiańskich rodów góralskich* (1), gdzie dodatkowym elementem wartościującym dodatnio są przydawki przymiotnikowe *najstarszy zakopiański* i *góralski*:

P II 49

KU PAMIĘCI
ADAM WISŁOCKI
POTOMEK RODU TADEUSZA KOŚCIUSZKI
[...]

P II 63

Ś.†P.
ZDZISŁAW WALCZAK
*18.01.1926 †20.09.2001
[...]
POTOMEK JEDNEGO Z NAJSTARSZYCH
ZAKOPIAŃSKICH RODÓW GÓRALSKICH
GĄSIENICÓW WALCZAKÓW Z NOWSIA
„MICHAŁKÓW”

Jeszcze innym sposobem sygnalizowania powiązań rodzinnych w sposób ogólny (bez wskazywania stopnia pokrewieństwa) jest łączenie rzeczownika *grób* ‘miejsce, gdzie chowa się zmarłego’ z nazwiskiem rodowym w formie dopełniacza liczby mnogiej (3): *grób Bocheńskich*, *grób Chramców*, *grób Dłuskich*, a w dalszej kolejności wyliczenia kolejnych członków rodziny spoczywających we wspólnej mogile, np.:

P I 51

DR MED. LEON BOCHEŃSKI
DŁUGOLETNI DYREKTOR
SZPITALA MIEJSKIEGO
W ZAKOPANEM

UR. 4 II.1909 ZM. 11 VII.1964

STEFANIA BOCHEŃSKA

UR. 12 VI 1915 ZM. 22 I 1983

JACEK BOCHEŃSKI

UR. 14 VIII 1940 ZM. 4 VI 1998

GRÓB
BOCHEŃSKICH

Związki rodzinne są sygnalizowane także dzięki nazwiskom rodowym przybierającym postać mianownika liczby mnogiej z końcówką *-owie* (5): *Chramcowie*, *Długoszowie*, *Jacinowie*, *Janikowie*, *Marusarzowie* lub, w wypadku nazwisk na *-ski*, przybierającym końcówkę liczby mnogiej *-i/-y* (5): *Dobrowolscy*, *Drewnowscy*, *Krzepetowscy*, *Pawlikowscy*, *Żarscy*. Takie formy nazwisk mogą wskazywać na pary małżeńskie (np.: *Janina i Jan Długoszowie*; *Helena i Kazimierz Drewnowscy*; *Bachleda-Żarscy Stanisław i Helena*; *Poraj-Madeyscy Czesław i Zofia*), ale mogą też obejmować kilkoro członków rodziny, wchodzących w relacje inne niż małżeńskie, np.:

P I 9 i 10

Ś.†P.

Janikowie

„Pietrowi”

PIOTR 1854-1905

ANTONINA 1900-1980

WOJCIECH 1904-1980

MARIA Z MARDUŁÓW

„SOBALÓW” 1908-1991

JÓZEF 1931-2009

ZOFIA zd. KLUŚ 1931-2012

POKÓJ ICH DUSZOM

P III 73

ZYGMUNT I
ZDZIŚ
DOBROWOLSCY

L I 6

PAWLIKOWSCY Z MEDYKI

JAN GWALBERT

*1860 †1939

WANDA Z ABRAMOWICZÓW

*1863 †1964

ANIELA
z WOLSKICH
*1901 †1980

MICHAŁ
*1887 †1970

JAN GWALBERT HENRYK
1891– 1962

WALERIA z KONSTCHINSKICH

1903 – 1992

KASPER
*1927 †

ŁUKAŚ
*1933 †1935

IWA
1925-1945

LULA
* 1925
† 2008

DOROTA
*1937

W wypadku inskrypcji spiętych jednym nazwiskiem, a dedykowanych kilku osobom, jednoznaczne rozróżnienie zależności rodzinnych, relacji małżeńskich może być nieco kłopotliwe, obarczone ryzykiem błędu lub niemożliwe.

2.2. Żona, wdowa – mąż

Najczęściej w inskrypcjach jest wskazywana rola żony, wyrażana za pomocą środków leksykalnych i gramatycznych. Po pierwsze, w inskrypcjach przywoływane jest ogólne określenie *żona* ‘kobieta pozostająca z kim w związku małżeńskim, zaślubiona komu’ (w sumie 14 razy) z dopełnieniem *czyja* (7 przykładów), np.: *Anastazja Krzeptowska żona „Siwego”*; *Teresa Walczak-Krzeptowska żona „Sabaty”*; *Klementyna Piasecka żona doktora medycyny*; *Klementyna Gałek żona artysty*; *Z Walczaków Ludwina Krzysiakowa żona Michała*; *Agnieszka Pęksa żona fundatora cmentarza*; *Zofia Nędza-Kubiniec żona poety*.

Rzadziej są to szeregowo zestawienia imion męża i żony oraz ich nazwisk łączone za pomocą wyrażenia *i jego żona* (2 przykłady): *Zdzisław Marcin Zdebski i Jego żona*

Władysława Zdebska; Andrzej Walczak-Wójciak i Jego Żona Katarzyna Sustka. W jednym wypadku rzeczownik żona łączy się tylko z żeńskim imieniem – żona Eleonora:

P II 14

Śp
Stanisław
Gąsienica
z Lasa
* 4 V 1890 + 1 VIII 1966
Zasłużony
Przewodnik
Ratownik

żona
Eleonora
† 28 VII 81

Rzeczownik *żona* może być w inskrypcjach stosowany nie tylko w odniesieniu do osoby zmarłej, ale też w odniesieniu do wdowy, jednocześnie fundatorki nagrobka (3 przykłady). Na przykład na nagrobku Mieczysława Andruszkiewicza (L I 71) czytamy: *Pozostała żona tę pamiątkę kładzie i prosi o westchnienie do Boga*. W kolejnych dwóch przykładach żona jest wymieniana jako fundatorka w szeregowym zestawieniu wspólnie z innymi członkami rodziny – na nagrobku Franciszka Součeka (P II 34) pojawia się dopisek: *W ciężkim smutku pogrążona żona i córka proszą o westchnienie do Boga*; na nagrobku Edwarda Fedorowicza (L I 68) jest dopisek: *zostali w smutku żona, dzieci i zięć*. Zwracają uwagę ekspresywne wyrażenia i zwroty, nazywające uczucia towarzyszące owdowiałym kobietom (ale też innym członkom rodziny): *pogrążona w ciężkim smutku, zostać w smutku*. Najdobitniej emocjonalny ton zaznacza się w epitafium upamiętniającym Dionizego i Zenonę Beków, w którym przedstawiono okoliczności śmierci Zenony:

L III 23

Ś.P.
DYONIZY BEK
UR. 1865 †25 KWIETNIA 1907
JEDEN Z TYCH
CO CZYNEM MARZYĆ CHCIELI

TUŻ ZA TĄ MOGIŁĄ SPOCZEŁA
Ś.P. ZENONA Z PRÓSZYŃSKICH
DJONIZOWA BEKOWA
KOŃCZĄC USTAWIAĆ TEN NAGROBEK MĘŻOWI
TU ZASŁABŁA I TEGOŻ WIECZORA
31 PAŹDZIERNIKA 1907 ROKU NA WIEKI USNĘŁA.
POZOSTAŁE CÓRKI PROSZĄ O WESTCHNIENIE
ZA DUSZE RODZICÓW

Innym sposobem sygnalizowania roli żony jest derywowanie żeńskich form nazwisk odmężowskich za pomocą sufiksu *-owa*, regularnie tworzącego nazwy przynależnościowe⁵ (33 przykłady), np.: *Helena Dadejowa*, *Maria Diehlowa*, *Zofia Fedorowiczowa*, *Maria Marusarzowa*, *Ewelina Pęksowa*, *Józefa Stelzerowa*, *Maria Witkiewiczowa*, *Jadwiga Maria Witkiewiczowa*. Sporadycznie mogą to być także żeńskie nazwy derywowane od imienia męża (2 przykłady): *Helena Tadeuszowa Starkiewiczowa*, *Zenona Dionizowa Bekowa*. Jak ustaliła I. Steczko na podstawie analizy XIX-wiecznych inskrypcji pochodzących z cmentarza Rakowickiego w Krakowie, tworzenie nazw dzierżawczych od imienia małżonka było charakterystyczne dla kobiet noszących odmężowskie nazwisko znamionujące szlachectwo, mające formę przymiotnikową na *-ska*, *-cka* i pozbawione wykładnika przynależnościowego⁶. W wypadku analizowanych tu zakopiańskich przykładów takich zależności nie ma – nazwy odmężowskie mogą być tworzone jednocześnie i od imienia, i od nazwiska, niezależnie od jego postaci.

Pochodność żeńskich nazwisk i określeń odimiennych jest szczególnie widoczna na nagrobkach rodzinnych, w których umieszczone są obok siebie inskrypcje upamiętniające oboje małżonków lub małżonkowie są przywołani w jednym epitafium. W konsekwencji podstawowe nazwisko męskie oraz pochodne od niego miano odmężowskie występują w zestawieniu, np.: *Dionizy Bek* i *Zenona Dionizowa Bekowa*, *Jakub Bujak* i *Maria Bujakowa*, *Kazimierz Dadej* i *Helena Dadejowa*, *Józef Diehl* i *Maria Diehlowa*, *Józef Fedorowicz* i *Zofia Fedorowiczowa*, *Józef Wiktor Pawlica* i *Maria Pawlicowa*, *Władysław Pęksa* i *Ewelina Pęksowa*, *Antoni Rząsa* i *Halina Rząsowa*, *Bogusław Szerer*

⁵ O funkcji sufiksu *-owa* por. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1964, s. 226–227; H. Jadacka, *Żeńskie formy tytułów, stanowisk oraz nazwisk*, w: tejże, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa 2005, s. 129–132.

⁶ I. Steczko, *Językowy obraz kobiety w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych*, w: *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*, red. I. Kępka, L. Warda-Radys, Gdańsk 2011, s. 460.

i Anna Szererowa. Badacze wskazują, że jest to przejaw nierówności, której przyczyną jest długotrwała męska dominacja w dziedzinie społeczno-politycznej, a podleganie kobiet władzy męskiej w życiu publicznym znalazło odzwierciedlenie także w postaci ich językowej niesamodzielności⁷. Dodajmy jeszcze, że taka męska dominacja dotyczyła nie tylko życia publicznego, ale też zhierarchizowanych relacji rodzinnych, opartych na autorytecie męża i ojca⁸.

Formą sygnalizowania roli żony jest też wyliczenie kolejnych nazwisk odmężowskich, wprowadzonych za pomocą cyfrowo zapisanych wyrażeń *primo voto*, *secundo voto*⁹. I. Steczko podkreślała powszechność takiego zapisu i przywoływanie kolejnych nazwisk odmężowskich w XIX-wiecznych inskrypcjach pochodzących z Krakowa¹⁰. Natomiast w badanym materiale jest tylko jeden taki przykład, datowany na początek XX wieku:

L I 62

ANNA
z KORZENIOWSKICH
1° WITTE
2° KOJSZOR
* w KRZEMIĘNCU 1831
† 19/8 1902
R.I.P.

W jednej z inskrypcji żona jest określana za pomocą wartościującej dodatnio peryfrazą: *wieczna towarzyszka życia*.

⁷ K. Handke, *Język a determinanty płci*, w: *Język a kultura*, t. 9: *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, K. Handke, Wrocław 1994, s. 23.

⁸ Por. I. Steczko, *Językowy obraz kobiety...*, s. 460; też, *Portret funeralny mężczyzny w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 2011, nr 21, s. 17–29. O patriarchalnym modelu rodziny pisze też np. A. Piechnik, *Wizerunek kobiety i mężczyzny...*, s. 122–124.

⁹ Por. A. Wolański, *Edycja tekstów. Praktyczny poradnik: książka, prasa, www*, Warszawa 2008, s. 70. Na powszechność podawania kolejnych nazwisk odmężowskich i cyfrowej formy zapisu w inskrypcjach XIX-wiecznych wskazuje I. Steczko, *Językowy obraz kobiety...*, s. 457.

¹⁰ I. Steczko, *Językowy obraz kobiety...*, s. 457.

L I 5

Ś.†P.

TADEUSZ MALICKI
DYR. SANAT. NAUCZ.

LITERAT, ART. MALARZ, SPOŁECZNIK
MIŁOŚNIK TATR I GÓRALSZCZYZNY

UR. 1892. ZM. 1943
CZEŚĆ JEGO PAMIĘCI

Ś.†P.

JANINA MALICKA
WIECZNA TOWARZYSZKA ŻYCIA
UR. 1894 ZM. 1951.

W kilku wypadkach (8 przykładów) w inskrypcjach jest eksponowany stan wdowieństwa, co językowo jest sygnalizowane za pomocą rzeczownika *wdowa* ‘kobieta, która straciła męża, której mąż umarł’ (7) w połączeniu z wyrażeniem przyimkowym *po kim*: *Jadwiga Maria Witkiewiczowa z domu Unrug wdowa po Witkacym; Z Schullów Ludwika Sokołowska wdowa po śp. Sewerynie; Halina z Piwnickich Celińska wdowa po Józefie; z Wyzińskich Helena Nowodworska wdowa po S.P. Janie; Z Bieczyńskich Jadwiga Chramcowa wdowa po Andrzej; Stanisława Dziubkowa wdowa po dowódcy legii spisko-orańskiej; Józefa Stelzerowa wdowa po radcy sądowym we Lwowie*. Na obecność tego typu sformułowań wskazywała też I. Steczko¹¹, podkreślając, że w drugim członie takiej inskrypcji przywoływano dość szczegółowe dane o małżonku, jego zawodzie i pełnionych funkcjach, zwłaszcza jeśli były to zawody czy funkcje uznawane za nobilitujące, takie jak oficer wojskowy, policjant, prawnik, wysoki urzędnik administracji sądowej lub państwowej, profesor wyższej uczelni lub doktor medycyny. Dwie z zakopiańskich inskrypcji (*wdowa po dowódcy legii spisko-orańskiej* i *wdowa po radcy sądowym*) potwierdzają tę prawidłowość. Ponadto nobilitujący charakter mają też odniesienia do bardzo znanego męża, np. *wdowa po Witkacym, wdowa po Andrzej [Chramcu – dop. A.S.]*.

W analizowanym materiale jest też 1 niemieckojęzyczna inskrypcja, w której zmarła kobieta jest określona jako *die Witwe* ‘wdowa’, nie jest to zatem specyfika tylko polskich inskrypcji.

¹¹ Tamże, s. 461.

P II 42

Ruhestätte
der Frau
Emilie von
Abrahamsberg
k. ..atthaltereira.. Witwe
.es..... 9 Mai 1905
im 80 Lebensjahre

Z kolei rola współmałżonka w analizowanych inskrypcjach została wskazana zaledwie pięciokrotnie za pomocą rzeczownika *mąż* ‘mężczyzna złączony z kobietą związkiem małżeńskim’, zestawianego niekiedy szeregowo z innymi nazwami pokrewieństwa (np. *mąż, ojciec i brat*). Określenie to może wskazywać osobę zmarłą, podmiot inskrypcji (4), waloryzowany dodatkowo za pomocą przymiotników *najukochańszy* (1) lub *drogi* (1), np.:

P I 3
NAJUKOCHAŃSZY MĄŻ
Ś†P OJCIEC I BRAT
JÓZEF MARIAN
PAWLICA
UR. 6.X.1941 ZM. 30 XII.1996
I NIC NAD BOGA

W analizowanym materiale mamy też 1 przykład inskrypcji wierszowanej¹², której podmiotem, a jednocześnie symbolicznym odbiorcą jest zmarły mąż (jednocześnie ojciec):

P I 37

D.O.M.
Ś.p.
FRANCISZKA MALLY
* 12. Lutego 1806. † 6. Czerwca 1878.

¹² W sumie epitafiów wierszowanych w badanym materiale jest niewiele – zaledwie 10 przykładów. Zwracał na to uwagę już m.in. J. Kolbuszewski, który wyjaśniał, że wiersze nagrobne na Podhalu są obcym importem związanym z procesem stereotypizacji i standaryzacji cmentarzy (J. Kolbuszewski, „*Co mnie dzisiaj, jutro tobie...*” *Polskie wiersze nagrobne*, Wrocław 1996, s. 252).

O drogi mężu, Ojcie ukończany.
Duch Twój znikł nam w wieków przestrzeni
Czas może zatrze pamięć zacnych Twych cieni
Lecz żal nasz za Tobą nigdy się nie zmienia.
O Wszemchnocny miłosiermy Boże!
Wnagrodzie za ziemskie mnogie udręczenia
Udziel Jego duszy wiecznego zbawienia.

Inicjalna część tekstu ma formę apostrofy w wołączu skierowanej do członka rodziny (*O drogi mężu, Ojcie ukończany*)¹³, co nadaje całości wzniosłego charakteru. Wzniosłość jest potęgowana dzięki wartościującym, nacechowanym przymiotnikom i imiesłowom przymiotnikowym: *drogi, ukończany, zacny*, ale także rzeczownikom: *udręczenie, żal* oraz biblijnej metaforze *cienia* symbolizującej znikomość ludzkiego życia¹⁴. Druga część inskrypcji to apostrofa skierowana do *wszemchnocnego, miłosiermego Boga* zawierająca prośbę wyrażoną w formie trybu rozkazującego *udziel [...] zbawienia*.

Wyjątkowo (tylko 1 raz) *stroskany mąż* w zestawieniu z *dziećmi* ujawnia się jako fundator nagrobka (1):

L III 34

JADWIGA DĄMBSKA
MARYI Z CZARNYCH ZAWISZÓW
I ZDZISŁAWA PIWNICKIEGO CÓRKA
URODZONA D. 14 WRZEŚNIA 1878 R.
ZASNEŁA W BOGU D. 20 MARCA 1900 R.
STROSKANY MĄŻ Z DZIEĆMI PROSI
O MODLITWĘ ZA SPOKÓJ DUSZY
NAJLEPSZEJ ŻONY I NAJUKOCHAŃSZEJ MATKI

Zupełnie nietypowym, jednostkowym w analizowanym materiale przykładem, jest pseudonim *Krystyn*, pochodny od imienia żony, utworzony drogą derywacji paradygmatycznej:

¹³ Zaznaczmy, że w badanym materiale jest to jeden z zaledwie dwóch przykładów apostrofy w formie wołączu skierowanej do odbiorcy.

¹⁴ Por. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, wyd. 3, Warszawa 1988, s. 159.

L II 39

Ś†P

Gąsienica Gładczan Stanisław
pseł. „*Krystyn*” 4.X.1914-18.VI.2002
Gąsienica Gładczan Krystyna
z d. Sękowska 15.X.1925-13.IX.2010

W badanych inskrypcjach nie mamy ani jednego poświadczenia nazwy *wdowiec* – zaznacza się tu więc wyraźna asymetria w prezentacji relacji: mąż i żona.

Na koniec jeszcze inskrypcja upamiętniająca małżonków Wielhorskich:

L II 2

Ś.†P.

MARYA z H. BROEL PLATERÓW
Hr KIERDEYEWICZ WIELHORSKA
UR. w LIXNIE (INFLANTY) 14 KWIETNIA 1844 R.
† W ZAKOPANEM 24 LUTEGO 1903 R.

Ś.P.

MIECZYŚLAW
HR KIERDEYEWICZ WIELHORSKI
SODALIS MARIANUS SYBIRAK
UR. W OSWEJU (BIAŁA RUŚ) 7 WRZEŚNIA 1844 R.
† W ZAKOPANEM, 24 LUTEGO 1903 R.

Jest to w badanym materiale jedyne epitafium dedykowane pamięci osób wywodzących się z arystokratycznych rodów, co w tekście inskrypcji sygnalizują skróty *h.* lub *hr.* Badania I. Steczko pokazały, że w XIX-wiecznym Krakowie takie inskrypcje były częste¹⁵ – małżeństwo służyło zacieśnianiu więzi społecznych, dlatego najczęściej zawierano je w obrębie jednego stanu. W analizowanym materiale najwyraźniej zaznaczają się małżeństwa góralskie, na co wyraźnie wskazują choćby dwuczłonowe nazwiska charakterystyczne dla tego regionu¹⁶, np. *Agnieszka Gąsienica-Byrcyn z Walczaków-Wójciaków* i *Stanisław Gąsienica-Byrcyn*.

¹⁵ Tamże, s. 458.

¹⁶ Por. J. Bubak, *Nazwy osobowe mieszkańców Zakopanego (nazwiska, przydomki, przezwiska i imiona), w: Zakopane. Cztery lata dziejów...*, t. 1, s. 504–527.

2.3. Rodzice: matka – ojciec

W zakopiańskich epitafiach ośmiokrotnie przywołana została nazwa *rodzice* ‘ojciec i matka’¹⁷, w tym 2 razy w funkcji podmiotu inskrypcji w połączeniu z wartościującym przymiotnikiem *najukochańsi*, np.:

L II 17 i 18 i 19

Najukochańsi rodzice
Józef Wiktor PAWLICA
ur. 19.XII.1896 r.- zm. 19 I. 1971
Ś.†P.
Maria z Krzeptowskich
ur. 22.X.1896 PAWLICOWA
zm. 2.VIII.1971 r.
proszą o modlitwę

W jednym wypadku rzeczownik *rodzice*, przywołany w inskrypcji z niewyraźnym nadawcą, odnosi się do osób pochowanych we wspólnej kwaterze z dzieckiem, ale już po jego śmierci. Inskrypcja taka pełni funkcję informacyjną, doprecyzowuje relacje pokrewieństwa:

P III 50 i 51

JAN DŁUGOSZ
TATERNIK ALPINISTA
LITERAT
*12.7.1929 † 2.7.1962
[...]

P III 50 i 51

TU SPOCZYWAJĄ
Ś.P.
JANINA I JAN
† 1968 † 1973
DŁUGOSZOWIE
RODZICE JANKA

¹⁷ O rozwoju znaczeniowym rzeczownika *rodzice* szczegółowo pisała D. Kowalska, *Leksem „rodzic”, „rodzica”, „rodzice” w dziejach języka polskiego*, w: *Współczesny i dawny obraz rodziny...*, s. 165–180.

W 5 kolejnych epitafiach *rodzice* ujawniają się jako nadawcy inskrypcji wyrażający żal po utracie dziecka, co dodatkowo uwypukla ekspresywny przymiotnik *stroskani* (2):

P IV 6

Ś.P.
MICHALINA SCHAITER
UR. 20. WRZEŚNIA 1891 R. † 23. 3. 1900 R.
STROSKANI RODZICE PROSZĄ O MODLITWĘ
do BOGA

P I 40

Tu spoczywa
JANEK ELTERLEIN
Stroskani Rodzice
proszą o westchnienie do Boga
zgaśł w 14 wiośnie życia
13 kwietnia 1905 r.
Bóg tak chciał

Rolę matki wskazuje się w nagrobkach za pomocą rzeczowników *matka* 'kobieta mająca własne dziecko, w stosunku do tego dziecka' (8) i rzadziej zdrobnienia *mama* 'poufale lub pieszczotliwie o matce' (3). Dziewięciokrotnie w ten sposób określa się osobę zmarłą, podmiot epitafium wyrażony z reguły w inicjalnym członie tekstu w mianowniku liczby pojedynczej, np.: *Maria Witkiewiczowa Matka St. Ignacego Witkiewicza Witkacego*; *Mama Bartka Marta Zwierzańska-Olszańska*; *Najukochańsza mama z Gąsieniców Antonina Barglik Makowska*; *najdroższa mama, wierny przyjaciel Zofia Gąsienica-Makowska*. Wyjątkowa jest sytuacja (1 przykład), gdy rzeczownik *matka* pełni składniową funkcję dopełnienia i występuje w formie dopełniacza liczby pojedynczej: *Z Krzysiaków Ludwika Pisarska [...] świetlany wzór miłości Boga i Kościoła, żony i matki*.

Nadawcą inskrypcji dedykowanych matkom mogą być dzieci – wówczas rzeczowniki *matka* i *mama* są opatrzone wartościującymi dodatnio przymiotnikami superlatywnymi: *najlepsza* (2), *najukochańsza* (2), *najdroższa* (2) lub wyrażeniami: *świetlany wzór* i *wierny przyjaciel*. Wartościowania wyrażonego *expressis verbis* brak w tych inskrypcjach, których nadawca jest nieujawniony lub gdy nadawcą są osoby niespokrewnione z upamiętnianą osobą (*przyjaciele*), a rzeczowniki *matka* i *mama* występują w połączeniu z przydawką dopełniaczową (*czyja*), np.:

P I 4

TU SPOCZYWA
MARIA
WITKIEWICZOWA
* 1853 † 1931
MATKA
ST. IGNACEGO
WITKIEWICZA
, WITKACEGO,
* 1885 † 1939
POCHOWANEGO W JEZIORACH
NA POLESIU W PRZEKONANIU
ŻE PROCHY JEGO TU SPOCZYWAĆ
POWINNY – WSPÓLNY NAGROBEK
MATCE I SYNOWI POSTAWILI
PRZYJACIELE

N.N.

Interesująca z tego punktu widzenia jest inskrypcja upamiętniająca Martę Zwierzańską-Olszańską:

P IV 13

Mama Bartka
Marta Zwierzańska-Olszańska
† 10 IV 2018

Daty i inne informacje zamieszczone w epitafiach Bartka Olszańskiego i Marty Zwierzańskiej-Olszańskiej (P IV 13) wskazują, że syn – ratownik górski – zginął w akcji TOPR kilkanaście lat przed śmiercią matki. Biorąc pod uwagę wysoką rangę osób związanych z ratownictwem, samo wyrażenie z przydawką dopełniaczową *mama Bartka* ma silnie waloryzujący charakter.

Dwa razy matka (w tym raz w szeregowym zestawieniu: *matka i brat*) w inskrypcji ujawnia się jako osoba opłakująca dziecko i jednocześnie fundatorka wierszowanego epitafium, np.:

P I 47

TEOFIL
SOKALSKI
MEDYK V.R.
UR. 10. VII. 1874. ZM. 19.VII. 1898
LAT 24.

Ukochany nad życie, pełen kraszy, siły,
Spocząłeś snem wieczystym wśród cichej mogiły
Bolesna nam bez Ciebie będzie życia droga
Lecz kiedyś śmierć nas złączy u stóp Ojca Boga!¹⁸
Matka i Brat.

L II 45

D.O.M.
ZNIKŁ MŁODZIEŃC
W KWIECIE WIEKU
Z NIM POCIECHY ULE-
CIAŁY TYLKO SMUTEK I
ŁZA W OKU BIEDNEJ
MATCE POZOSTAŁY.¹⁹
STANISŁAW WOJNARSKI
UCZ. 6. KL. G. SOB. W KR
Ur. 21.3. 1885. Zm. 23.8.1900.
PROSI O ZDROWAŚ MARYA

Włączone do epitafiów teksty wierszowane (mimo że nie jest to oryginalna poezja, a teksty powielane na różnych cmentarzach) uwypuklają żal matek po utracie synów (co sygnalizują takie wyrażenia i frazy, jak: *bolesna droga, pociechy uleciały, smutek i łza w oku biednej matki*), ale też nadzieję na spotkanie z dzieckiem (*śmierć nas złączy u stóp Ojca Boga*).

¹⁸ J. Kolbuszewski wskazuje, że ten wiersz, niekiedy w nieco zmienionej formie, pojawia się na nagrobkach także współcześnie (J. Kolbuszewski, *Co mnie dzisiaj...*, s. 272).

¹⁹ Ten sam wiersz w nieco odmiennej formie:

Znikł aniołek w kwiecie wieku
Z nim pociechy uleciały,
Tylko boleść i łza w oku
Ojca, matki pozostały

wynotował J. Kolbuszewski z Cmentarza Powązkowskiego z połowy XIX w. (tamże, s. 253).

Z kolei *ojciec* ‘mężczyzna mający własne dziecko’ wystąpił tylko 2 razy jako podmiot inskrypcji w szeregowych zestawieniach: *mąż, ojciec* oraz *mąż, ojciec i brat* w połączeniu z wyrazami wartościującymi *ukochany* i *najukochańszy*, np.:

P I 3

Ś†P
NAJUKOCHAŃSZY MĄŻ
OJCIEC I BRAT
JÓZEF MARIAN
PAWLICA
UR. 6.X.1941 ZM. 30 XII.1996
I NIC NAD BOGA

Nie mamy natomiast w badanym materiale żadnego przykładu ojca jako fundatora nagrobka.

2.4. Dzieci: córka – syn

Dzieci w sposób ogólny, bez rozróżniania płci, są w inskrypcjach przywołane dziewięciokrotnie. Rzeczownik *dziecko* ‘każdy, niezależnie od wieku, potomek w stosunku do rodziców, syn albo córka’ (4) użyty w formie mianownika liczby mnogiej w połączeniu z ekspresywnymi przymiotnikami i imiesłowami *wdzięczne, kochające* wskazuje na fundatorów pomnika (*skromny ten pomnik postawiły*), nadawców epitafiów upamiętniających rodziców (w tym 3 razy matkę, 1 raz ojca), ale też nadawców prośby o modlitwę wstawienniczą w intencji rodziców, np.:

P III 4

TU SPOCZYWA w PANU
SP ZOFIA z GĄSIENICÓW
KRZEPROWSKA ŻY.. LAT
53 ZM. DN. 27. KW. 1891
NAJLEPSZEJ MATCE
KOCHAJĄCE DZIECI

P III 77 i 78

PAMIĘCI
 MARCYANNY
 KULIGOWEJ
 ZM. D. 14/3 1897 W 72 R. ŻYCIA
 Wdzięczne dzieci skromny
 ten pomnik postawiły
 prosząc o westchnienie
 do Boga za jej dusze

Dzieci jako fundatorzy epitafiów mogą się też ujawniać pośrednio w inskrypcjach, w których *expressis verbis* przywołuje się rodziców jako podmiot inskrypcji.

Kilkakrotnie dzieci są podmiotem inskrypcji, których nadawcami (wyrażonymi wprost lub pośrednio) są rodzice, np.:

P III 35

JÓZEF BIESIADECKI
 Syn PROTOMEDYKA
 ur. 31/11 1870 w KRAKOWIE
 18/8 1886 spadł nieszczęśliwie
 z „Czerwonego Wierchu”
 i zabił się na miejscu.
 Spokój duszy **drogiego dziecka!**

Mówiąc o zmarłych dzieciach w wierszowanych epitafiach używa się też form nacechowanych: *dziecię* ‘pieszczotliwie, dziś już przeważnie tylko podniosłe i poetycko, o dziecku’ (1) oraz derywatu z formantem *-ina*²⁰ – *dziecina* ‘pieszczotliwie lub z politowaniem o dziecku, zwłaszcza małym’ (1). Nośnikami ekspresji są tu dodatkowo wartościujące określenia: *jedyne dziecię, kochana od wszystkich dziecina droga*:

L I 28

Maniutka
 GRUDZIŃSKA
 żyła l. 6
 * w Warszawie
 † w Zakopanem
 26 Lipca 1880 r.

²⁰ O ekspresywnej funkcji formantu *-ina* por. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego...*, s. 219.

MAZOWIECKICH RÓWNIN KWIECIE
ZANIESIONE W KRAJ DALEKI –
JEDYNE RODZICÓW DZIECIĘ
SPOCZĘŁO TUTAJ NA WIEKI
BOŻE NASZ! WOLA TWA ŚWIĘTA!
NIECH SPŁYNIE POKÓJ Z TWEJ WOLI
NA SERCE, KTÓRE PAMIĘTA
SKARŻY SIĘ, TĘSKNI I BOLI

L I 69

WANDA
MACHNOWSKA
przeżyła lat 18 zmarła w 1902
JAK ANIOŁ ZNIKŁA BO JAK ANIOŁ ŻYŁA
KOCHANA OD WSZYSTKICH TA DZIECINA DROGA
BOLEŚĆ PO SOBIE STRASZNĄ ZOSTAWIŁA
ULECIAWSZY W ŚWIAT LEPSZY PRZED TRON WIECZNY
BOGA

W przytoczonym wierszu epigraficznym na określenie młodej, 18-letniej dziewczyny dwukrotnie użyto waloryzowanego pozytywnie rzeczownika *anioł* w przenośnym znaczeniu ‘uosobienie, wcielenie wszystkiego, co dobre’. Określenie takie jest w epitafiach stosowane w stosunku do dzieci niezależnie od płci²¹.

W badanym materiale mamy jeszcze zdrobnienie *aniołek* (1) w inskrypcji upamiętniającej kilkumiesięcznego chłopca:

L III 2

Ś.P.
Jakub
WALCZAK
WÓJCIAK
zm. dn. 10.V.1998
żył 7 m-cy
POWIĘKSZYŁ GRONO
ANIOŁKÓW

²¹ Por. np. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 42; A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 211.

Jak pokazały badania np. K. Długosza²² czy E. Rogowskiej-Cybulskiej²³, w nagrobkach dziecięcych często przywoływana jest postać anioła, a fraza *Powiększył(a) grono aniołów/ aniołków* zdobyła olbrzymią popularność. W badanym materiale taka inskrypcja pojawia się tylko raz, mimo że nagrobków dziecięcych jest kilkanaście.

Rzeczownik *córka* ‘w stosunku do rodziców: dziecko płci żeńskiej’ w inskrypcjach został przywołany 8 razy, w tym sześciokrotnie na określenie osoby zmarłej, w połączeniu z przydawką dopełniaczową lub zaimkiem dzierżawczym dokładnie wskazującym na pokrewieństwo z konkretną osobą, np.:

L III 12

Ś†P
BEATA OBERTYŃSKA
CÓRKA MARYLI
WOLSKIEJ
POETKA I PISARKA
* 10.7.1898 W SKOLEM
† 21.5.1980
POCHOWANA W LONDYNIE

P III 2

Ś†P
JÓZEF PĘKSA
SYN FUNDATORA
PRZEWODNIK TATRZAŃSKI
*1856 † 1904
JEGO CÓRKA
MARIA SIENDER
WIĘZIEŃ HITLEROWSKI
*1889 † 1968

Częściej wskazuje się, tak jak w przytoczonych powyżej przykładach, na pokrewieństwo tylko z ojcem lub matką, ale zdarzają się też takie nagrobki, w których wymienia się oboje rodziców (2 przykłady), np.:

²² K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 42–43.

²³ E. Rogowska-Cybulska, *Inskrypcje nagrobne wiejskiego cmentarza jako nośniki pamięci o zmarłych (na przykładzie cmentarza parafialnego w Łojach w diecezji łomżyńskiej)*, „Studia Łomżyńskie” 2012, t. 22, s. 111–112.

L III 34

JADWIGA DĄMBSKA
MARYI Z CZARNYCH ZAWISZÓW
I ZDZISŁAWA PIWNICKIEGO CÓRKA
URODZONA D. 14 WRZEŚNIA 1878 R.
ZASNĘŁA W BOGU D. 20 MARCA 1900 R.

W dwóch inskrypcjach córki zostały określone metaforycznie jako *skarb* w szablonowym sformułowaniu *Śpij, Skarbie, i czekaj nas/na nas!*, np.:

L II 36

Ś.†P.
JULIA DEJMEK
żyła lat 11 zmarła w 1902 r.
ŚPIJ SKARBIE I CZEKAJ NA NAS

Dwukrotnie *córki* są przywołane (także w zestawieniach szeregowych: *żona i córka*) jako fundatorki nagrobków, np.:

L III 23

Ś.P.
DYONIZY BEK
[...]
Ś.P. ZENONA Z PRÓSZYŃSKICH
DJONIZOWA BEKOWA
[...]
POZOSTAŁE CÓRKI PROSZĄ O WESTCHNIENIE
ZA DUSZE RODZICÓW

Rola córki jest sygnalizowana także za pomocą przywoływanego w inskrypcji nazwiska panieńskiego (w sumie 93 przykłady). Zabieg ten służy akcentowaniu dwu ról jednocześnie pełnionych przez kobiety, tj. roli córki (w stosunku do rodziców) i roli żony (w stosunku do męża)²⁴. Przynależność rodowa kobiet określana jest dzięki podaniu nazwiska panieńskiego wprowadzonego do inskrypcji za pomocą przyimka *z* (67 przykładów) lub wyrażenia *z domu* (26 przykładów). Szyk nazwiska rodowego i nazwiska odmężowskiego może być zmienny – w pierwszej kolejności może to być

²⁴ Szczegółowo o językowych sposobach sygnalizowania roli córki w inskrypcjach pisała I. Steczko, *Językowy obraz kobiety...*, s. 458–461.

nazwisko rodowe, np.: *Zofia z Gąsieniców Krzeptowska*; *Bronisława z Rojów Bachleda-Curuś*; *Regina z Firków Gąsienica-Kościelny*; *z Mackiewiczów Konstancja Mierzejewska*; *Bronisława ze Staszczków Pawlicowa*; *Maria z Krzeptowskich Pawlicowa*; *Helena z de Lelievrów Tadeuszowa Starkiewiczowa*; *Anna z Gutów Gąsienica*; *z Koziellów-Poklewskich Maria Wołowska*; *z Łopczyńskich Bronisława Kondratowiczowa*. Możliwa jest też zmiana szyku i nazwisko rodowe jest przywoływane jako drugie, np.: *Maria Bafia z Pachów*; *Gąsienica Ludwina z Pęksów*; *Agnieszka Gąsienica-Byrcyn z Walczaków-Wójciaków*; *Anna Gąsienica Brzega z Chramców*; *Cecylia Gąsienica-Brzega z Kościelnych*.

Zdecydowanie mniej jest przykładów, gdy nazwisko rodowe jest wprowadzone za pomocą wyrażenia *z domu* (26 przykładów), zapisywanego w pełnej postaci lub w formie skrótu *zd.*, np.: *Jadwiga Maria Witkiewiczowa z domu Unrug*; *Zofia Stecka z domu Wiśtocka*; *Zofia Gluzińska „Zojda” z domu Gąsienica-Wawrytko*; *Maria Diehlowa z domu de Barbaro*; *Bronisława Czarniak z domu Gąsienica-Ciułacz*; *Władysława Krzeptowska zd. Walczak-Bundowska*; *Irena Gąsienica-Roj zd. Buczyńska*; *Elżbieta Obrochta zd. Albrzykowska*; *Agnieszka Krzystyniak zd. Bednarz*; *Ewelina Pęksowa zd. Zubek*.

Córka niezamężna jest określana w inskrypcjach za pomocą nazwiska odojcowskiego tworzonego za pomocą formantu *-ówna*²⁵ (7): *Zofia Chramcówna*, *Wanda Eljaszówna*, *Helena Marusarzówna*, *Zofia Marusarzówna*, *Felicja Pankiewiczówna*, *Janina Świdówna*, *Janinka Żychoniówna*.

Jednokrotnie w podpisie inskrypcji jako fundator epitafrum wystąpił też *zięć* ‘mąż córki’ w szeregowym zestawieniu: *zostali w smutku żona, dzieci i zięć*.

Z kolei rzeczownik *syn* ‘dziecko płci męskiej w stosunku do rodziców’ w epitafrach został przywołany zaledwie ośmiokrotnie, i to tylko jako określenie podmiotu inskrypcji, brak jest przykładów użycia tego rzeczownika na określenie fundatora nagrobka. Tak nieliczne przykłady są przejawem asymetrii językowej wynikającej ze stereotypowego postrzegania kobiet i mężczyzn oraz różnych oczekiwań wobec obu płci. Mężczyźni są postrzegani poprzez pryzmat własnych osiągnięć, kobiety zaś poprzez relacje rodzinne, w które wchodzi. Zapewne dlatego w badanym materiale rzeczownik *syn* pojawia się przede wszystkim wtedy, gdy rodzicem (matką lub ojcem) jest osoba sławna, zasłużona, wykonująca nobilitujący zawód, pełniąca ważne społecznie funkcje, takie jak: *protomedyk*, *fundator cmentarza* czy *wybitna artystka ludowa*, np.:

²⁵ O funkcji formantu *-ówna* por. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego...*, s. 204. I. Steczko wskazuje także na patronimika tworzone formantem *-anka* (I. Steczko, *Językowy obraz kobiety...*, s. 459). W inskrypcjach zakopiańskich takich przykładów nie ma.

P III 1

SP. Andrzej Pęksa
syn Jana – fundatora cmentarza
przewodnik tatrzański
ur. 12.III.1855 – zm. 1902 r.
Prosi o modlitwę

P III 9

Ś.†P.
MGR INŻ. MAREK PĘKSA
UR. 09.07.1951 ZM. 20.07.2015
POTOMEK FUNDATORA CMENARZA
NA PĘKSOWYM BRZYZKU
SYN WYBITNEJ ARTYSTKI LUDOWEJ
EWELINY PĘKSOWEJ
ZASŁUŻONY PRACOWNIK TPN
PREZES KLUBU PRZEWODNIKÓW
TATRZAŃSKICH PTTK-TPN
KOMANDOR YACHT KLUBU POLSKIEGO
W ZAKOPANEM PREZES KOŁA ŁOWIECKIEGO „WATRA”
POKÓJ JEGO DUSZY

Rzeczownik *syn* w powyższych przykładach występuje z przydawkami dopełniaczowymi dookreślającymi relacje rodzinne, np. *syn fundatora (cmentarza)*, *syn protomedyka*. Rzadziej *syn* może występować w szeregowych zestawieniach z rodzicem, np.:

P II 33

Ś.†P.
HENRYK BOGDANI
† 3/X1905
I SYN MARYAN † 22/VIII.1907.

P III 66

Śp
JADWIGA
BACHLEDA
*1776 † 1850
i Jej syn
JĘDRZEJ
BACHLEDA
*1817 † 1887

Charakterystyczną cechą epitafiów upamiętniających dzieci²⁶, zwłaszcza te najmłodsze, kilkuletnie, a nawet zaledwie kilkumiesięczne czy odchodzące w dniu narodzin, jest przywoływanie imienia w formie zdrobniałej lub częściej spieszczonej, niosącej duży ładunek ekspresji²⁷. W sumie w badanych epitafiach jest to 15 przykładów: *Dziunia*, *Helcia*, *Jadwisia*, *Janinka*, *Ludwisia*, *Maniutka*, *Marylka*, *Adaś*, *Ajuś*, *Jędrus* (dwa przykłady), *Kazio*, *Łukaś*, *Staś* (dwa przykłady), *Władzio*, *Ziezio*, np.:

P II 21

Helcia Błachut

*21 XI 1905 †25 I 1907

L I 27

Dziunia

WINNICKA

żyła lat 5

zmarła 9 Lipca

1892 r.

L II 34

Kazio Wespąński

*13/IV † 1/VI 1902

W epitafiach upamiętniających nastoletnią młodzież są już z reguły przywołane pełne, oficjalne formy imienia, np.:

L III 49

Ś.P.

IZABELLA

WALCZAK

WÓJCIAK

ZM. 19.VIII.2005

PRZEŻYŁA LAT 14

Pokój jej duszy

²⁶ Jak zauważa M. Gnyś-Nidecka, obyczajowość katolicka stworzyła jedyny w swoim rodzaju pietyzm wobec grobów dziecięcych, które są otoczone szczególną troską (taż, *Inskrypcje na nagrobkach dziecięcych w odczycie kulturoznawczym*, w: *Utrata i żałoba. Teoria i praktyka*, red. R. Kleszcz-Szczyrba, A. Gałuszka, Katowice 2016, s. 64).

²⁷ Na taki aspekt waloryzacji w inskrypcjach wskazywały m.in. K. Syrnicka, *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie. Tradycja i współczesność*, Wilno–Lublin 2001, s. 299–300; A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 211. O formalnych wykładnikach zdrobnień i spieszczeń oraz ich funkcji ekspresywnej por. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego...*, s. 217–221.

Sporadycznie (2 razy) w inskrypcjach poświęconych nastolatkom pojawiają się imiona zdrobniałe:

P I 40

Tu spoczywa
JANEK ELTERLEIN
Stroskani Rodzice
proszą o westchnienie do Boga
zgaśł w 14 wiosnie życia
13 kwietnia 1905 r.
Bóg tak chciał

L III 31

HANIA
BRONOWSKA
ŻYŁA LAT 17
ZMARŁA 1904 R.

Część inskrypcji dedykowanych bardzo młodym osobom ma formę wierszowanych tekstów (jest to 6 epitafiów upamiętniających Adasia Głuszka, Maniutkę Grudzińską, Wandę Machnowską, Teofila Sokalskiego, Stanisława Szonerta, Stanisława Wojnarskiego), podkreślających przedwczesną śmierć upamiętnianych osób wprost (*młodzieniec, dziecię, dziecina*) lub w sposób metaforyczny (*liść wiosenny burzą zerwany; mazowieckich równin kwiecie, paść niespodzianie; pełen krasy, siły; zniknąć w kwiecie wieku; zabłysnąć jak gwiazda, zniknąć w oddali*). Nagromadzone wyrazy, wyrażenia i frazy, takie jak *kwiecie, krasa, siła, liść wiosenny, zabłysnąć jak gwiazda* konotują młodość i witalność. Czasowniki *paść, zniknąć* wskazują na gwałtownie, niespodziewanie przerwane życie. Wiersze uwypuklają też żal osamotnionych rodziców (*rodzice cierpią katusze; smutniśmy zostali; serce, które pamięta, skarży się i boli; smutek i łza w oku biednej matce pozostały*) i wyrażają nadzieję na spotkanie z dziećmi w przyszłym życiu (*kiedys śmierć nas złączy u stóp Ojca Boga!*), np.:

P IV 5

s. †p.
Adaś Gluszek
 *1894 † 1902

Jak liść wiosenny burzą zerwany
Padł niespodzianie Adaś kochany.
 O pacierz szczery za jego duszę
 Proszą **rodzice** **cierpiąc** **katusze**.
 Rodzice, brat i siostry.

P I 49

Ś. †P.
 STANISŁAW SZONERT
 z Królestwa
 żył lat 22.
 zmarł dnia 13. Lipca 1898.

Zabłyśłeś jak mocna gwiazda
by zniknąć w oddali
 Tyś odszedł wesoly
smutniśmy zostali

W inskrypcjach dedykowanych rodzicom i fundowanym przez dzieci lub dedykowanych dzieciom, a fundowanych przez rodziców, zwraca uwagę nagromadzenie językowych elementów ekspresywnych i wartościujących²⁸, takich jak superlatywne przymiotniki: *najukochańszy* (4), *najlepszy* (2), *najdroższy* (1); przymiotniki i imiesłowy w stopniu równym: *biedny* (1), *bolesny* (1), *drogi* (1), *jedyny* (1), *kochający* (1), *smutny* (1), *stroskany* (3), *ukochany* (2), *wdzięczny* (1), *wierny* (1), *zaczny* (1), liczne zdrobnienia i spieszczania imion własnych oraz rzeczowniki ekspresywne, takie jak: *boleść* (1), *ból* (1), *dziecię* (1), *dziecina* (1), *katusze* (1) *łza* (1), *serce* (1), *smutek* (1), *udręczenie* (1), *żał* (1) czy czasowników: *boleć* (1), *cierpieć* (1), *skarżyć się* (1). Ponadto wierszowana forma epitafiów, a także apostrofa skierowana do zmarłego (męża, ojca) nadaje inskrypcjom wzniosłości.

²⁸ Na nagromadzenie elementów wartościujących w inskrypcjach dedykowanych członkom rodziny zwracała uwagę np. A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 210.

2.5. Wnuki: wnuczka, prawnuczka – wnuk

Sporadycznie, zaledwie trzykrotnie, w badanych inskrypcjach kobiety występują w roli *wnuczki* ‘cóрка syna lub córki (w stosunku do dziadka i babki)’ (2) lub *prawnuczki* ‘cóрка wnuka albo wnuczki’ (1): *Zofia Nędza-Kubiniec wnuczka Sabaty*; *Jadwiga Rasińska z Lasków wnuczka Gustawa Fingera*; *Zofia Jędrysiak zd. Pęksa prawnuczka fundatora* [cmentarza – dop. A.S.]. Rola wnuczki jest sygnalizowana wtedy, gdy dziadek pełnił istotną rolę w społeczności Zakopanego, a ponadto wtedy, gdy wnuczka i dziadek leżą w tej samej kwaterze (tak jak Jadwiga Rasińska i Gustaw Finger oraz Zofia Jędrysiak i Jan Pęksa), odmienne nazwisko zaś utrudnia ustalenie stopnia pokrewieństwa, np.:

P III 3

S†P
JAN PĘKSA
1819-1878
FUNDATOR CMĘTARZA
POWSTANIEC CHOCHOŁOWSKI
ZOFIA JĘDRYSIAK
z d. PĘKSA 1927-2007
PRAWNUCZKA FUNDATORA

Z kolei w wypadku mężczyzn rola *wnuka* ‘syn syna lub córki (w stosunku do dziadka i babki)’ jest sygnalizowana tylko 2 razy – na wspólnym krzyżu zamieszczone są 3 odrębne inskrypcje upamiętniające *Wojciecha Gąsienicę-Giewont*a oraz jego dwóch wnuków: *Jana M. Backera* i *Adama Backera*. Dopiski: *Wnuk Ś.P. Wojciecha* zamieszczone w inskrypcjach Backerów wyjaśniają ich powiązanie ze starym rodem góralskim, pełnią funkcję identyfikacyjną (ważną ze względu na różne nazwiska dziadka i wnuków), ale też nobilitującą:

P III 75

Ś.P.
Wojciech
Gąsienica Giewont
ur. 1855 r. zm. 1900 r.
Dobry Jezu, a nasz Panie
daj Mu wieczne spoczywanie
Anielcia

P III 75

S.P.
JAN M. BACKER
UR 18.12.1912 ZM. 22.11 2001
OFICER WOJSK POLSKICH I BRYTYJSKICH NA ZACHODZIE
WNUK Ś.P. WOJCIECHA

P III 75

IN MEMORIAM
ADAMA BACKERA
UR 24 07. 1914 ZM. 22.07.1960
KAPITAN ŻEGLUGI WIELKIEJ
ZGINĄŁ TRAGICZNIE PEŁNIĄC OBOWIĄZKI SŁUŻBOWE
WNUK Ś.P. WOJCIECHA

Trzykrotnie w badanych inskrypcjach określono stopień pokrewieństwa w sposób ogólny, za pomocą rzeczownika *potomek* ‘syn albo córka (w stosunku do rodziców); każdy dalszy następca (wnuk, prawnuk itd.) w prostej linii w stosunku do swojego przodka’:

P II 49

KU PAMIĘCI
ADAM WIŚŁOCKI
POTOMEK RODU TADEUSZA KOŚCIUSZKI
[...]

P II 63

Ś.†P.
ZDZISŁAW WALCZAK
*18.01.1926 †20.09.2001
POTOMEK JEDNEGO Z NAJSTARSZYCH
ZAKOPIAŃSKICH RODÓW GÓRALSKICH
GAŚIENICÓW WALCZAKÓW Z NOWSIA
„MICHAŁKÓW”
[...]

P III 9

Ś.†P.
MGR INŻ. MAREK PĘKSA
UR. 09.07.1951 ZM. 20.07.2015
POTOMEK FUNDATORA CMENTARZA
NA PĘKSOWYM BRZYZKU
[...]

Taki sposób prezentacji osób pochowanych na Pęksowym Brzyzku jest ściśle powiązany z pozycją i rolą, jaką w historii i kulturze Podhala oraz w historii Polski odegrali ich protoplaści. Podobnie jak bardziej dokładne nazwy pokrewieństwa (*syn, córka, wnuk, wnuczka, prawnuczka*), to ogólne określenie w połączeniu z uszczegółowiającą przydawką dopełniaczową pełni funkcję identyfikującą i nobilitującą.

2.6. Rodzeństwo: siostra – brat

Rodzeństwo w epitafiach jest eksponowane sporadycznie – w sumie 9 razy. Rola *siostry* ‘córkę tych samych rodziców w stosunku do innej córki lub syna’ w zakopiańskich inskrypcjach została wskazana pięciokrotnie, w tym 3 razy chodzi o podmiot inskrypcji, osoby zmarłe upamiętniane w tekstach nagrobków:

P III 10

ŚP
JANINA
CZECH-KAPŁAN
14 IV 1916-26 II 2005
siostra Br. CZECHA
malarka, taterniczka,
trener PZN

P III 11

ŚP
STANISŁAWA
CZECH-WALCZAK
12 II 1903 - 28 XI 1993
siostra Br. CZECHA
twórca ludowy

L III 34

Ś.†P. PRO MEMORIA
HALINA Z PIWNICKICH
CELIŃSKA
Siostra Jadwigi Dąbskiej
[...]

Podobnie jak w wypadku nazw *wnuk*, *wnuczka*, *prawnuczka*, określenie *siostra* w połączeniu z przydawką dopełniaczową służy doprecyzowaniu relacji rodzinnych osób zajmujących wspólną kwaterę (Jadwiga Dąmbaska i cenotaf Haliny Celińskiej w kwaterze L III 34; Janina Czech-Kapłan i cenotaf Bronisława Czecha w kwaterze P III 10) lub kwaterę sąsiednią (Stanisława Czech-Walczak – kwatery P III 11).

Dwukrotnie natomiast rzeczownik *siostra* pojawia się w części finalnej wskazującej na nadawców, fundatorów inskrypcji: *Kochanemu Bratu siostry* oraz *Rodzice, brat i siostry*.

Z kolei rzeczownik *brat* 'każdy z synów mających wspólnych rodziców w stosunku do drugiego syna lub córki' w badanym materiale został poświadczony czterokrotnie, w tym dwukrotnie jako podmiot inskrypcji (*Kochanemu Bratu siostry* oraz *Najukochańszy mąż, ojciec i brat*) i dwukrotnie w podpisach inskrypcji w szeregowych zestawieniach *Matka i brat* oraz *Rodzice, brat i siostry* oznaczających fundatorów nagrobków.

2.7. Przyjaciele

Z badanych inskrypcji wyłania się jeszcze jeden aspekt ważnych relacji międzyludzkich, choć wykraczających poza stosunki rodzinne – chodzi o relacje przyjacielskie, sygnalizowane przede wszystkim za pomocą rzeczownika *przyjaciel* 'człowiek pozostający z kim w bliskich, serdecznych stosunkach, żyjący z kim w przyjaźni; powiernik, druh'. Rzeczownik ten w inskrypcjach może być przywoływany w celowniku lub mianowniku liczby pojedynczej (2), i wtedy oznacza podmiot inskrypcji, osobę upamiętnianą, a jednocześnie symbolicznego odbiorcę tekstu. Przymiotniki łączące się z rzeczownikiem *przyjaciel* (*najlepszy*, *wierny*), ale też wyrażenie *zaczyn człowiek*, waloryzują dodatkowo przytoczone inskrypcje:

L III 62

WŁADYSŁAW
LANDSBERG

* 15. X. 1831 W KLARYSZKACH

† 14. I. 1900 W ZAKOPANEM

WYGNAŃCOWI ZACNEMU CZŁOWIEKOWI
I NAJLEPSZEMU PRZYJACIELOWI
CHRAMCOWIE

P II 16

NAJDROŻSZA MAMA
WIERNY PRZYJACIEL
ZOFIA GĄSIENICA MAKOWSKA
ZASŁ. I ODZN. PRAC. SŁ. ZDR. ZASNĘŁA W PANU 25 XI 1984

Zwraca uwagę heterogoniczny charakter inskrypcji upamiętniającej Zofię Gąsienicę-Makowską, łączącej informacje prywatne z informacjami zawodowymi (*najdroższa mama, wierny przyjaciel*, ale też *zasłużony i odznaczony pracownik służby zdrowia*).

Relacje przyjacielskie są w inskrypcjach sygnalizowane również synonimicznie za pomocą rzeczownika *siostra* 'kobieta bliska komu, ze względu na wspólne przekonania, wierzenia, pochodzenie społeczne, narodowe itp.' (1), łączącego się z przymiotnikiem *kochana* w zamieszczonym na końcu tekstu pośłaniu, przybierającego formę celownika liczby pojedynczej:

P I 37

Ś.P.
Teresa
Świerczyna
*12.20.1940 †3.2.2007
taterniczka alpinistka sędzia
narciarski PZN
[...]
Kochanej siostrze
przyjaciele
Ku wiecznej pamięci
R.I.P.

Podmiot inskrypcji może być też określany za pomocą rzeczownika *druh* 'człowiek pozostający z kim w bliskich serdecznych stosunkach, człowiek życzliwy komu; przyjaciel, powiernik, towarzysz' – tak jest w wierszowanym epitafium o nieustalonym autorstwie, dedykowanym Michałowi Kirkorowi²⁹:

²⁹ J. Kolbuszewski notuje ten wiersz z poświadczeniem tylko z cmentarza zakopiańskiego i podkreśla jego indywidualizowany charakter (J. Kolbuszewski, *Co mnie dzisiaj...*, s. 287).

L II 6

Ś.P. D^B MICHAŁ KIRKOR
URODZ. 17/10 1871 zm. 20/1 1907
w ZAKOPANEM

Spoczywaj cicho **druhu** nasz!

Na szczyty szedłeś dumnie

Więc dzisiaj one pełnią straż

Rycerską przy Twojej trumnie

Jako sokoła skalnych Tatr

Żegnamy pieśnią Ciebie

Niechaj Cię słodkim górski wiatr

Poszumem ukolebie.

Apostrofa skierowana do odbiorcy wskazanego wprost, przybierająca formę wołacza liczby pojedynczej (*druhu*), jest jeszcze wzmocniona zaimkiem dzierżawczym *nasz* i czasownikiem w formie 2. osoby trybu rozkazującego (*spoczywaj!*). Peryfrazą *sokół skalnych Tatr*, epitety *rycerska straż*, *słodki poszum*, *górski wiatr* oraz słownictwo nacechowane: *poszum*, *ukolebać* powodują, że tekst nabiera poetyckiego charakteru.

W cytowanej wyżej inskrypcji upamiętniającej Władysława Landsberga jako fundatorzy inskrypcji ujawnili się Chramcowie. W pozostałych przykładach fundatorzy-przyjaciele nie są znani z imienia czy nazwiska, a tylko wskazani ogólnie za pomocą zamieszczonego w finalnej części inskrypcji rzeczownika *przyjaciel* w formie mianownika liczby mnogiej (4), np.:

P I 4

TU SPOCZYWA
MARIA
WITKIEWICZOWA
* 1853 † 1931
MATKA
ST. IGNACEGO
WITKIEWICZA
»WITKACEGO«
* 1885 † 1939
POCHOWANEGO W JEZIORACH
NA POLESIU W PRZEKONANIU
ŻE PROCHY JEGO TU SPOCZYWAĆ
POWINNY – WSPÓLNY NAGROBEK

MATCE I SYNOWI POSTAWILI
PRZYJACIELE

N.N.³⁰

Przyjacielskie, bliskie relacje łączące niespokrewnione ze sobą osoby mogą być dodatkowo sygnalizowane dzięki opartemu na paradoksie aforyzmowi ks. Jana Twardowskiego: *Można odejść na zawsze, by stale być blisko*³¹ oraz dzięki użyciu w pośłaniu nieoficjalnej formy imienia (*Januszowi*) bez nazwiska:

P III 50 i 51

JAN DŁUGOSZ
TATERNIK ALPINISTA
LITERAT
[...]
MOŻNA ODEJŚĆ NA ZAWSZE
BY STALE BYĆ BLISKO
JANUSZOWI – MIŁOŚNIKOWI GÓR
PRZYJACIELE

Zaznaczmy jeszcze, że w 4 na 7 inskrypcji, w których uwidocznione są relacje przyjacielskie, czynnikiem, który pozwala włączyć kogoś do grona bliskich osób, jest fascynacja górami.

* * *

Z analizowanych inskrypcji wyłania się rozbudowany wertykalnie obraz relacji rodzinnych, w które wchodził mężczyźni i kobiety, pełniąc role *mężów* i *żon/wdów*, *ojców* i *matek*, *synów* i *córek*, *wnuczek* i *wnuków*, *braci* i *sióstr*. Przegląd tych relacji pozwala ustalić, że najwyraźniej i najkonsekwentniej eksponowane są role żony i córki, sygnalizowane za pomocą wykładników leksykalnych, ale też wyrazistych wykładników gramatycznych (np. formantów *-owa* oraz *-ówna*, a także konstrukcji *z domu*). Pozostałe

³⁰ Dopisek N.N. na nagrobku Marii Witkiewiczowej i Witkacego powstał w latach 80., kiedy to w Jeziorach na Polesiu dokonano ekshumacji przypadkowej osoby, którą pochowano w grobie Marii Witkiewiczowej zamiast Witkacego (por. M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 297).

³¹ J. Twardowski, *Dłużej niż na zawsze – nie tylko aforyzmy*, oprac. A. Iwanowska, Warszawa 2001, s. 80.

role kobiece: *siostra, wnuczka, prawnuczka* są eksponowane zdecydowanie mniej licznie, sygnalizowane głównie wtedy, gdy spokrewniona osoba (dziadek, brat lub siostra) zajmowała ważną i cenioną społecznie pozycję. Męskie role: *mąż, ojciec, syn, brat, zięć* są reprezentowane marginalnie. Dysproporcja uderza, zwłaszcza gdy zestawimy określenia żony (rzeczownik *żona* oraz nazwiska odmężowskie przywołano w inskrypcjach ponad 50 razy) i męża (rzeczownik *mąż* został przywołany w inskrypcjach zaledwie 5-krotnie) oraz córki (rzeczownik *córka* oraz nazwiska odojcowskie i wyrażenia *z* w połączeniu z nazwiskiem rodowym w dopełniaczu, a także wyrażenie *z domu* w połączeniu z nazwiskiem w mianowniku przywołane w inskrypcjach ponad 100 razy) i syna (rzeczownik *syn* przywołany 8-krotnie)³². Taki obraz relacji rodzinnych odzwierciedla tradycyjny podział funkcji i ról społecznych mężczyzn i kobiet – dla tych ostatnich (mimo zmian w ostatnich latach) podstawową domeną działalności jest głównie dom i rodzina³³.

Warto jeszcze podkreślić, że w wypadku kobiet liczne są inskrypcje, w których eksponuje się tylko relacje rodzinne. Rzadsze są takie epitafia, które łączą elementy dotyczące życia rodzinnego i zawodowego kobiet. W wypadku inskrypcji upamiętniających mężczyzn relacje rodzinne są z reguły spychane na drugi plan, traktowane jako dodatkowe, uzupełniające informacje o dokonaniach zawodowych³⁴. W badanym materiale jest zaledwie kilka inskrypcji, w których wyeksponowano życie rodzinne upamiętnianego mężczyzny, całkowicie pomijając kwestie zawodowe.

By nazwać kobiece i męskie role rodzinne i, rzadziej, przyjacielskie, w inskrypcjach wykorzystano jedno określenie peryfrastyczne (*wieczna towarzyszka życia*) oraz 24 różne rzeczowniki (wobec ponad 200 określeń prostych i rozbudowanych wyrażen nazywających role społeczne i zawodowe), mające neutralne zabarwienie, mieszczące się w podstawowym zasobie leksykalnym polszczyzny. Mimo to inskrypcje eksponujące relacje rodzinne (głównie relacje: rodzice–dzieci, rzadziej: żona–mąż) są

³² Jest to jeden z przejawów asymetrii rodzajowo-płciowej w języku polskim. Szczegółowo o różnych przejawach braku równorzędności kobiet i mężczyzn w języku pisały: M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska, *Linguistyka płci. Ona i on w języku polskim*, Lublin 2005, tu zwłaszcza rozdz. I: *Asymetrie rodzajowo-płciowe w języku*, s. 13–58; tychże, *Obraz kobiety w słownictwie, frazeologii i przysłówiach*, w: *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*, red. M. Rudaś-Grodzka i in., Warszawa 2014, s. 365–366.

³³ Por. np. K. Handke, *Język a determinanty płci...*, s. 27; A. Piechnik, *Wizerunek kobiety i mężczyzny...*, s. 121–134.

³⁴ Zwracała na taki aspekt inskrypcji I. Steczko, *Portret funeralny mężczyzny...*, s. 26.

wyraźnie nacechowane ekspresywnie, nasycone różnymi elementami wartościującymi, np. zdrobniałymi i spieszczonymi formami imion własnych, przymiotnikami i imiesłowami wartościującymi: *najukochańszy* (4), *stroskany* (3), *najlepszy* (2), *biedny* (1), *jedyny* (1), *kochający* (1), *najdroższy* (1), *smutny* (1), *wdzięczny* (1), *wierny* (1), *zaczny* (1), rzeczownikami ekspresywnymi, takimi jak: *dziecię* (1), *dziecina* (1), *boleść* (1), *ból* (1), *katusze* (1), *łza* (1), *serce* (1), *smutek* (1) czy czasownikami: *boleć* (1), *cierpieć* (1), *skarżyć się* (1). Ponadto funkcję ekspresywną, ale też inkluzywną, uwypuklającą relacje łączące członków rodziny czy przyjaciół, pełnią niezbyt liczne w badanych inskrypcjach zaimki: dzierżawczy *nasz* (2: *druhu nasz*, *nasz żal*) oraz osobowy zaimek *my* w formie biernika *nas* (2: *czekaj nas!*, *śmierć nas złączy*) lub w formie celownika *nam* (2: *duch Twój znikł nam*; *bolesna nam bez Ciebie życia droga*).

W wypadku inskrypcji eksponujących relacje rodzinne i przyjacielskie ich nadawca albo w tekście się nie ujawnia, albo też jest wyrażony dzięki przywołaniu w formułach końcowych nazw pokrewieństw i nazw wskazujących na relacje przyjacielskie. Są to: *przyjaciele* (4); *rodzice* (4); *córki* (2); *dzieci* (4); *matka* i *brat* (1); *mąż z dziećmi* (1); *rodzice*, *brat i siostry* (1); *rodzina* (1); *rodzina z Kresów Wschodnich* (1); *żona* (1); *żona i córka* (1); *żona, dzieci i zięć* (1). Rzadziej nadawca ujawnia się w korpusie tekstu dzięki obecności zaimków osobowych. Zupełnie wyjątkowe są takie inskrypcje (3 przykłady), w których nadawcę rzeczywistego znamy z imienia lub nazwiska przywołanego w części finalnej inskrypcji: *Anielcia*, *Marysia*, *Chramcowie*.

O ile zakres informacji podawanych w inskrypcjach eksponujących relacje zawodowe był bardzo szeroki i zróżnicowany, o tyle zakres informacji przywoływanych w inskrypcjach eksponujących relacje rodzinne jest znacznie bardziej ograniczony, wąski – wykorzystując różne środki leksykalne, a także gramatyczne, dookreśla się stopień pokrewieństwa upamiętnianych osób, głównie kobiet, i podkreśla uczucia łączące poszczególne osoby.

ROZDZIAŁ III

Ludzie Podhala i Tatr w relacjach z sacrum

Badacze podkreślają, że mimo, iż pierwszy kościół na Podhalu wybudowano w Ludźmierzu już w XIII wieku, silny związek tego terenu z instytucjonalnym Kościołem katolickim ma dopiero 200 lat¹. Katolicyzm na Podhalu przez wieki współistniał z wierzeniami animistycznymi, religijność miała charakter synkretyczny, sceptyczny wobec dogmatów Kościoła. Z lekceważeniem odnoszono się do religijnych ceremonii i obrzędów, równie lekceważąco traktowano duchowieństwo. Pierwszą parafię w Zakopanem erygowano w 1845 roku, a jej proboszczem został ksiądz Józef Stolarczyk i, jak za Stanisławem Witkiewiczem pisze M. Rak: „dopiero ten duszpasterz uczynił Górali katolikami”². Badania M. Raka pokazują, że współcześnie wartości sakralne (transcendentalne) są na Podhalu niezwykle istotne: „do góralskich wartości (i nośników wartości) pozytywnych, czyli do tego, co się ceniło i ceni na Podhalu, należą: *Pámbócek*, *Pániezus*, *Gaździná Podhála*, *krzyż*”³. Dlatego pojęciem centralnym w tym rozdziale będzie rzeczownik *Bóg* ‘w religiach monoteistycznych istota nadprzyrodzona, najwyższa, stwórca i pan wszechświata’. Wyraz pochodzi z ps. **bogъ*, który pierwotnie oznaczał ‘ten, który przydziela, dawca’. Stąd w specjalnym znaczeniu religijnym ‘przydzielający bogactwo, szczęście, dawca, pan, bóg’. Jak wyjaśnia W. Boryś, znaczenie

¹ Por. np. M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 8; M. Rak, *Kulturemy podhalańskie...*, s. 144.

² M. Rak, *Kulturemy podhalańskie...*, s. 144.

³ Tamże, s. 142.

religijne prawdopodobnie powstało na gruncie irańskim i wtórnie zostało przejęte przez Prasłowian⁴.

W analizowanych inskrypcjach rzeczownik *Bóg* został przywoływany w sumie 32 razy, w tym 16 razy w dopełniaczu, głównie w zwrotach i wyrażeniach, będących wezwaniami modlitewnymi i wyrażeniami chwały Bożej, takimi jak: *prosić o westchnienie / o modlitwę do Boga* (10), *i nic nad Boga* (3), rzadziej w innych połączeniach wyrazowych. W kolejnych 5 przykładach rzeczownik *Bóg* przybiera formę celownika liczby pojedynczej w zwrotach będących metaforycznym określeniem śmierci: *spoczywać w Bogu* (1) lub *zasnąć w Bogu* (3) oraz w zwrocie *spodobać się Bogu* (1). Sześciokrotnie rzeczownik *Bóg* występuje w wołaczach, w wezwaniach błagalnych: *Boże, zbaw jej/jego/ich duszę!* Trzykrotnie rzeczownik *Bóg* w postaci mianownikowej wchodzi w połączenia wyrazowe: *Bóg tak chciał* (2) i *Bóg z wami* (1).

Synonimicznie *Bóg* jest określany w inskrypcjach za pomocą rzeczownika *Pan* ‘o Bogu pojmowanym jako stwórca świata’ (19), co uwypukla relacje Bóg–człowiek, w których Bóg jest postrzegany jako władca, a człowiek jako sługa⁵. Rzeczownik *Pan* może występować w wołaczach (10), najczęściej w modlitwie za zmarłych: *Dobry Jezu, a nasz Panie, daj im/muljej wieczne spoczywanie!* Ponadto rzeczownik *Pan* w miejscowniku (9), podobnie jak rzeczownik *Bóg*, tworzy połączenia z czasownikami *zasnąć* (4), *spoczywać/ spocząć* (2), a także z czasownikiem *umierać* (1), ze zwrotem *mieć nadzieję* (1) lub z wyrażeniem *pokój komu* (1). Nazwy *Pan* i *Bóg* w zakopiańskich inskrypcjach sporadycznie tylko występują w połączeniu z przydawkami wartościującymi *wszechmocny* (1), *wszechmogący* (1), *miłosierny* (1), uwypuklającymi Boską potęgę, ale i miłosierdzie⁶.

Jednokrotne poświadczenie ma też rzeczownik *Ojciec* ‘w religii chrześcijańskiej o Bogu’ w połączeniu z rzeczownikiem *Bóg*, ale w szyku przestawnym wobec

⁴ W. Boryś, *Słownik etymologiczny...*, s. 36.

⁵ Por. A. Dudek-Szumigaj, *Językowy obraz Boga w inskrypcjach nagrobnych pogranicza polsko-ukraińskiego*, „Teki Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 2019, s. 204.

⁶ Na powszechność wezwań modlitewnych w inskrypcjach zawierających apostrofę do Boga/Pana wskazują liczne badania, np. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 39–40; A. Dudek-Szumigaj, *Językowy obraz Boga w inskrypcjach nagrobnych...*, s. 204; taż: *Miejsce i funkcja modlitwy w inskrypcjach nagrobnych pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*, w: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, red. B. Siegień, Białystok 2015, s. 153–163; I. Steczko, *Prośba o modlitwę w XIX-wiecznych napisach nagrobnych...*, s. 147–159.

utrwalonego w polszczyźnie połączenia *Bóg Ojciec* ze względu na pozycję rymową w wierszowanym epitafium:

P I 47

Bolesna nam bez Ciebie będzie życia droga
Lecz kiedyś śmierć nas złączy u stóp **Ojca Boga!**

Oprócz nazw *Bóg, Pan, Ojciec Bóg* w inskrypcjach są także przywoływane imiona: *Jezus* (17), *Chrystus* (1) zawsze w wołaczcu jako człon wezwania modlitewnego, np.: *Jezu, ufam Tobie!* Przejawem łączności z sacrum jest też przywoływanie imienia *Maryja* (13)⁷ w bierniku liczby pojedynczej w szablonowych prośbach o modlitwę: *Prosi o Zdrowaś Mario! / Zdrowaś Mario* i synonimicznie *Matecka z Rusinowij Polany* (1) w wołaczcu w wezwaniu modlitewnym.

W sumie nazwy *Bóg* i *Pan* oraz *Ojciec Bóg*, a także *Jezus, Chrystus, Maryja* bezpośrednio przywołane zostały w 83 badanych inskrypcjach (jest to niespełna 15% wszystkich analizowanych epitafiów). Nie jest to grupa zbyt liczna, nie zmienia to jednak faktu, że ranga wartości sakralnych w inskrypcjach zamieszczanych na Starym Cmentarzu w Zakopanem jest bardzo wysoka. Aspekt religijny zaznacza się w nich bardzo wyraźnie, co można obserwować w dwu płaszczyznach: po pierwsze, w tekstach epitafiów znajdują się liczne, różnorodne odniesienia do sacrum (nie tylko poprzez przywołanie nazw *Bóg, Pan*); po drugie, w inskrypcjach podkreśla się, że niektóre zakopiańskie mogiły to miejsce spoczynku osób duchownych i konsekrowanych oraz świeckich, ale działających na rzecz parafii w Zakopanem czy szerzej: na rzecz wspólnoty parafialnej.

3.1. Inskrypcje zawierające odwołania do sacrum

Jan Kurek, który w latach 80. analizował inskrypcje nagrobne z niemal 30 miejscowości z terenu Spisza, Orawy i Podhala, zauważył, że „cechą charakterystyczną ogromnej większości przytoczonych tekstów jest silne akcentowanie w nich relacji Bóg–człowiek,

⁷ W obliczeniach nie uwzględniamy imion *Jezus, Chrystus, Maria*, będących częścią imienia zakonnego pochowanych na Pęksowym Brzyzku karmelitanek bosych, np. *S. Maria Klementyna od Dzieciątka Jezus, S. Emmanuela od Chrystusa Króla* czy *S. Łucja od Niepokalanego Serca Maryi*.

o której wprost mówi 60 tekstów, podczas gdy o relacji Matka Boska–człowiek 7. Inskrypcji natomiast, gdzie w ogóle nie wspomina się o Bogu, Matce Boskiej, niebie i życiu przyszłym jest tylko 23”⁸. Badacz wskazał ponadto kilka typów odwołań do Boga, wśród których wymienił: prośby skierowane do Boga lub Matki Boskiej o niebo i zbawienie dla zmarłego; cytaty z Biblii; teksty wyrażające wiarę w zmartwychwstanie; teksty mówiące o tym, jaki jest Bóg i jakie jest życie wiernych po śmierci; prośby o modlitwę za zmarłego skierowane do rodziny lub przechodniów; prośby o modlitwę i wstawiennictwo w niebie za żyjących skierowane do zmarłego; teksty mówiące o poddaniu się woli Boga; teksty wyrażające chwałę i uwielbienie Boga⁹.

W inskrypcjach z Pęksowego Brzyzku również możemy obserwować liczne odniesienia do Boga, Chrystusa i Matki Boskiej, które są znakiem postawy religijnej autora tekstu, wyrazem wiary, ufności, ale też wyrazem akceptacji śmierci, zgody nadawcy tekstu z Bożą wolą¹⁰. W wypadku badanych inskrypcji odwołania te przyjmują postać prośb o modlitwę, o zbawienie i o wieczny pokój kierowanych do Boga, rzadziej też do Jezusa i Maryi; zgody z Bożą wolą; wyrazów chwały i uwielbienia dla Boga; cytowań biblijnych; przywołań utworów religijnych oraz stosowania skrótów o proveniencji religijnej.

3.1.1. Inskrypcje zawierające modlitwy i prośby skierowane do Boga

Modlitwa jest aktem komunikacji językowej zachodzącej między człowiekiem a istotą ze sfery sacrum. W akcie takim powstaje tekst, dzięki któremu nadawca (ten, kto się modli) występuje jako proszący (chwalący) wobec adresata (tego, do kogo się modli i wyznacza mu rolę proszonego lub chwalonego)¹¹. M. Makuchowska wyjaśnia, że w wypadku modlitwy mamy do czynienia ze specyficznym aktem komunikacyjnym,

⁸ J. Kurek, *Górska poezja ryta w kamieniu...*, s. 50.

⁹ Tamże, s. 36.

¹⁰ J. Kurek wskazuje, że akt zgody z Bożą wolą jest charakterystyczny dla Polski południowej, gdy tymczasem w inskrypcjach z Polski centralnej i północnej można spotkać wyrazy niezgody i buntu wobec Bożych planów (tamże).

¹¹ M. Makuchowska, *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*, Opole 1998, s. 47.

w którym występują złożone relacje nadawczo-odbiorcze. Nadawcą modlitwy jest: a) wytwórca tekstu, b) podmiot mówiący występujący w tekście, c) nadawca realny, który słowa gotowej modlitwy przyjmuje za swoje i za ich pomocą się modli. Z kolei odbiorca to: a) człowiek, który modlitwę odtwarza, b) odbiorca, do którego modlitwa jest kierowana. Modlitwy są gotowymi formułami przeznaczonymi do wielokrotnego powtarzania.

Badacze wskazują, że w wypadku modlitwy zamieszczonej w inskrypcji relacje nadawczo-odbiorcze są nieco uproszczone: nadawca jest tożsamy z autorem, natomiast odbiorcą modlitwy jest odbiorca intencjonalny ze sfery sacrum wskazany w tekście oraz każdy realny czytelnik¹². W analizowanych inskrypcjach odbiorcą modlitw jest *Bóg (Pan, Jezus)*, rzadziej *Maryja*, do których skierowana jest apostrofa w formie wołacza. Modlitwy przybierają wówczas schematyczne formy modlitwy za zmarłych: *Dobry Jezu, a nasz Panie, daj Mu/Jej wieczne spoczywanie* (2); *wieczny odpoczynek racz im dać, Panie! A światłość wiekuista niech im świeci* (1); *wieczny odpoczynek/odpoczywanie racz Im/Mu/Jej dać Panie!* (3), np.:

P III 75

Ś.P.
Wojciech
Gąsienica Giewont
ur. 1855 r. zm. 1900 r.
Dobry Jezu, a nasz Panie
daj Mu wieczne spoczywanie
Anielcia

L III 22

MARYA HELENA
KAWECKA
* 16/VIII 1887 † 8/VII 1907
WIECZNE ODPOCZYWANIE
RACZ JEJ DAĆ PANIE

Niektóre komponenty tego ostatniego wezwania modlitewnego mogą być wymieniane, np.: *wieczny pokój jej duszy racz dać, wszechmogący Boże!* (1); *O wszechmocny miłosierny Boże! [...] Udziel Jego duszy wiecznego zbawienia* (1):

¹² M. Makuchowska, *Modlitwa jako gatunek...*, s. 47–48; A. Dudek-Szumigaj, *Inskrypcje nagrobne...*, s. 243–244.

P I 39

Ś.p.
MARYA KIEDRZYŃSKA
LAT 31 – ZM. 22 CZERWCA 1905 R.
WIECZNY POKÓJ JEJ DUSZY
RACZ DAĆ WSZECHMOGĄCY BOŻE.

P I 37

D.O.M.
Ś.p.
FRANCISZKA MALLY
* 12. Lutego 1806. † 6. Czerwca 1878.
[...]
O Wszechmocny miłosierny Boże!
W nagrodzie za ziemskie mnogie udręczenia
Udziel Jego duszy wiecznego zbawienia.

Innowacyjną postać ma modlitwa skierowana do Matki Boskiej zamykająca inskrypcję upamiętniającą Zdzisława Walczaka:

P II 63

[...]
*Matecko z Rusinowij Polany, prowadź go
na niebieskie hole...*

W inskrypcji tej została przywołana Matka Boska Jaworzyńska Królowa Tatr z Wiktorówek i Rusinowej Polany (a nie Gaździna Podhala – Matka Boska Ludźmierska)¹³, co jest oczywiście wyrazem religijności, ale też silnej identyfikacji z miejscem, z małą ojczyzną, z Tatrami, wzmocnionej jeszcze dzięki obecności gwary.

W analizowanym materiale znajdują się też liczne przykłady prośb skierowanych do Boga o *(s)pokój (jego, jej) duszy* (w sumie 36 przykładów, w tym po 1 przykładzie z rozszerzeniami: *pokój jej czystej duszy; spokój duszy drogiego dziecka*) oraz *pokój (jego) cieniom* (2), *pokój jej/jego popiołom* (2), *pokój jego prochom* (1), gdzie *cienie, proch i popiół* oznaczają ludzkie szczątki i symbolizują znikomość ludzkiego życia i śmierć, np.:

¹³ Por. M. Rak, *Kulturemy podhalańskie...*, s. 142–144.

L II 48

ŚP
WŁODZIMIERZ KIEDRZYŃSKI
PRZEŻYWSZY LAT 29
ZM. 2 PAŹDZ. 1900 R.
SPOKÓJ JEGO DUSZY

L II 21

Ś.†P.
HELENA WITWICKA
Z KAMIEŃCA POD.
† 2/7 1901 W 18. R. ŻYCIA
POKÓJ JEJ CZYSTEJ DUSZY

P I 44

Ś†P
Stanisław Wyszomirski
uczeń Gimnazjum Lubelskiego VIII zmarł dn.
4 VII 1905 przeżywszy lat 19 Pokój Jego Cieniom

W modlitewnych prośbach wielokrotnie jest przywoływane eufemistyczne określenie śmierci mające postać wyrażenia, których podstawę stanowią rzeczowniki: *odpoczynek*, *odpoczywanie*, *spoczywanie*, *sen* – użyte w przenośnym znaczeniu i łączące się z przymiotnikami *wieczny* (18) i *wieczysty* (1), co konotuje brak granic czasowych: *wieczny (s)pokój* (8), *wieczny odpoczynek* (4), *wieczne odpoczywanie* (2), *wieczne spoczywanie* (1), *wieczny spoczynek* (1), *wieczne zbawienie* (1), *sen wieczysty* (1), np.:

L II 10

Ś.P.
Andrzej
KAPENIAK
ur. 4.06.1941 r.
zm. 20.12.2010 r.
WIECZNE ODPOCZYWANIE

L III 13

Ś.P.
z KOZIEŁŁÓW POKLEWSKICH
MARYJA WOŁOWSKA
* 31/V 1868 † 28/XII 1891
POKÓJ WIECZNY TWEJ DUSZY!

3.1.2. Inskrypcje zawierające wezwania modlitewne

Liczne odwołania do sacrum w inskrypcjach mają charakter prośby skierowanej przez nadawcę symbolicznego (zmarłego) do odbiorcy realnego – czytelnika inskrypcji o modlitwę wstawienniczą (w sumie 31 przykładów). Wezwania modlitewne zamieszczane w inskrypcjach zakopiańskich przybierającą postać frazy: *prosi/proszą o modlitwę* (15), np.:

L II 50

Ś†P
STANISŁAW GĄSIENICA
ur. 2 VIII 1927
zm. 12 III 2000
PROSI O MODLITWĘ

L II 44

Ś.†P.
JAN PACH
UR. 17.VI.1916
ZM. 29.VII.1993
LEONA PACH
UR. 7.IV.1911
ZM. 29.VII.2000.
PROSZĄ O MODLITWĘ

Wyjątkowo (1 przykład) prośba taka może mieć szyk przestawny: *o modlitwę prosi*:

L III 2

Ś. †P.
Józef
Walczak Wójciak
*15.1.1906 r.
† 8.1.1969 r.
O Modlitwę
Prosi

W kolejnych dwóch przykładach obserwujemy rozszerzenie frazy wyrażającej prośbę o człon informujący o symbolicznym adresacie modlitwy i o celu modlitwy (*prosić o modlitwę do Boga; prosić o modlitwę za spokój czyjej duszy*) oraz zmianę

nadawcy – o modlitwę za zmarłego proszą żyjący członkowie rodziny (*rodzice, mąż, dzieci*), a jednocześnie fundatorzy nagrobka:

P IV 6

Ś.P.
MICHALINA SCHAITER
UR. 20. WRZEŚNIA 1891 R. † 23. 3. 1900 R.
STROSKANI RODZICE PROSZĄ O MODLITWĘ
do BOGA

L III 34

[...]
STROSKANY MĄŻ Z DZIEĆMI PROSI
O MODLITWĘ ZA SPOKÓJ DUSZY
NAJLEPSZEJ ŻONY I NAJUKOCHAŃSZEJ MATKI

Rzeczownik *modlitwa* może być w inskrypcjach zastępowany przez metaforycznie użyty rzeczownik *westchnienie*. Wezwanie modlitewne przybiera wówczas formę: *prosi/proszą o westchnienie* (2) lub z rozszerzeniem *prosi/proszą o westchnienie do Boga* (7), np.:

L I 39

S.†P.
STANISŁAW
BIECZYŃSKI-ŁODZIA
1825-1903
PROSI O WESTCHNIENIE.

P I 3

Ś.P.
AGNIESZKA GĄSIENICA
STASZECZKOWA
UR. 1819 ZM. 1905 X
PROSI O WESTCHNIENIE
DO BOGA

W przywołanych powyżej przykładach symbolicznym nadawcą wezwań modlitewnych są osoby zmarłe, ale nadawcą mogą być też żyjący członkowie rodziny, np.:

P I 40

Tu spoczywa
JANEK ELTERLEIN
Stroskani Rodzice
proszą o westchnienie do Boga
zgaśł w 14 wiosnie życia
13 kwietnia 1905 r.
Bóg tak chciał

Wezwanie do modlitwy może mieć też postać frazy: *Prosi/proszą o Zdrowaś Maria/Mario!* (11), np.:

P III 34

TADEUSZ
MADEYSKI
* 1838 † 1903
PROSI O ZDROWAŚ MARYA

Prośba taka może też przybierać formę trybu rozkazującego, np.:

P II 63

Ś.†P.
ZDZISŁAW WALCZAK
*18.01.1926 †20.09.2001
[...]
Zmówcie za niego Zdrowoś Maryjo...

Fraza z wezwaniem do odmówienia *Pozdrowienia anielskiego* może być skrócona do samego incipitu modlitwy: *Zdrowaś Maria/Mario!* (2), np.:

L I 33

Ś.†P.
IRENA SERAFIN
z d. MATELLA
22.V.1924-11.IX.2015
ZDROWAŚ MARIA

Co ciekawe, badacze wskazują, że na Podhalu, ale też na cmentarzach z innych terenów Polski, wezwania modlitewne zawierające incipit *Pozdrowienia anielskiego* należą

do najczęściej spotykanych¹⁴. Badany materiał tego nie potwierdza – w sumie takich wezwań jest trzykrotnie mniej niż tych, które zawierają frazy: *prosić o modlitwę/wes-
tchnienie do Boga*.

Jak pokazuje powyższy przegląd wezwań modlitewnych, mogą one przybierać różne, choć dość schematyczne, formuły znane też z innych cmentarzy¹⁵. Nadawcą takiego modlitewnego wezwania w tekście inskrypcji rzadziej są członkowie rodziny zmarłego (najczęściej rodzice lub dzieci), zdecydowanie częściej zaś osoba zmarła. E. Rogowska-Cybulska zauważa, że wprowadzenie do tekstu inskrypcji nadawcy pozornego (bo takim nadawcą tekstu jest zmarły) nawiązuje do przemówień wygłaszanych w imieniu zmarłego przy wyprowadzeniu zwłok na dawnych wiejskich pogrzebach i służy przede wszystkim złożeniu wyznania wiary oraz pozwala utrwalić pamięć o zmarłym jako o pobożnym chrześcijaninie¹⁶. Podobną funkcję pełnią wezwania modlitewne zamieszczane w inskrypcjach zakopiańskich.

3.1.3. Inskrypcje wyrażające zgodę z wolą Bożą

Drugą spójną i dość liczną grupę tworzą zawarte w inskrypcjach formuły wyrażające poddanie się woli Boga, zgodę na jego wyroki. Akceptacja taka najczęściej przybiera szablonową formę: *Jezu, ufam/ufamy Tobie!* (14), np.:

P II 55a

Ś.†P.
LUDWINA HANKA
GAŚIENICA-BYRCYN
LAT 63
UR. 10 XI 1936 ZM. 25 VI 2000
JEZU UFAM TOBIE

¹⁴ Por. np. J. Kurek, *Górska poezja...*, s. 35; K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 43.

¹⁵ Por. np. wykaz wezwań modlitewnych sporządzony przez E. Rogowską-Cybulską, *Inskrypcje nagrobne...*, s. 111–112.

¹⁶ Tamże, s. 112.

P III 84

Ś.P.

Maria Fiedor z Karpieli
ur. 09.04.1897 zm. 16.07.1982
Stanisław Fiedor
ur. 16.04.1932 zm. 19.04.1997
Rozalia Fiedor
ur. 09.04. 1934 zm. 20.02.2011
Jezu ufamy Tobie

Wyrazem pogodzenia się z Bożymi wyrokami są też rzadziej używane frazy: *Bądź wola Twoja* (2); *Bądź wola Twoja, o Boże!* (1); *Bóg tak chciał* (2) oraz wyrażenie: *Boże nasz! Wola twa święta!* (1), np.:

P III 60

Jadwisia
PIĘTKA
zmarła d. 12/12 1895
Bądź Wola Twoja
o Boże

L I 55

JAN VAEDTKE
z WARSZAWY
* 12 LISTOPADA 1886
† 20 WRZEŚNIA 1903
„BÓG TAK CHCIAŁ”

Z reguły formuły wyrażające zgodę z Bożą wolą zamykają inskrypcję, ale wyjątkowo mogą też stanowić człon inicjalny, otwierający inskrypcję.

P III 85

BĄDŹ WOLA
TWOJA
MARYA
Z MALCZEWSKICH
WSZELACZYŃSKA
* 6. VIII. 1871.
† 30. IX. 1898.

Przegląd formuł sygnalizujących akceptację Bożych wyroków pokazuje, że podobnie jak wezwania modlitewne, mają one skonwencjonalizowaną, znaną z innych cmentarzy postać¹⁷. Wyrażenia takie pełnią funkcję religijną – są manifestem zawierzenia Bogu. E. Rogowska-Cybulska wskazuje ponadto, że formuły takie pełnią też funkcję terapeutyczną wobec żyjących krewnych, wyrażają przekonanie, że zmarłe dziecko dostało zbawienia¹⁸. Analizowany tu materiał potwierdza te spostrzeżenia, zwłaszcza że formuły *Bądź wola Twoja* (i jej warianty) oraz *Bóg tak chciał* bez wyjątku są zamieszczone na nagrobkach osób młodych i bardzo młodych, nawet kilkuletnich dzieci, np. 6-letniej Maniutki Grudzińskiej, 14-letniego Janka Elterleina, 21-letniego Stanisława Bąkowskiego, zapewne też kilkuletniej Jadwisi Piętki, na nagrobku której nie ma wprawdzie danych, które pozwoliłyby ustalić wiek, ale spieszczona forma imienia pozwala przypuszczać, że chodzi o dziecko.

3.1.4. Inskrypcje zawierające wyrazy chwały i uwielbienia

W badanych epitafiach znalazły się ponadto, co prawda niezbyt liczne (zaledwie 4 przykłady), wyrazy chwały i uwielbienia, wiary w osiągnięcie jedności z Bogiem, przyjmującą postać wyrażen otwierających lub zamykających inskrypcje: *Bóg z Wami* (1), *I nic nad Boga!* (3), np.:

P II 22 i 23 i 24

BÓG
Z
WAMI

Ś.†P.
JAN NĘDZA KUBINIEC
MGR PRAWA
UR 6 III 1942 – ZM 9 I 1976

Ś.†P.
STANISŁAW NĘDZA KUBINIEC
POETA-PROZAİK
UR 2 IV 1897 – ZM 7 XI 1976

¹⁷ Por. np. E. Rogowska-Cybulska, *Inskrypcje nagrobne...*, s. 111–112; K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 40.

¹⁸ E. Rogowska-Cybulska, *Inskrypcje nagrobne...*, s. 112.

P I 3

NAJUKOCHAŃSZY MĄŻ
Ś†P OJCIEC I BRAT
JÓZEF MARIAN
PAWLICA
UR . 6 . X . 1941 ZM . 30 . XII . 1996
I NIC NAD BOGA

P II 45

I NIC NAD BOGA
Ś.P.
Józef Władysław
Pęksa Marzec
*1877 †1905 *1900 †1975
Z Pęksów
mgr Jan Helena
Marzec Marzec
*1927 †2008 *1904 †1986

Ciekawe jest tu zwłaszcza wyrażenie *I nic nad Boga*, które na Podhalu zostało upowszechnione zapewne dzięki tzw. Krzyżowi Pola, tj. krzyżowi ustawionemu z inicjatywy Wincentego Pola w Dolinie Kościeliskiej w 1852 roku. To właśnie ten poeta kazał na krzyżu wyryć powyższą inskrypcję¹⁹.

3.1.5. Inskrypcje zawierające cytaty biblijne

Odwołania do Boga w inskrypcjach mogą też przybierać formę mniej lub bardziej dokładnych cytatów pochodzących z Biblii, które, jak zauważa I. Steczko, mają „szczególną moc wyrazu”, nadają nagrobkowi „wyjątkową wzniosłość, za którą stoi autorytet, powaga moralna Słowa Bożego”²⁰. Dlatego, jak pokazały np. badania I. Steczko

¹⁹ Por. np. M. Pinkwart, L. Długolecka-Pinkwart, *Zakopane od A do Z...*, s. 250.

²⁰ I. Steczko, *Cytaty biblijne w XIX-wiecznych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Naukovij Visnik Černivećkogo Uniwersitetu” 2013, vol. 678, s. 157.

i K. Długosza²¹, takie cytowania są dość częste w inskrypcjach pochodzących z różnych obszarów Polski. Jednak w badanych epitafiach są zaskakująco rzadkie – jest to zaledwie 9 przykładów zaczerpniętych z wybranych części Pisma Świętego, zamieszczonych w inskrypcjach dedykowanych osobom zmarłym głównie w pierwszej połowie XX wieku. Zaznaczmy przy tym, że źródła cytowań w inskrypcjach są podawane niekonsekwentnie – wskazano je zaledwie w odniesieniu do przykładów pochodzących z Apokalipsy św. Jana, z Księgi Psalmów, Księgi Przysłów oraz z Ewangelii wg św. Jana.

Z Księgi Psalmów pochodzą dwa cytowania. Zamieszczony na nagrobku lekarza, alpinisty i himalaisty Jerzego Hajdukiewicza, starannie dobrany cytat nawiązujący do pasji zmarłego, jest dokładnym przywołaniem wersetu 1. z Psalmu 121 (120), ale, co ciekawe, w wersji zaczerpniętej z tzw. Brytyjki²², tj. z XX-wiecznego przekładu protestanckiego:

P III 26

„OCZY MOJE WZNOSZĘ KU GÓROM
SKĄD NADEJDZIE MI POMOC”
(PSLAM 121)

Kolejne cytaty biblijne zamieszczone w zakopiańskich inskrypcjach wyraźnie nawiązują do śmierci, oczekiwania na przyjście Zbawiciela, wyrażają nadzieję na zmartwychwstanie. Na przykład na nagrobku Walerii Nowodworskiej widnieje parafraza Psalmu 130 (129), 5:

L III 30

NADZIEJĘ MIAŁA DUSZA MOJA W PANU

Dwa kolejne cytowania pochodzą z Ewangelii wg św. Mateusza – jest to zamieszczony na nagrobku Zofii Chramcówny (Mt 5, 6) dokładny cytat:

L II 3

BŁOGOSŁAWIENI
CZYSTEGO SERCA
ALBOWIEM ONI BOGA OGLĄDAJĄ

²¹ K. Długosz, *Biblijna szata napisów nagrobnych*, „Prace Filologiczne” 2004, t. 49, s. 61–81; tenże, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 36–67; I. Steczko, *Cytaty biblijne w XIX-wiecznych inskrypcjach nagrobnych...*, vol. 678, s. 156–160.

²² *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Nowy przekład z języka hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1975.

Natomiast na nagrobku Michała Kappa znalazło się niedokładne przytoczenie fragmentu (Mt 25, 1) w tłumaczeniu Jakuba Wujka:

L II 26

Czuwajcie bo nie wiecie
Dnia ani godziny

Dwa cytaty pochodzą z Ewangelii wg św. Jana (J 11, 25) w przekładzie współczesnym:

L II 39

KTO WE MNIE WIERZY
CHOĆBY I UMARŁ
ŻYĆ BĘDZIE

oraz w przekładzie J. Wujka:

L II 2

JAM JEST ZMARTWYCHWSTANIE I ŻYWOT KTO WE MNIE WIERZY
WIECZNIE ŻYŁ BĘDZIE
.. JANA ..

Drugi z przywołanych tu cytatów zamieszczono na nagrobku małżeństwa Wielhorskich. Ponadto ten sam nagrobek został wzbogacony o cytat zaczerpnięty z Apokalipsy św. Jana (Ap 14, 13) również w przekładzie J. Wujka:

L II 2

BŁOGOSŁAWIENI UMARLI KTÓRZY W PANU UMIERAJĄ
KS OB ŚW. JANA 14

Kolejny cytat pochodzący z Księgi Przysłów (Prz 4, 18) w przekładzie Wujkowym zamieszczono na grobie rodziny Pisarskich i Krzysiaków:

P I 43

„A ŚCIEŻKA SPRAWIEDLIWYCH
JAKO JASNA ŚWIATŁOŚĆ WSCHODZI
I ROŚNIE AŻ DO DOSKONAŁEGO DNIA
PRZYPOW IV, 18

Ostatni z cytatów został zaczerpnięty z Księgi Mądrości (Mdr 4, 14) i wyjaśnia przyczyny przedwczesnej śmierci – nie przez przypadek został zamieszczony w epitafium upamiętniającym młodego chłopca:

L II 20

Ś.P.
OLGIERD
Lubicz
JANUSZKIEWICZ
z LITWY
w 18 roku życia
spadł z Giewontu
14 Czerwca 1901

Podobała się Bogu dusza Jego
i wyrwał ją z pomiędzy niepewności

Zwraca uwagę staranny dobór pod względem treściowym poszczególnych cytatów biblijnych zamieszczanych w inskrypcjach, pełniących funkcję ekspresywną, ale też konsolacyjną i terapeutyczną, są wyrazem zawierzenia Bogu. Zaskakuje natomiast nieco wykorzystanie cytatu pochodzącego z tłumaczenia protestanckiego na cmentarzu katolickim.

3.1.6. Inskrypcje zawierające fragmenty utworów religijnych

Podobnie jak cytaty biblijne, wartość uwznioślającą wnoszą włączane do inskrypcji w całości lub we fragmentach różne utwory religijne nawiązujące do Biblii. Na przykład w jednej z analizowanych inskrypcji wykorzystano dwa fragmenty religijnej pieśni *Być bliżej Ciebie chcę*²³, które otwierają i zamykają całość epitafium, tworząc wyrazistą ramę kompozycyjną:

P II 16

GDY CZUWAM I WŚRÓD SNU
CZY SŁOŃCE JEST CZY MROK
NIECH MNIE STRZEŻE TWÓJ O PANIE WZROK

Ś.†P
Z ROJÓW AGNIESZKA GAŚIENICA JACAK
ZM 20 IX 1873

²³ Por. *Śpiewnik kościelny ks. Jana Siedleckiego*, wyd. 41, red. W. Kałamarz, Kraków 2017, s. 830.

JAN GAŚIENICA JACAK P-SZY SOŁTYS
P. KOŚCIELNY PAR. ZAKOPANE ZM 8 XII 1889

NAJUKOCHAŃSZA MAMA
Z GAŚIENICÓW
ANTONINA BARGLIK MAKOWSKA
ZASNĘŁA W PANU 6 II 1940

NAJDROŻSZA MAMA
WIERNY PRZYJACIEL
ZOFIA GAŚIENICA MAKOWSKA
ZASŁ. I ODZN. PRAC. SŁ. ZDR. ZASNĘŁA W PANU 25 XI 1984

KS. PROF. RYSZARD BARGLIK MAKOWSKI
ZASNAŁ W PANU ...

ADAM GAŚIENICA MAKOWSKI † 29 III 1990

BYĆ BLIŻEJ CIEBIE CHCĘ
TO ME PRAGNIENIE CZUJ

Wyraźne odniesienia religijne znajdują się w wierszu zamieszczonym np. na nagrobku 18-letniej Wandy Machnowskiej – przywołana została tam postać *anioła* (por. Rdz 21, 17; Wj 3, 2; Ps 90, 11; Mt 25, 41 i Łk 1, 19) symbolizująca m.in. czyść, doskonałość. Z kolei *tron Boga* (por. Iz 4, 18; Ap 22, 1), do którego *uleciała* dusza upamiętnianej dziewczyny, symbolizuje wieczność, ale też sprawiedliwość:

L I 69

JAK ANIOŁ ZNIKŁA BO JAK ANIOŁ ŻYŁA
KOCHANA OD WSZYSTKICH TA DZIECINA DROGA
BOLEŚĆ PO SOBIE STRASZNĄ ZOSTAWIŁA
ULECIAWSZY W ŚWIAT LEPSZY PRZED TRON WIECZNY
BOGA

W twórczy sposób do Biblii nawiązuje ponadto poezja nagrobna, w której przywoływane są postaci (np. *anioły*), frazeologizmy (np. *sen wieczysty*, *tron Boga*) czy wydarzenia biblijne (ukrzyżowanie). Uwagę zwraca zwłaszcza oryginalny utwór autorstwa Tomasza Glużyńskiego²⁴ zamieszczony na nagrobku autora i jego żony, Zofii:

²⁴ Por. T. Glużyński, *Pieśń o męce i śmierci Pana naszego Jezusa Chrystusa*, Warszawa 2005, s. 8.

P II 54

TYŚ NA KRZYŻU,
CHRYSTE PANIE
PRZYJĄŁ KAŻNIĘ
NA SKONANIE
I WŚRÓD CIERNI
JAK W KORONIE
OD KRWI KROPEL
LŚNIA CI SKRONIE

A OPRAWCY ZANIM SKONASZ ROZPOSTARLI TWE RAMIONA
I BYŚ CIERPIAŁ MĘKI WIĘCEJ WBILI ĆWIEKI W TWOJE RĘCE
ŻÓŁCIA USTA SYCILI MIĘDZY ŻEBRA KOPIE WBILI
AŻ SIĘ POTU STRUGI SŁONE SĄCZA W STOPY PRZYGWOŹDŻONE

JESZCZE ŁOTRY
DRWILI Z CIEBIE
NIECH GO ZBAWI
TEN CO W NIEBIE
O TWE SZATY
W KOŚCI GRALI
Z MĘKI TWOJEJ
W GŁOS SIĘ ŚMIALI
LECZ KTO PŁAKAŁ
TWE KONANIE
JAK BY MÓGŁ CIĘ
ZDRADZIĆ PANIE?

†

* 26.1.1930

+ 1.7.2016

ZOFIA

GLUZIŃSKA

„ZOJDA”

Z DOMU

GĄSIENICA WAWRYTKO

Ś.†P.

* 18. 10. 1924 WE LWOWIE

+ 3. 5. 1986 W ZAKOPANEM

TOMASZ

GLUZIŃSKI

POETA

ŻOŁNIERZ AK

TRENER NARCIARSKI

Przykładów wierszy epigraficznych na zakopiańskim cmentarzu nie ma zbyt wiele (jest ich 10), gdyż są one obce funeralnej tradycji Podhala²⁵. Te, które się pojawiają (oprócz oryginalnego wiersza T. Gluźnińskiego oraz przywołanego w rozdziale II, niemającego charakter religijny, wiersza z nagrobka M. Kirkora), są znane – czasami w nieco zmodyfikowanej formie – także z innych polskich nekropolii²⁶.

3.1.7. Inskrypcje zawierające skróty o proveniencji religijnej

Charakter religijny mają ponadto zaczerpnięte z łaciny lub greki zapisane skrótowo formuły inicjalne *D.O.M./DOM* (17) lub *IHS* (1) oraz formuły finalne: *R.I.P./RIP* (9), np.:

P III 63

D.O.M.
ANDRZEJ MUNIAK
MGR INŻYNIER
*12/XI 1941 †17/XII 1993
R.I.P.

L I 13 i 14

IHS
*
1868
ANDRZEJ STOPKA
†
1934

Skrót *D.O.M.* otwierający inskrypcje to abrewiacja łac. wyrażenia *Deo Optimo Maximo* lub *Deo Omnipotenti Maximo* ('Bogu Najlepszemu Najwspanialszemu' lub 'Bogu Wszechmogącemu Najwspanialszemu')²⁷. Z kolei *IHS* (właśc. gr. ΙΗΣ) to skrót imienia ΙΗΣΟΥΣ (Jezus). Skrót *R.I.P.*, pełniący zawsze funkcję zamykającą inskrypcję, pochodzi od wyrażenia *Requiescat in Pace* ('niech odpoczywa w pokoju')²⁸.

²⁵ Por. np. J. Kolbuszewski, „*Co mnie dzisiaj, jutro tobie...*”, s. 252.

²⁶ Tamże, s. 272–280.

²⁷ K. Adamus-Darczewska, Z. Poniatowski, *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969, s.v.

²⁸ Tamże, s.v.

Religijny charakter ma ponadto rodzimy idiom inicjalny *świętej pamięci*, zapisywany w badanych inskrypcjach skrótowo jako Ś.P., Śp. lub Ś.†P. (w sumie 176 przykładów). Wszystkie cztery zapisywane skrótowo formuły wyraźnie identyfikują nagrobek jako chrześcijański, włączając tym samym zmarłych do grona osób wierzących.

3.2. Inskrypcje upamiętniające osoby duchowne i konsekrowane

Jak podkreśla Jolanta Kowalewska-Dąbrowska, pod wpływem nauczania Kościoła katolickiego w potocznym oglądzie świata funkcjonuje wyraźny podział na stan świecki oraz wewnętrznie zhierarchizowany stan duchowny²⁹. Odzwierciedlenie takiego podziału znajdujemy także w zakopiańskich inskrypcjach. Na Starym Cmentarzu w Zakopanem jest kilka nagrobków upamiętniających księży, zarówno posługujących w parafii Najświętszej Rodziny, jak i spoza parafii oraz członków zgromadzeń zakonnych, w tym związanych od wielu lat z Zakopanem albertynów, karmelitanek bosych, jednego jezuitę oraz jedną felicjanekę i sercankę³⁰. W inskrypcjach pojawiają się sygnały przynależności do danej grupy, mające różną postać leksykalną. W wypadku księży jest to uogólniający rzeczownik *ksiądz* ‘duchowny chrześcijański’ (w sumie 9 razy), np.:

P II 66

TU SPOCZYWA
Ś P
KSIĄDZ
MIECZYŚŁAW MIKUCCI
Z KRÓLESTWA
† .. MA... 1899
....ŻYWSZY LAT 25
PROSI O WESTCHNIENIE DO BOGA

²⁹ J. Kowalewska-Dąbrowska, *Językowy obraz księdza w poezji Jana Twardowskiego*, „Język – Szkoła – Religia” 2007, t. 2, s. 201.

³⁰ Jak pokazują badania A. Dudek-Szumigaj, pełnienie funkcji duszpasterskich zajmuje wysoko cenione miejsce w chrześcijańskiej (nie tylko rzymskokatolickiej) hierarchii społecznej (A. Dudek-Szumigaj, *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego...*, s. 202).

Określenie to może być zapisane w pełnej postaci (1), ale też w formie skrótów: *ks.* (7), *X.* (1), np.:

P II 71

D.O.M.
KS. TOPOLNICKI
JAN
zm. 02. 08.1900

L II 1

TU SPOCZYWA Ś.P.
X. JÓZEF STOLARCZYK
PIERWSZY PROBOSZCZ W ZAKOPANEM
* 1816 †1893
Módlmy się za Jego duszę!

Elementem uszczegółowiającym są dodawane nazwy godności przysługujących księżom, takie jak: *prałat* (łc.) ‘wyższy duchowny katolicki; członek kapituły, któremu ze względu na urząd w kapitule przysługuje pierwszeństwo wobec kanoników’ (1) oraz określenia funkcji pełnionych przez duchownych, takie jak: *proboszcz* (czes. z łc.) ‘ksiądz zarządzający parafią’ (2) w połączeniu z okolicznikiem miejsca oraz *katecheta* (gr.) ‘nauczyciel religii’ (1), np.:

P II 31

KS. WACŁAW KIMONT
PROBOSZCZ ZE ŻMUJDZI
UR. 1868 WYŚW. 1893
ZMARŁ W ZAKOPANEM 8.2.1906.
R.I.P.

P II 60

Ś†P
KS. PRAŁAT
ZBIGNIEW WIŚNIEWSKI
DŁUGOLETNI KATECHETA
* 20.VII.1906 †13.XI.1991

Dodatkowym elementem wartościującym dodatkowo są tu przydawki przymiotnikowe i liczebnikowe: *długoletni* (katecheta) oraz *pierwszy* (proboszcz).

Osoba dopiero przygotowująca się do pełnienia posługi kapłańskiej jest w inskrypcjach określana jako *kleryk* (łc. z gr.) ‘alumn seminarium duchownego’ (1), z dopełnieniem wskazującym rok studiów oraz seminarium:

P I 24

JAN NIEPSUJ
KLERYK 4_{GO} R
SEM. TARNOWSKIEGO
ZASNAŁ W PANU
22 LUTEGO 1890
R.I.P.

Jak podkreślają badacze, całościowy potoczny obraz *księdza* jest strukturą złożoną, zawierającą elementy niejednorodne, a nawet sprzeczne³¹ – stereotypowo ksiądz może być wartościowany pozytywnie lub negatywnie³². Ale w inskrypcjach wchodzi w grę tylko waloryzacja dodatnia, a przywołanie nazwy stanu duchownego jest wyrazem szacunku i nadaje splendoru osobie przez nią określanej³³. Należy też pamiętać, że na Podhalu ksiądz jest traktowany w sposób szczególny, przede wszystkim jako autorytet religijny i moralny. M. Rak podkreśla, że na wykształcenie i ugruntowanie takiego obrazu duchownych w przeszłości wpływ miał pierwszy proboszcz Zakopanego, ks. Józef Stolarczyk, a w ostatnich latach papież Jan Paweł II. Badacz wyjaśnia też, iż wyjątkowa pozycja duchownego wynika z tego, że w układzie horyzontalnym, na skali *swój-obcy* nie zajmuje on skrajnego miejsca, ale sytuuje się gdzieś pośrodku, między swoimi a obcymi³⁴. Ponadto ksiądz (czy szerzej: każdy duchowny) jako osoba, która pośredniczy między wiernymi a Bogiem, łączy świat profanum ze światem sacrum, jest sytuowany nie tylko pośrodku układu horyzontalnego, ale też pośrodku układu wertykalnego *góra-dół*³⁵, co również wpływa na jego pozytywną aksjologizację.

³¹ Tamże, s. 201–202.

³² J. Bartmiński, J. Panasiuk, *Stereotypy językowe*, w: *Współczesny język polski*, Wrocław 1993, s. 383.

³³ Por. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*, s. 207.

³⁴ M. Rak, *Kulturom podhalańskie...*, s. 120–126.

³⁵ *Dół* w różnych kontekstach językowego użycia jest na ogół waloryzowany ujemnie, *góra* natomiast wykazuje nieco większą ambiwalencję aksjologiczną – raz jest wartościowana dodatnio, raz ujemnie, ale w ujęciu chrześcijańskim *góra* jest miejscem łączonym z sacrum i waloryzowana dodatnio (por. J. Adamowski, *O semantyce góry*, „Akcent” 1986, t. 7, nr 4, s. 40–47; tenże, *Dół w ludowym obrazie świata (pochodzenie i lokatywność)*, w: *Językowy obraz świata...*, s. 155–182).

Podobną pozycję w układzie wertykalnym zajmują osoby konsekrowane: zakonnice i zakonnicy. Epitafia im poświęcone są bardzo oszczędne, tworzone według zbliżonych schematów, na który się składają: idiom *śp.*; tytuł grzesznościowy: *brat* ‘zakonnik, mnich’ (3), *siostra* ‘zakonnica, mniszka’ (19) – w skrócie *S.* – lub *matka* ‘siostra zakonna pełniąca jakąś funkcję w zakonie’ (3) – w skrócie *M.*³⁶; imię i nazwisko; nazwa zgromadzenia (*albertyn, sercanka, felicjanka*) pełniąca funkcję inkluzywną; daty urodzin i śmierci (ewentualnie wiek i data śmierci) oraz prośba o modlitwę, wyrażenie chwały Bożej itp., np.:

L I 40

Ś.P.
Brat
Mateusz Bałamucki
Albertyn
1919 † 2005
Prosi o „Zdrowaś Mario”

L I 74

S † P
S. MICHALINA
MARIA GIBULSKA
SERCANKA
LAT 38 † 10.08.1902
I NIC NAD BOGA

Jedna z inskrypcji, łacińskojęzyczna, upamiętnia jezuitę, ojca Michała Maćkowskiego. Informacje, które składają się na obraz zakonnika, są tu niemal takie same, jak w inskrypcjach polskojęzycznych: tytuł grzesznościowy *pater* ‘ojciec’ (w skrócie: *P.*), nazwa zgromadzenia *Societas Iesu* ‘Towarzystwo Jezusowe’ (w skrócie: *S.J.*) oraz daty urodzin, śmierci, a ponadto daty wstąpienia do zakonu i przyjęcia święceń. Inskrypcję otwiera skrót *D.O.M.*, a zamyka *R.I.P.*:

³⁶ O wyrazach: *brat, siostra, matka i ojciec* w nazewnictwie zakonnym por.: E. Umińska-Tytoń, *Nazwy pokrewieństwa w nazewnictwie zakonnym i tytułaturze kościelnej*, w: *Współczesny i dawny obraz rodziny...*, s. 447–455.

L II 23

D.O.M.
Hic requiescit
P. MICHAEL MACKOWSKI S.J.
Nat. Octob. 1849 mgr 8 Mart. 1867
grad. 2 Febr. 1885
obiit in Zakopane 7 Aug 1901
R.I.P.

Na Pęksowym Brzyzku mają też wspólny grobowiec karmelitanek. Epitafium zamieszczone na ich mogile poprzedza nadrzędne wyrażenie *grób karmelitanek bosych*, które pełni rolę identyfikującą oraz inkluzywną. Dalej następuje wyliczenie kilkunastu osób spoczywających we wspólnej mogile. Każdorazowo przywołany jest zapisany skrótowo tytuł: *siostra* lub *matka*, następnie imię zakonne pełniące ważną rolę tożsamościową, symboliczną i duchową³⁷, nazwisko oraz daty urodzin i śmierci, np.:

L III 6-12

GRÓB KARMEŁITANEK BOSYCH
Ś.†P.
S. TERESA OD JEZUSA /WRÓBLEWSKA/
ur. 13.11.1878 zm. 19.05.1949
M. JOANNA OD BOSKIEGO SERCA /ŚWIEŻAWSKA/
ur. 29. 04.1894 zm. 15.02.1964
S.TERESA OD DZ. JEZUS /TEPLICKA/
ur. 16.03.1902 zm. 21.12.1964
S. ŁUCJA OD NIEP. SERCA MARYI /BERNAŚ/
ur. 05.02.1921 zm. 09.04.1985

W jednym wypadku te standardowe informacje są poszerzone o dopisek wskazujący na miejsce pochówku inne niż zakopiański cmentarz. Dopisek ten wzmacnia inkluzywną funkcję inskrypcji, podkreśla wspólnotowy charakter zgromadzenia:

³⁷ O tym, jak istotną rolę pełnią imiona zakonne, pisały np.: S. Sochacka, *Imiennictwo żeńskich zgromadzeń zakonnych*, w: *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 245–254; E. Zmuda, *Imię zakonne – znakiem religijności i tożsamości*, w: *Język. Religia. Tożsamość*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, t. 9: *Język tożsamości*, Gorzów Wlkp. 2015, s. 209–223.

L III 6-11

S. MARIA OD ŚW. JÓZEFA /HYC/

ur. 12.02.1918 zm. 18.11.1999

/Pochowana w Karmelu w Koszycach/

Zwracają uwagę utrwalone w inskrypcjach imiona zakonne³⁸ karmelitanek bosych, takie jak np.: *Emmanuela od Chrystusa Króla*, *Immakulata od Ducha Świętego*, *Łucja od Niepokalanego Serca Maryi* (w sumie 17 przykładów). W wypadku niektórych zakonów imiona mogą być równe imionom chrzestnym (w badanym materiale takie imię ma np. sercanka *Michalina Maria Gibulska*), ale imiona karmelitanek mają specyficzną strukturę, na którą składają się: imię właściwe i występujący zaraz po imieniu, stanowiący integralny, teologicznie znaczący predykat, czyli człon, który pełni funkcję deskrypcji jednostkowej i ma w pewnym sensie zastąpić nazwisko lub dopełnić treściowo imię³⁹. Imię zakonne od momentu nadania jest szczególnym znakiem, z którym dana osoba się utożsamia. Jak zaznacza E. Zmuda, wyjątkiem są akty o charakterze administracyjno-prawnym, w którym obowiązuje identyfikacja świeckim imieniem i nazwiskiem⁴⁰. W wypadku inskrypcji mamy do czynienia ze specyficzną sytuacją, w której jednocześnie pojawiają się i imiona zakonne, i nazwisko (lub imię i nazwisko) świeckie, przywołane w nawiasie po imieniu zakonnym, np.: *Ksawera od Dzieciątka Jezus (Kozioł)*, *Joanna od Boskiego Serca (Świeżawska)*, *Teresa od Jezusa (Olimpia Wróblewska)*. Przestrzeń sepulkralna narzuca zatem połączenie sfery sakralnej ze świecką, sacrum z profanum.

³⁸ Imię zakonne to „indywidualna nazwa osobowa nadana przez władze zakonne osobie wstępującej do nowicjatu. [...] służy identyfikacji oraz stanowi symbol rozpoczęcia nowego życia, ma również na celu podkreślenie lub wyznaczenie duchowości kandydata/kandydatki” (E. Zmuda, *Imiona zakonne karmelitanek bosych (od XVII do pierwszej połowy XX w.)*, Kraków 2019, s. 18–19).

³⁹ Por. tamże, s. 19.

⁴⁰ Tamże. Por. też: E. Zmuda, *Imię zakonne – znakiem religijności...*, s. 212.

3.3. Inskrypcje upamiętniające osoby świeckie zaangażowane w życie wspólnoty

Część epitafiów na Starym Cmentarzu (5 inskrypcji) jest poświęcona osobom świeckim, ale działającym głównie na rzecz wspólnoty parafialnej w Zakopanem oraz na rzecz stowarzyszeń katolickich. Wyróżniają się tu zwłaszcza 2 inskrypcje upamiętniające *fundatorów* ‘człowiek fundujący co [...]’, tj. *fundatorów starego kościoła* oraz *fundatora cmentarza*:

P I 19

Ś.P.
WOJCIECH
GĄSIENICA KOŚCIELNY
*1832 †1878
REGINA Z FIRKÓW
GĄSIENICA KOŚCIELNY
*1830 †1925
FUNDATORZY STAREGO KOŚCIOŁA

P III 3

S†P
JAN PĘKSA
1819-1878
FUNDATOR CMENTARZA
POWSTANIEC CHOCHOŁOWSKI⁴¹

⁴¹ W 2018 r. na Starym Cmentarzu była jeszcze jedna inskrypcja upamiętniająca fundatora, różniącą się detalami: inną datą urodzenia oraz dodanym przydomkiem „Mielorz”. Inskrypcja ta była zamieszczona na krzyżu postawionym w kwaterze P III 9:

Ś†P
JAN PĘKSA „MIELORZ”
1822-1878
FUNDATOR CMENTARZA 1848
POWSTANIEC CHOCHOŁOWSKI

W 2019 r. tablicy już nie było (został pusty krzyż), choć wyszukiwarka Grobonet w kwaterze P III 9 nadal pokazuje grób Jana Pęksy „Mielorza” (<https://zakopane-parafia.grobonet.com/grobonet/start.php?id=de-tale&idg=701&inni=0&cinki=3>, dostęp 20.12.2020).

Określenie *fundator cmentarza* jest na tyle istotne, dodające splendoru i nobilitujące, że jeszcze w pięciu innych inskrypcjach znajdują się sygnały pokrewieństwa i powinowactwa z Janem Pęksą: *żona fundatora cmentarza, syn fundatora cmentarza, syn Jana – fundatora cmentarza, prawnuczka fundatora oraz potomek fundatora cmentarza na Pęksowym Brzyzku*. Ponadto informacja, że ktoś jest potomkiem fundatora cmentarza, jest też ważnym argumentem uzasadniającym prawo do pochówku na Pęksowym Brzyzku,

Z innych wyróżnionych w inskrypcjach osób świeckich działających na rzecz wspólnoty parafialnej mamy jeszcze *długoletniego organistę w kościele parafialnym w Zakopanem* (1) oraz *P. Kościelnego par. Zakopane* (1), np.:

Ś.†P

JAN GĄSIENICA JACAK P-SZY SOŁTYS
P. KOŚCIELNY PAR. ZAKOPANE ZM 8 XII 1889

Jedna z inskrypcji wskazuje na przynależność upamiętnianej osoby do *Sodalicji Marianańskiej*, tj. 'katolickiego stowarzyszenia osób świeckich założonego przez jezuitów w 1584 r.'⁴², którego celem było pielęgnowanie cnót chrześcijańskich oraz łączenie życia chrześcijańskiego ze studiami⁴³. Członkiem stowarzyszenia (w polskojęzycznym tekście inskrypcji określonym po łacinie jako *sodalis marianus*) był osiadły w Zakopanem pod koniec XIX wieku hrabia Mieczysław Wielhorski⁴⁴:

L II 2

Ś.P.
MIECZYŚŁAW
HR KIERDEYEWICZ WIELHORSKI
SODALIS MARIANUS SYBIRAK
UR. W OŚWIEJU (BIAŁA RUŚ) 7 WRZEŚNIA 1844 R.
† W ZAKOPANEM 24 LUTEGO 1903 R.

⁴² J. Kołacz, *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków 2006, s. 255.

⁴³ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, red. L. Grzebień, Kraków 1996.

⁴⁴ Por. M. Pinkwart, R. Piżanowska, *Stary Cmentarz...*, s. 59.

* * *

Jak pokazuje analiza inskrypcji ze Starego Cmentarza na Pęksowym Brzyzku, aspekt religijny jest w nich niezwykle ważny – niespełna 5% epitafiów jest pozbawionych odniesień do sacrum. W pozostałych 95% tekstów odniesienia te są obecne i mogą mieć różnorodny charakter: od bardziej subtelnych (np. tylko otwarcie inskrypcji którymś ze skrótów: *D.O.M.*, *IHS*, *Śp.* lub zamknięcie epitaфium skrótem *R.I.P.*, zamieszczenie przed nazwiskiem skrótu wskazującego na stan duchowny, np. *ks.* lub *S.*) po bardzo wyraziste, mocno nacechowane (np. włączenie do tekstu inskrypcji modlitw, wezwań modlitewnych, wyrazów chwały i uwielbienia dla Boga; obecność cytowań biblijnych i cytowań utworów religijnych; sygnalizowanie przynależności upamiętnianych osób do stanu duchownego i konsekrowanego; podkreślanie działalności osób świeckich na rzecz wspólnoty religijnej). Niezależnie od tego, jak silne są to odniesienia, możemy zauważyć, że relacje z sacrum są niezwykle ważnym elementem obrazu ludzi Podhala i Tatr wyłaniającego się z inskrypcji, ważnym zwłaszcza w obliczu śmierci.

Zaznaczmy jeszcze, że człowiek w tych relacjach zachowuje postawę pełną szacunku, świadom własnej małości wobec Boga, a przytaczane w inskrypcjach modlitwy, prośby o zbawienie, wezwania modlitewne czy prośby o modlitwy wstawiennicze świadczą o tym, że Bóg jest postrzegany przez człowieka jako źródło miłosierdzia, nadziei i sprawiedliwości.

Zakończenie

Kończąc, zauważmy jeszcze, że oprócz elementów językowych charakteryzujących ludzi Podhala i Tatr z punktu widzenia ich zaangażowania w pracę zawodową i społeczną, ich związków rodzinnych oraz ich stosunku do sacrum, w analizowanych epitafiach znajdują się także takie elementy językowe, które, wykraczając poza te trzy sfery, dopełniają obrazu ludzi utrwalonego w epitafiach. Takie właściwości mają przede wszystkim obligatoryjne człony inskrypcji, tj. osobowe nazwy własne oraz daty urodzin i śmierci upamiętnianych osób. Ponadto wiele interesujących informacji wnoszą zamieszczane w epitafiach nieobligatoryjne elementy, takie jak toponimy, w tym głównie urbonimy.

Charakterystycznym rysem antroponimii Podhala jest wieloczłonowość nazwisk¹. Najpopularniejsze są nazwiska dwuczłonowe, ale zdarzają się też trójczłonowe, zbudowane z nazwiska, przydomku i przezwiska. Badacze wskazują, że niektóre nazwiska nosiło na Podhalu wiele osób, zatem dodanie przydomka służyło ich dokładniejszej identyfikacji, pozwalało uniknąć pomyłek². Inskrypcje doskonale tę cechę antroponimii Podhalan odzwierciedlają – niemal jedna czwarta nazwisk utrwalonych w epitafiach to nazwiska dwuczłonowe, np.: *Bachleda-Szeliga*, *Gąsienica-Sieczka*, *Walczak-Król*. Pozostałe nazwiska wpisane w inskrypcje to nazwiska jednoczłonowe typowe dla Podhala, np.: *Bafia*, *Chramiec*, *Krzepkowski*³, ale też nazwiska osób, które na Podhalu napływały z innych obszarów Polski, np.: *Kozieltło*, *Poleski-Szczypitło*. Są tu też dwuczłonowe

¹ Por. J. Bubak, *Nazwy osobowe mieszkańców Zakopanego (nazwiska, przydomki, przezwiska i imiona)*, w: *Zakopane, czterysta lat dziejów...*, t. 1, s. 504–527; N. Maksymowicz-Mróż, *Przydomki góralskie jako wyraz więzi naturalno-społecznych na Podhalu*, „Rocznik Podhalański” 2019, t. 14, s. 352.

² Tamże.

³ Por. J. Bubak, *Nazwy osobowe...*, s. 520.

nazwiska typu *Gryf-Łowczowski*, *Lubicz-Januszkiewicz*, w których pierwszy człon oznacza nazwę herbową. Nielicznie poświadczono są w inskrypcjach także nazwiska czeskie albo niemieckie, np.: *Souček*, *Stelzer*, *Neuzil*, co jest uwarunkowane historią Podhala, politycznymi i społecznymi zmianami zachodzącymi w przeszłości na tym terenie.

Ważną częścią inskrypcji, istotną z punktu widzenia obrazu ludzi utrwalonego w epitafiach, są dane o długości życia upamiętnianych osób (niezależnie od tego, czy to życie było bardzo długie, czy też trwało tylko chwilę). Dane te są obligatoryjnym elementem epitafiów, jednak w badanym materiale są jednostkowe inskrypcje pozbawione takich informacji, np.:

P III 31 i 32

Tu spoczywa
Jadwiga
z Lasków
Rasińska

Poza takimi nielicznymi wyjątkami w pozostałych epitafiach informuje się o długości życia w dość szablonowy sposób, przede wszystkim przywołując dokładne (a przy najmniej roczne) daty urodzin i śmierci upamiętnianych osób, np.:

P II 40

Ś.P
STANISŁAW
GAŚIENICA-TOMKÓW
ur. 04.06.1933 r.
zm. 13.01.2012 r.
PROSI O MODLITWĘ

Inny sposób informowania o długości życia upamiętnianych osób to wykorzystanie konstrukcji zawierających imiesłów *przeżywszy*, z podaną cyfrowo liczbą lat i datą śmierci, np.:

L I 43

Ś.P. BRONISŁAWA Z KORZENIOWS
KICH ŻYCHONIOWA URODZONA
NA BIAŁEJ RUSI PRZEŻYWSZY LAT
63 ZMARŁA 23 MAJA 1943 ROKU

Podobną konstrukcję mają formuły, których podstawę stanowią czasowniki osobowe *żył(a)/przeżył(a)* z podaną liczbą lat i datą śmierci, np.:

P III 61

ŚP

ANTONINA WALCZAK
ŻYŁA LAT 99 ZM. 22 VII 1991
JEZU UFAMY TOBIE

Wyrażnie zaznaczającą się cechą inskrypcji upamiętniających młode osoby jest podkreślanie tego faktu w sposób przenośny, metaforyczny – wtedy, gdy w inskrypcjach wyeksponowany jest aspekt rodzinny (np.: *dziecię, dziecina, liść wiosenny burzą zerwany; mazowieckich równin kwiecie; paść niespodzianie; pełen krasy, siły; zniknąć w kwiecie wieku; zabłysnąć jak gwiazda, zniknąć w oddali*), albo w sposób dosłowny – głównie wtedy, gdy w inskrypcjach wyeksponowany jest aspekt społeczno-zawodowy (np.: *sluchacz II roku filozofii, student UJ i AR, uczeń Gimnazjum Lubelskiego, uczeń 8 klasy gimnazjum w Ostrogu*).

Najczęściej (ponad połowa inskrypcji) o śmierci osób upamiętnianych w epitafiach pisze się wprost, używając czasownika w trzeciej osobie zapisanego w pełnej formie *zmarł(a)* (33) lub *umarł(a)* (9), z reguły jednak skrótowo *zm.* (153) lub rzadziej *um.* (4). W wypadku inskrypcji dedykowanych ofiarom gór oraz ofiarom wojennym również o śmierci mówi się wprost, używając czasowników: *zginął (zginęła)* lub konstrukcji imiesłowowych: *został zamordowany, rozstrzelana*.

W analizowanym materiale jest też spora grupa inskrypcji, w których o śmierci mówi się w sposób metaforyczny, eufemistyczny, używając w formie osobowej różnych czasowników (lub zwrotów) w przenośnych znaczeniach, np.: *odpoczywać, spoczywać, spać, usnąć, zasnąć; przenieść się do wieczności, ulecieć przed tron Boga, zostać na Broad Peak, zniknąć jak anioł*. Drugą grupą wyrazów oznaczających śmierć metaforycznie są takie rzeczowniki, jak: *odpoczynek, odpoczywanie, spoczynek, spoczywanie, (s)pokój, sen, spoczywanie* – często łączone z przymiotnikiem *wieczny* lub rzadziej *wieczysty*.

Ważnym elementem charakteryzującym ludzi Podhala i Tatr są, łączone często z datami życia i śmierci, informacje o miejscu ich urodzenia i śmierci, ale także o miejscu zamieszkania i miejscu działalności zawodowej upamiętnianej osoby oraz miejscu pochówku. Z reguły taką funkcję pełnią urbonimy, rzadziej inne nazwy. Najczęściej

przywoływaną nazwą w epitafiach jest oczywiście *Zakopane* (60), wskazywane zarówno jako miejsce urodzenia, jak i śmierci wielu osób oraz miejsce ich życia, zawodowej i społecznej aktywności. Jako miejsce urodzenia osób pochowanych na Pęksowym Brzyzku w inskrypcjach wskazuje się ponadto: *Królestwo Polskie, Kijów, Klaryszki, Lixin* (Inflanty), *Lublin, Lwów, Oswey* (Ruś Biała), *Paryż, Pořiči pod Pragą, Rygę, Sokal*. Miejsce pochodzenia poszczególnych osób to: *Królestwo Polskie, Polesie, Litwa, Ruś Biała, Wołyń, Żmudź, powiat lidzki*, a także: *Kamieniec Podolski, Kielce, Las, Lwów, Lublin, Medyka, Nowsie, Paryż, Podeliski* (Wołyń), *Warszawa*. Nazwy wymieniane jako miejsca życiowej aktywności to: *Podtatrze, Węgry, Wielkopolska, Berlin, Lublin, Kraków, Ostróg, Monte Cassino, Paryż, Puławy, Tarnów, Tobruk, Warszawa, Wilcznik, Wiśnicz, Zurych*, w tym także oronimy: *Mont Blanc, Nanda Devi East*. Odrębną grupę stanowią nazwy miejsc przymusowego pobytu: *Dachau, Oświęcim, Oranienburg, Sachalin, Starobielsk*.

Równie liczną grupę stanowią nazwy miejsc śmierci: *Auschwitz, Barnaul, Chicago, Katyń, Krynica, Kuźnica, Międzychód, Pogorska Wola, Starobielsk, Warszawa*, a także *Broad Peak, rejon Chamonix, Czerwony Wierch, Mały Kościelec, Szpiglasowa Dolina, Tatry*.

Najrzadziej wskazuje się miejsce pochówku: *Jezioro na Polesiu, Londyn, Montmorency, Nowy Cmentarz*. W jednym wypadku mamy informację: *nieznane miejsce pochówku*. W sumie w inskrypcjach wymieniono 63 nazwy miejscowe, z którymi w różny sposób były związane osoby upamiętniane w zakopiańskich inskrypcjach. Tak duże zróżnicowanie nazw miejscowych przywołanych w inskrypcjach oraz zróżnicowana antroponimia wynikają ze specyficznej sytuacji demograficznej Zakopanego i okolic – jak pisze Natalia Maksymowicz-Mróż, jedną z charakterystycznych cech tego terenu jest migracja, która odbywa się w obu kierunkach: z Podhala i na Podhale⁴. Na Podhale przyjeżdżała ludność z innych obszarów Polski (np. z Kresów, z Mazowsza, co też potwierdzają inskrypcje), ale ze względu na złożoną sytuację polityczną i gospodarczą tych terenów, także osoby mające korzenie czeskie, austriackie czy niemieckie. Sytuacja gospodarcza powodowała, że ludność opuszczała ten teren. Od XIX w. widoczny jest przepływ ludności w obu kierunkach (czasowy lub stały), szczególnie w przypadku

⁴ N. Maksymowicz-Mróż, *Góralskie pnioki...*, Poznań 2019, s. 68.

Zakopanego⁵, co odbiło się też na systemie nazewniczym, a co widać w nazwach (antroponimach i toponimach) zarejestrowanych w inskrypcjach.

Ostatnim elementem, który dopełnia charakterystyki ludzi Podhala i Tatr utrwalonej w inskrypcjach jest sfera uczuć. Ze względu na niewielkie rozmiary tekstu, jakim są inskrypcje, uczucia są w nich manifestowane dość oszczędnie, z reguły wprost, za pomocą rzeczownikowych nazw kondensujących treść, rzadziej za pomocą przymiotników i czasowników. Oczywiście specyfika tekstu powoduje, że dominują w nich uczucia negatywne z grupy SMUTKU⁶, które ogarniają nadawców tekstu po utracie kogoś bliskiego. Trzykrotnie w inskrypcjach została przywołana nazwa *smutek* w połączeniach *pogrążony w smutku* (1), *zostać w smutku* (1) oraz w szeregowym zestawieniu *smutek i łzy* (1). Ponadto uczucie smutku jest sygnalizowane dzięki zwrotom: *cierpieć męki* (1) i *cierpieć katusze* (1), *zostawić straszną boleść* oraz frazom *serce boli* (1), *żał nigdy nie ustanie* (1), a także wyrażeniom: *ból wspomnień* (1), *bolesna życia droga* (1). Uczucie smutku jest tu intensyfikowane dzięki imiesłowowi *pogrążony* i przymiotnikowi *straszny*, przysłówkowi *nigdy*, a także rzeczownikom *męka* i *katusze*, które konotują cierpienie.

Z grupy TĘSKNOTY mamy tylko raz potwierdzony czasownik *tęsknić*, szeregowo zestawiony z użytymi w przenośnych znaczeniach czasownikami *skarżyć się* i *boleć* we frazie: *serce pamięta, tęskni, skarży się i boli* (1). Zwraca uwagę wykorzystanie rzeczownika *serce*, będącego w polszczyźnie synonimem uczuć.

Uczucia z grupy SYMPATII są w inskrypcjach wyrażane wprost lub pośrednio. O ile uczucia *smutku* i *tęsknoty* dotyczyły tylko nadawców inskrypcji, o tyle uczucia z grupy sympatii mogą odnosić się zarówno do podmiotów inskrypcji, jak i nadawców epitafiów. Ponadto uczucia sympatii wyrażane w inskrypcjach mogą być nakierowane na inne osoby, ale też na różne obiekty, np.: *Boga, Kościół, góry*. Uczuciem centralnym w tej grupie jest *miłość* – w badanym materiale rzeczownik ten pojawia się 2 razy w wyrażeniu: *świetlany wzór miłości Boga i Kościoła* (1) oraz w zdaniu: *Kochając Tatry stała się nieomal miłości tej symbolem*. Uczucie miłości w tych dwóch wypadkach jest elementem charakterystyki podmiotów inskrypcji, czyli osób zmarłych.

⁵ Szacuje się, że nawet 1/4 ludności Zakopanego i najbliższej położonych wsi to ludność napływowa (por. B. Górz, *Mieszkańcy Podhala na przełomie wieków (1998–2002)*, w: *Geografia i sacrum*, red. B. Domański, S. Skiba, t. 1, Kraków 2005, s. 74).

⁶ Odwołujemy się tutaj do klasyfikacji uczuć zaproponowanej przez I. Nowakowską-Kempną, *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*, Warszawa 1995, s. 120–123.

Wyrazem miłości wyrażanej przez rzeczywistych nadawców tekstu, tym razem nakierowanej na podmiot inskrypcji, osobę zmarłą, są w epitafiach: superlativum *najukochańszy* (4: *najukochańsi rodzice, najukochańsza mama, najukochańsza matka i najukochańszy ojciec*) oraz przymiotniki *kochany* (4: *kochany Adaś, kochana dziecina, kochany brat, kochana siostra*) i *drogi* (2: *drogie dziecko, drogi mąż*), a także imiesłów *ukochany* (1: *ukochany ojciec*), w tym raz z elementem intensyfikującym *ukochany nad życie*.

Pośrednim sposobem wyrażania miłości są nagromadzone w inskrypcjach upamiętniających dzieci spieszczone formy imion (15 przykładów), np.: *Jadwisia, Maniutka, Ajuś, Kazio*. Wyjątkowe są też zdrobnienia imion osób dorosłych, występujących w członie finalnym jako nadawcy inskrypcji: *Anielcia, Marysia*, co też należy odczytywać jako sposób manifestowania uczuć.

Nieliczne środki językowe służą wyrażaniu uczuć z grupy SZACUNKU – są to: rzeczownik *cześć* (13 razy tylko w schematycznym wyrażeniu *Cześć jego/jej pamięci!*), przymiotnik *zacny* (2 razy: *zacny człowiek, zacne Twe cienie*) oraz czasownik *czcić* (raz: *czcił piękno*). W tym ostatnim wypadku ponownie mamy przykład afektu, który jest nakierowany na jakiś obiekt (*piękno*), a którego podmiotem jest osoba zmarła.

Równie niewielką grupę tworzą uczucia z kręgu NADZIEI – są tu 2 czasowniki: *czekać* (2 razy schematyczna fraza: *Śpij, Skarbie, i czekaj nas / na nas!*) oraz *złączyć* (raz: *kiedys śmierć nas złączy u stóp Ojca Boga*), które wyrażają nadzieję osób osamotnionych po stracie najbliższych na spotkanie po śmierci. Ciekawy jest w tej grupie rzeczownik *nadzieja* (2) obecny raz w cytacie zaczerpniętym z Psalmu 130 (129), 5: *Nadzieję miała dusza moja w Panu*, co jest wyrazem wiary w zbawienie wyrażane przez nadawcę symbolicznego, osobę zmarłą. W drugim przykładzie rzeczownik *nadzieja*, obecny w wyrażeniu *Wielkich nadziei dla kraju i dla nauki*, jest określeniem zmarłego 25-letniego Tadeusza Sadowskiego – co należałoby chyba odczytywać jako wyraz uczucia z grupy ROZCZAROWANIA, gdyż użycie takiego określenia w odniesieniu do osoby przedwcześnie zmarłej sygnalizuje rozczarowanie, zawiedzione nadzieje i oczekiwania.

Zwróćmy jeszcze uwagę, że uczucia wyrażane w sposób bezpośredni za pomocą odpowiednio dobranych środków językowych są manifestowane dość wstrzemięźliwie, ze względu choćby na ograniczenia przestrzenne. Jeśli jednak wziąć pod uwagę funkcję inskrypcji – konsolacyjną, terapeutyczną, ekspresywną – to samo przygotowanie,

zredagowanie epitafium też należy uznać za manifestację uczuć smutku, tęsknoty i sympatii⁷.

* * *

Jak podkreślają badacze, inskrypcje nagrobne są tekstami kultury, które utrwalają obraz rzeczywistości i ludzi żyjących w określonym miejscu i czasie. Teksty takie odzwierciedlają swoisty sposób patrzenia na świat, system uznawanych wartości, panujące w tym świecie hierarchie, są też świadectwem chrześcijańskich wierzeń eschatologicznych, źródłem wiedzy o realiach społecznych, obyczajowych czy politycznych. Jako takie stanowią interesujący materiał do analiz lingwistyczno-kulturowych, w tym zmierzających do odtworzenia zawartego w nich językowo-kulturowego obrazu świata⁸. Z tej perspektywy interesujące wydaje się prześledzenie ponad 500 inskrypcji pochodzących ze Starego Cmentarza na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem, a upamiętniających 397 mężczyzn, 288 kobiet (w tym 36 dzieci), i na tej podstawie odtworzenie obrazu ludzi utrwalonego w tamtejszych epitafiach.

Podkreślić należy, że teksty te ze względu na małą powierzchnię, na której są spisane, operują dość ograniczonym zestawem środków składniowych – formę zdania z wyrażonym podmiotem przybierają informacje dotyczące czasu urodzin i śmierci, długości życia; pozostałe informacje zdecydowanie rzadziej są przytaczane w formie zdania (w badanym materiale jest zaledwie 12 przykładów takich zdań). Dominują w inskrypcjach maksymalnie kondensujące treść równoważniki zdania oraz proste wyliczenia funkcji i ról pełnionych w życiu zawodowym i prywatnym. Taka kondensacja informacji powoduje też, że specyficzną cechą inskrypcji jest ich heterogeniczność, złożoność strukturalna i informacyjna⁹, wynikająca z inwencji fundatora, ale też z zasług, osiągnięć, sytuacji rodzinnej zmarłego. W badanym materiale znalazły się zarówno inskrypcje proste, onomastyczne, jak i rozbudowane inskrypcje trójczłonowe z częścią

⁷ Por. K. Długosz, *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym...*

⁸ Por. np. I. Steczko, *Stan i perspektywy badań lingwistycznych nad XIX-wiecznymi „Napisami z pomników cmentarza krakowskiego”*, w: *Badania historycznojęzykowe. Stan, metodologia, perspektywy*, red. B. Dunaj, M. Rak, Kraków 2011, s. 425; W. Kupiszewski, *Groby mówią...*, s. 27; K. Długosz, *Językowo-kulturowy aspekt napisów nagrobnych*, w: *Nekropolie, kirkuty, cmentarze*, t. 1, red. A. Łozowski, Szczecin 2002, s. 27.

⁹ Co pokazała np. szczegółowa charakterystyka inskrypcji jako gatunku (por. A. Dudek-Szumigaj, *Inskrypcje nagrobne...*).

onomastyczną, tekstową i końcową, uwzględniające informacje dotyczące np. tylko życia rodzinnego, ale też bogate informacyjnie inskrypcje poruszające sprawy rodzinne i różne aspekty życia zawodowego, społecznego upamiętnianych osób. Na potrzeby analiz materiał badawczy podzielono na trzy najbardziej wyraziste, charakterystyczne elementy składające się na obraz ludzi Podhala i Tatr. Pokazano, że obraz ten odzwierciedla trzy istotne aspekty życia ludzkiego: aspekt zawodowy, aspekt rodzinny i aspekt religijny.

Najbardziej złożony, rozbudowany, wieloelementowy, bogaty leksykalnie jest wyłaniający się z inskrypcji obraz życia zawodowego i społecznego, na który składa się ponad 200 jedno- i wielowyrazowych określeń działalności zawodowej (np.: *ratownik GOPR, artysta malarz, malarka na szkłe, dziennikarz, nauczyciel, sędzia FIS, lekarz medycyny, uczestnik powstania warszawskiego*). Wynika to m.in. z tego, że zakopiańska nekropolia jest Cmentarzem Zasłużonych, a więc kryterium upamiętniania poszczególnych osób są ich dokonania i zasługi. Co charakterystyczne, dominują tu bardzo wyraźnie formy męskie – na 200 określeń zawodowych zaledwie 18 (a więc niespełna 10%) ma formę żeńską (*alpinistka, bibliotekarka, gaździna, hafciarka, malarka, nauczycielka, artystka ludowa Podhala, artystka tkaczka, malarka na szkłe, narciarka, narciarska mistrzyni Polski, nauczycielka tkactwa, nauczycielka matematyki, nauczycielka i dyrektorka gimnazjum Szarotka w Zakopanem, taterniczka, więźniarka obozów koncentracyjnych, założycielki domu zdrowia polskiej młodzieży katolickiej „Odrodzenie”, uczestniczka powstania 1863 r.*). Zauważmy, że nazwy żeńskie są przywoływane z reguły tam, gdzie chodzi o profesje tradycyjnie przypisywane kobietom, np.: *nauczycielka, bibliotekarka, hafciarka, artystka tkaczka*. Przełamaniem tego stereotypu są nieliczne przykłady: *alpinistka, taterniczka, uczestniczka powstania 1863 r., więźniarka obozów koncentracyjnych*.

Taka wyraźna dysproporcja między nazwami męskimi i żeńskimi wynika z różnych czynników – po pierwsze: odbija się tu podział ról życiowych, który, jak pisze Anna Piechnik: „w polskiej kulturze, zwłaszcza rustykalnej, umiejscawia męczyznę w centrum życia publicznego, ograniczając do niego dostęp kobiecie, przeznaczonej do odgrywania innej roli”¹⁰. Kwiryna Handke zaznacza, że sytuacja ta zmienia się w ostatnich latach, ale i tak podstawową sferą działalności kobiet jest dom, natomiast „teren największej aktywności mężczyzn jest poza domem (środowisko zawodowe

¹⁰ A. Piechnik, *Wizerunek kobiety i mężczyzny...*, s. 121.

i towarzyskie koła wspólnych zainteresowań, a także środowisko działań publicznych, politycznych, społecznych itp.)”¹¹.

Po drugie, dominacja form męskich w inskrypcjach nie oznacza, że nie zauważono aktywności kobiet – są one również doceniane (choć oczywiście wyróżnionych w ten sposób mężczyzn jest więcej). Co jednak istotne, wiele określeń, nawet jeśli odnosi się do kobiet, w inskrypcjach przybiera gramatyczne formy męskie, np.: *Janina Czech-Kapłan – trener narciarski; Alicja Bafia – lekarz dentysta; Zofia Stecka – przewodnik tatrzański; Zofia Zwolińska – uczestnik powstania warszawskiego, fotografik i ochroniarz przyrody ojczystej; Izabella Skimina – żołnierz AK*. Dominacja form męskich wynika być może z tego, że nazwy żeńskie, zwłaszcza z wykładnikiem *-ka*, „zostały uznane za mało oficjalne, lekceważące, nieliczące z powagą, rangą i pozycją społeczną wskazywanych osób”¹², a inskrypcje wszak nie powinny być dla upamiętnianych osób deprecjonujące czy ośmieszające.

Interesująca jest hierarchia zawodów – czy szerzej, różnych rodzajów aktywności wyróżnionych w inskrypcjach. Wysoko społecznie cenioną działalnością jest: praca twórcza (artyści), praca związana ze sportem i turystyką (sportowcy, trenerzy, przewodnicy), ratowanie życia i zdrowia ludzkiego (ratownicy górscy, lekarze), praca intelektualna, naukowa i dydaktyczna (prawnicy, naukowcy, pedagodzy), poświęcenie dla Ojczyzny (żołnierze, więźniowie obozów), ochrona i propagowanie tradycji lokalnych. Zwróćmy uwagę, że właściwie niemal wszystkie przywołane w inskrypcjach profesje mają charakter pracy intelektualnej, a nie fizycznej. Tymczasem, jak wcześniej podkreślano, na Podhalu ceni się pracę fizyczną, natomiast praca umysłowa nie jest traktowana jako wysiłek¹³. Na przykładzie inskrypcji możemy jednak obserwować dokonujące się zmiany w systemie wartości, powiązane z przeobrażeniami społecznymi zachodzącymi na przestrzeni ostatnich 150 lat na Podhalu, ale przede wszystkim w samym Zakopanem. Intensywny rozwój Zakopanego, uzyskanie praw miejskich w 1931 roku, napływ, zwłaszcza na przełomie XIX i XX wieku, artystów i intelektualistów poza

¹¹ K. Handke, *Język a determinanty płci...*, s. 27.

¹² H. Jadacka, *Tytuły (naukowe, służbowe, zawodowe) kobiet*, w: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2003, s. 1776. Historię dyskusji na temat nazw żeńskich toczoną na przełomie XIX i XX oraz w pierwszej połowie XX w. prześledziła K. Tomala, *Nazwy zawodowe kobiet w perspektywie historycznej*, w: *Współczesny i dawny obraz kobiet w języku i literaturze*, red. L. Mariak, J. Rychter, Szczecin 2015, s. 321–330.

¹³ M. Rak, *Kulturemy podhalańskie...*, s. 195–196.

Podhala, z różnych obszarów Polski, rozwój turystyki i powstanie nowych zawodów, odchodzenie (niekiedy wymuszone) od gospodarki agrarnej¹⁴, spowodowały przebudowanie tradycyjnego systemu wartości, docenienie wysiłku intelektualnego, łączonego niekiedy z wysiłkiem fizycznym (np. przewodnik i ratownik górski). Nie znaczy to, że tradycyjne zajęcia góralskie nie są w inskrypcjach w ogóle widoczne – są tu także uhonorowani np.: *baca, gaździna, hafciarka, malarka na szkło, snycerz, tkaczka*, a więc ci, którzy żyli z pracy rąk – z rzemiosła, rzadziej z pasterstwa. Nie jest to jednak grupa liczna w stosunku do pozostałych przywoływanych w epitafiach zawodów, co jednak może wynikać z czynników innych niż sposób wartościowania różnych profesji. Jak zauważył Jan Kurek, na Podhalu nieliczne są groby mające ponad 100 lat, co badacz tłumaczył wysoką ceną wykupu ziemi pod krzyż czy nagrobek. Usypanie prostej mogiły wymagało wniesienia symbolicznej opłaty na rzecz parafii. Cena ziemi została obniżona w latach 20., ale budowa nagrobków (zwłaszcza utrzymanych w stylu zakopiańskim) na większą skalę rozpoczęła się dopiero od lat 40. XX wieku, do czego zachęcali górali m.in. nauczyciele zakopiańskiej Szkoły Przemysłu Drzewnego¹⁵. To zatem najprawdopodobniej ludność napływowa, intelektualiści i artyści, których stać było na postawienie nagrobka, jeszcze na przełomie XIX i XX wieku zaczęła wpływać na językowy kształt inskrypcji utrwalanych na Pękowym Brzyzku¹⁶, a w konsekwencji też na przebudowanie hierarchii zawodów utrwalonej w inskrypcjach. Zmiany społeczne i gospodarcze na Podhalu, dokonujące się pod presją ludności napływowej, spowodowały również pojawienie się nowych profesji: przewodnika i ratownika górskiego, dziś bardzo wysoko cenionych, co też znalazło odzwierciedlenie w inskrypcjach.

Zauważmy jeszcze, że w *Regulaminie* cmentarza pojawia się następująca uwaga dotycząca historii nekropolii: „Początkowo był to skromny wiejski cmentarz, na którym chowano miejscowych górali [...]. Mimo różnorodności typów nagrobków «Pęków Brzyzek» zachował charakter cmentarzyka wiejskiego z unikalnymi formami drewnianych monumentów i rzeźb wykonanych przez artystów pochodzących z Liceum

¹⁴ Por. np. po drugiej wojnie światowej zakaz wypasu owiec w Tatrach (tamże, s. 22).

¹⁵ J. Kurek, *Górska poezja ryta w kamieniu...*, s. 29–31.

¹⁶ Przeprowadzone analizy pokazały, że struktura analizowanych epitafiów i większość językowych elementów obecnych w zakopiańskich inskrypcjach jest podobna do elementów obecnych w inskrypcjach pochodzących z innych cmentarzy – rozbieżności dotyczą głównie proporcji, np. nieliczne wiersze epigraficzne na cmentarzu zakopiańskim, nieliczne cytowania biblijne, wyjątkowa formuła *Powiększył grono aniołków*, częsta na innych cmentarzach.

Sztuk Plastycznych Antoniego Kenara”¹⁷. Ten wiejski charakter nekropolii zaznacza się w jego architektonicznym kształcie, ale już w mniejszym stopniu w językowym kształcie zakopiańskich inskrypcji.

Z kolei drugi aspekt inskrypcji dotyczący relacji rodzinnych odzwierciedla tradycyjny system wartości i wyraźny podział ról pełnionych w domach przez kobiety i mężczyzn na te męskie, i te kobiece. Nazwy pokrewieństw w inskrypcjach tworzą zasadniczo układy paralelne (np.: *mąż – żona; syn – córka; matka – ojciec*), ale prześledzenie frekwencji użycia poszczególnych nazw wyraźnie pokazuje dysproporcje, dominację liczby użyć nazw żeńskich nad męskimi, co potwierdza, że kobiety w inskrypcjach są pokazywane przez pryzmat relacji rodzinnych, a ich pozycja jest wyraźnie powiązana z pozycją mężczyzn (ojca, męża). Mężczyźni zaś ukazani są przez pryzmat ich dokonań zawodowych.

Trzeci aspekt inskrypcji dotyczący relacji ludzi Podhala i Tatr ze sferą sacrum również pokazuje utrzymanie tradycyjnego systemu wartości, traktowania Boga jako najwyższego dobra – nie ma tu żadnych językowych sygnałów prób zburzenia czy choćby drobnej korekty tego porządku, co jest dość naturalne w wypadku inskrypcji zamieszczanych na cmentarzu wyznaniowym, ale co też wynika z systemu wartości pielęgnowanego na Podhalu.

Zakopiańskie inskrypcje wyrażają szacunek dla zmarłych i dumę z dokonań przodków, służą upamiętnieniu ich działalności, zmuszają do refleksji, mogą być też traktowane jako element identyfikujący, inkluzywny i tożsamościowy. Wszystko to razem (a więc językowe ukształtowanie inskrypcji, a także wyjątkowe położenie cmentarza, architektoniczna forma nagrobków, o którą dba konserwator zabytków) powoduje, że zakopiański cmentarz ma niepowtarzalny charakter, jest chętnie odwiedzany nie tylko przez mieszkańców Zakopanego, ale też przez rzesze turystów.

¹⁷ *Regulamin...*

Bibliografia

- Adamowski J., *Dół w ludowym obrazie świata (pochodzenie i lokatywność)*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1999, s. 155–182.
- Adamowski J., *O semantyce góry*, „Akcent” 1986, t. 7, nr 4, s. 40–47.
- Adamus-Darczewska K., Poniatowski Z., *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969.
- Babiarz A., *Językowy obraz śmierci i cierpienia zawarty w epitafiach na Cmentarzu Starym w Tarnowie*, „Rocznik Tarnowski” 1999–2000, nr 7, s. 193–203.
- Bajda A., *Cmentarz Świętego Wawrzyńca we Wrocławiu oazą prawdy obłaskawionej. Tradycyjna symbolika śmierci w służbie współczesnej poezji nagrobnej*, „Annales Silesiae” 1994, t. 24, s. 119–133.
- Baniowska E., Jagiełła K., *Architektura ludowa*, w: *Podhale. Tradycja we współczesnej kulturze wsi*, red. D. Tylkowa, Kraków 2000, s. 171–213.
- Barabasz S., *Sztuka ludowa na Podhalu*, cz. 5: *Wyszycia na ubiorach*, oprac. A. Kozak, Zakopane 2015.
- Bartmiński J., *O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku*, w: *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa 2001, s. 27–53.
- Bartmiński J., *O pojęciu językowego obrazu świata*, w: tegoż, *Językowe podstawy obrazu świata*, wyd. 3, Lublin 2009.
- Bartmiński J., *Polski stereotyp matki*, w: tegoż, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006, s. 151–166.
- Bartmiński J., Brzozowska M., *Koncept pracy we współczesnej polszczyźnie*, w: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, t. 3: *Praca*, Lublin 2016, s. 93–128.
- Bartmiński J., Panasiuk J., *Stereotypy językowe*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 363–388.

- Bartmiński J., Tokarski R., *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, w: *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław 1986, s. 65–81.
- Białas W., *Budarka*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów*, red. R. Dutkova, t. 1, Kraków 1991, s. 578–599.
- Białas W., *Cmentarz na Pęksowym Brzyzku*, oprac. A. Brandstatter, Pelplin 2005.
- Biblia to jest Księgi Starego y Nowego Testamentu według Łacińskiego przekładu starego, w kościele powszechnym przyjętego, na Polski ięzyk z nowu z pilnością przełożone*, przekł. J. Wujek, Kraków 1599.
- Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Nowy przekład z języka hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1975.
- Biernat A., *Dziewiętnastowieczne napisy epigraficzne na ziemiach Królestwa Polskiego*, Wrocław 1987.
- Bogucka M., *Gorsza płeć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa 2005.
- Borkowska M., *Wybrane motywy eschatologiczne wierszowanej epigrafiki nagrobnej*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, t. 3, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 1999, s. 377–391.
- Borkowski I., *Śmierci tajemnicze wrota. Językowy świat inskrypcji nagrobnych*, w: *Język a kultura*, t. 13: *Językowy obraz świata i kultury*, red. J. Anusiewicz, Wrocław 2000, s. 343–354.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927 [przedruk z wyd. 1, Warszawa 1993].
- Bubak J., *Nazwiska ludności dawnego starostwa nowotarskiego*, cz. I, Wrocław 1970, Wrocław 1971.
- Bubak J., *Nazwy osobowe mieszkańców Zakopanego (nazwiska, przydomki, przezwiska i imiona)*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów*, red. R. Dutkova, t. 1, Kraków 1991, s. 504–527.
- Burysz A., *Imiona męskie w inskrypcjach nagrobnych cmentarza w Drohobyczu (na przykładzie pracy R. Pastucha „Drohobyckij nekropol”)*, w: *Nekropolie jako znak kultury pogranicza polsko-wschodniostowiańskiego*, red. F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, L. Frolak, Lublin 2011, s. 75–84.
- Burysz A., *Imiona żeńskie w inskrypcjach nagrobnych cmentarza w Drohobyczu (na przykładzie pracy R. Pastucha „Drohobyckij nekropol”)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2009, t. 54, s. 5–16.
- Cieślak K., *Kościół – cmentarzem. Sztuka nagrobna w Gdańsku (XV–XVIII w.). „Długie trwanie” epitafium*, Gdańsk 1992.

- Cieślukowa A., *Pseudonimy*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 135–140.
- Czyżewski F., *Antroponimia pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego w świetle inskrypcji nagrobnych*, cz. 1: *Słownik nazwisk*, Lublin 2013.
- Czyżewski F., *Kilka uwag o pograniczu językowym w świetle inskrypcji nagrobnych wschodniej Lubelszczyzny*, w: *Pogranicza słowiańskie w opisach językoznawczych. W 110 rocznicę urodzin Profesora Władysława Kuraszkiewicza (1905–1997)*, red. F. Czyżewski, M. Olejnik, A. Pihan-Kijasowa, Lublin 2015, s. 55–66.
- Długosz K., *Biblijna szata napisów nagrobnych*, „Prace Filologiczne” 2004, t. 49, s. 61–81.
- Długosz K., *Co oznaczają nazwy miejscowe w inskrypcjach nagrobnych?*, „Onomastica” 1994, t. 39, s. 95–111.
- Długosz K., *Echa II wojny światowej w inskrypcjach nagrobnych cmentarzy Pomorza Zachodniego i Środkowego*, w: *Druga wojna światowa w literaturze polskiej i obcej*, red. L. Ludorowski, Lublin 1994, s. 329–330.
- Długosz K., *Frazeologia biblijna w inskrypcjach nagrobnych*, w: *Problemy frazeologii europejskiej*, t. II, red. A.M. Lewicki, W. Chlebda, Warszawa 1997, s. 211–219.
- Długosz K., *Inskrypcje nagrobne w ujęciu językoznawczym*, wyd. 2, Gorzów Wlkp. 2010.
- Długosz K., *Inskrypcje nagrobne z Pomorza Zachodniego w ujęciu językoznawczym*, Szczecin 1991.
- Długosz K., *Językowo-kulturowy aspekt napisów nagrobnych*, w: *Nekropolie, kirkuty, cmentarze*, t. 1, red. A. Łazowski, Szczecin 2002, s. 27–40.
- Długosz K., *Językowy obraz kobiety i mężczyzny w polszczyźnie potocznej*, „Prace Filologiczne” 2000, t. 45, s. 121–131.
- Długosz K., *Językowy obraz wojny w inskrypcjach nagrobnych i pieśniach ludowych*, „Etnolingwistyka” 1998, t. 9/10, s. 169–192.
- Długosz K., *O hierarchii zawodów w inskrypcjach nagrobnych*, „Socjolingwistyka” 1993, t. 12–13, s. 169–182.
- Długosz K., *O stereotypie językowym w inskrypcjach nagrobnych*, w: *Mity i stereotypy w kulturze, literaturze i języku*, red. M. Kozłowska, E. Tierling, Szczecin 1993, s. 131–140.
- Długosz K., *Potoczność w inskrypcjach nagrobnych*, w: *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych*, red. S. Gajda, Z. Adamiszyn, Opole 1991, s. 79–86.
- Długosz K., *Związek nazw miejscowych z historią życia mieszkańców Pomorza Zachodniego i Środkowego (na przykładzie inskrypcji nagrobnych)*, „Ziemie Zachodnie i Północne”, t. 2: *Spółeczno-demograficzne problemy mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych Polski*, red. R. Woźniak, Szczecin 1990, s. 80–92.

- Dudek-Szumigaj A., *Abrewiatura jako element inskrypcji nagrobnych (na przykładzie nekropolii prawosławnych wschodniej Lubelszczyzny)*, „Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 2016, s. 25–34.
- Dudek-Szumigaj A., *Aksjologiczna identyfikacja zmarłego w świetle inskrypcji nagrobnych (na materiale nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-ukraińskiego)*, „Annales UMCS”. Sectio FF 2016, vol. 34, s. 201–213.
- Dudek-Szumigaj A., *Eufemizmy śmierci w świetle inskrypcji nagrobnych wybranych nekropolii prawosławnych Wołynia*, w: *Tabu językowe i eufemizacja w dialektach słowiańskich*, red. F. Czyżewski, A. Tyrpa, Lublin 2008, s. 201–209.
- Dudek-Szumigaj A., *Funkcja ekspresywna inskrypcji nagrobnych (na przykładzie nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-ukraińskiego)*, w: *Cmentarze po obu stronach Bugu*, red. H. Arkuszyn, F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, Włodawa–Lublin 2014, s. 177–190.
- Dudek-Szumigaj A., *Inskrypcje nagrobne pogranicza polsko-ukraińskiego: studium genologiczne*, Lublin 2018.
- Dudek-Szumigaj A., *Językowy obraz Boga w inskrypcjach nagrobnych pogranicza polsko-ukraińskiego*, „Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 2019, s. 197–210.
- Dudek-Szumigaj A., *Metaforyczne określenia śmierci w świetle inskrypcji nagrobnych nekropolii prawosławnych Lubelszczyzny*, „Seminaria Naukowe Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 2009, nr 8 (59), s. 35–37.
- Dudek-Szumigaj A., *Miejsce i funkcja modlitwy w inskrypcjach nagrobnych pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*, w: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, red. B. Siegień, Białystok 2015, s. 153–163.
- Dudek-Szumigaj A., *Życie i śmierć w świetle inskrypcji nagrobnych nekropolii prawosławnych wschodniej Lubelszczyzny*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2016, t. 16, s. 385–395.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, red. L. Grzebień, Kraków 1996.
- Friedelówna T., *Polskie napisy trumienne w toruńskim kościele Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*, w: *Inskrypcje toruńskie*, red. I. Sawicka, Toruń 1999, s. 87–96.
- Gardziel-Bielińska I., *Rodzina i jej profile we współczesnej polszczyźnie*, „Etnolingwistyka” 2009, t. 21, s. 121–138.
- Gluziński T., *Pieśń o męce i śmierci Pana naszego Jezusa Chrystusa*, Warszawa 2005.
- Gnyś-Nidecka M., *Inskrypcje na nagrobkach dziecięcych w odczycie kulturoznawczym*, w: *Utrata i żałoba. Teoria i praktyka*, red. R. Kleszcz-Szczyrba, A. Gałuszka, Katowice 2016, s. 63–73.
- Godek K., *Językowy obraz inteligencji wielkomięskiej a mentalny wizerunek społeczności prowincjonalnej wpisany w inskrypcje nagrobne (na przykładzie cmentarza św. Salwatora w Krakowie oraz cmentarza Komunalnego w Nowym Sączu)*, w: *Polszczyzna regionalna. Polszczyzna*

- miast i miasteczek Mazowsza i Podlasia*, cz. 4, red. H. Sędziak, D. Czyż, Ostrołęka 2006, s. 196–203.
- Godek K., *Językowy obraz świata społeczności miejskiej i wiejskiej wpisany w inskrypcje nagrobne (na przykładzie cmentarza św. Salwatora w Krakowie oraz cmentarzy wybranych wsi podhalańskich)*, Kraków 2009 [maszynopis rozprawy doktorskiej].
- Gotówka A., *Gwara góralska jako wyznacznik tożsamości regionalnej*, w: *Język, wielokulturowość, tożsamość*, red. M. Pająkowska-Kensik, A. Paluszak-Bronka, K. Kołatka, Bydgoszcz 2013, s. 147–158.
- Górz B., *Mieszkańcy Podhala na przelomie wieków (1998–2002)*, w: *Geografia i sacrum*, red. B. Domański, S. Skiba, t. 1, Kraków 2005, s. 73–84.
- Grzegorzczkova R., *Co to jest językowy obraz świata i dlaczego warto go badać*, „Poradnik Językowy” 2015, z. 1, s. 7–13.
- Grzegorzczkova R., *Pojęcie językowego obrazu świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 39–46.
- Grzegorzczkova R., *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001.
- Handke K., *Język a determinanty płci*, w: *Język a kultura*, t. 9: *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, K. Handke, Wrocław 1994, s. 15–29.
- Herchel M., *Językowo-kulturowy obraz świata wpisany w inskrypcje nagrobne cmentarzy wiejskich (na przykładzie wybranych wsi małopolskich)*, Kraków 2011 [maszynopis rozprawy doktorskiej].
- Hodorowicz S.A., *Góralstwo Górali*, w: *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny). Literatura i język*, red. M. Madejowa, A. Mlekodaj, K. Sikora, Nowy Targ 2005, s. 11–14.
- Hodorowicz S.A., *Słownik gwary górali Skalnego Podhala*, Nowy Targ 2004.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł epigraficznych*, oprac. J. Szymański, B. Trelińska, Lublin 2003, w: J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 448–456.
- Jackowski A., *Rozwój funkcji turystycznej Zakopanego w okresie międzywojennym (1918–1939)*, w: *Zakopane. Czterysta lat dziejów*, red. R. Dutkova, t. 2, Kraków 1991, s. 22–36.
- Jadacka H., *Tytuły (naukowe, służbowe, zawodowe) kobiet*, w: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2003, s. 1776.
- Jadacka H., *Żeńskie formy tytułów, stanowisk oraz nazwisk*, w: H. Jadacka, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słotwórstwo, składnia*, Warszawa 2005, s. 126–132.
- Jastrzębska-Golonka D., *Obraz anioła w wybranych utworach literatury romantycznej i współczesnej oraz w języku*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2015, t. 14, s. 249–267.
- Jostowa W., *Z zagadnień budownictwa podhalańskiego*, „Etnografia Polska” 1961, t. 5, s. 135–163.

- Kadyjewska A., *Problematyka obrazu świat w badaniach języka pisarza (na przykładzie pism Cypriana Norwida)*, w: *Semantyka tekstu artystycznego*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski, Lublin 2001, s. 321–332.
- Kajtoch W., *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, t. 1, Kraków 2008.
- Kałamacki S., *Stary Cmentarz na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem. Przewodnik*, wyd. 2, Zakopane 2004.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J., *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*, Lublin 2005.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J., *Obraz kobiety w słownictwie, frazeologii i przysłowia*ch, w: *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*, red. M. Rudaś-Grodzka i in., Warszawa 2014, s. 365–366.
- Kenarowa H., *Trzy najstarsze szkoły zawodowe w Zakopanem*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów*, red. R. Dutkova, t. 2, Kraków 1991, s. 605–634.
- Kędziora T., *Zakopiańska Szkoła Przemysłu Drzewnego w latach 1876–1918*, „Studia Historyczne” 1993, t. 36, z. 4, s. 477–488.
- Kieres D., *Nagrobne inskrypcje metaforyczno-peryfrastyczne z polskiego cmentarza w Adampolu (Turcja)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2015, t. 3, s. 156–167.
- Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S., *Gramatyka historyczna języka polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1964.
- Kojder M., *Imiona męskie w inskrypcjach nagrobnych wybranych cmentarzy wschodniej Lubelszczyzny*, w: *Cmentarze po obu stronach Bugu*, red. H. Arkuszyn, F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, Lublin 2014, s. 203–214.
- Kolbuszewski J., *„Co mnie dzisiaj, jutro tobie...” Polskie wiersze nagrobne*, Wrocław 1996.
- Kolbuszewski J., *Najpiękniejsze epitafia polskie*, Warszawa 1989.
- Kolbuszewski J., *Niezamierzony komizm inskrypcji nagrobnych*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, t. 3, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 1999, s. 367–375.
- Kolbuszewski J., *O typologii współczesnych wierszy nagrobnych*, „Ruch Literacki” 1982, nr 1–2.
- Kolbuszewski J., *Topika śmierci we współczesnych wierszach nagrobnych*, „Przegląd Humanistyczny” 1982, nr 3–4.
- Kolbuszewski J., *Tragizm i groteska. O pewnych osobliwościach wierszowanej epigrafiki nagrobnej*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, t. 1, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 1997, s. 475–492.
- Kolbuszewski J., *Wiersze z cmentarza. O współczesnej epigrafice wierszowanej*, Wrocław 1985.

- Kołacz J., *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków 2006.
- Konieczna K., *Uwagi o polszczyźnie inskrypcji nagrobnych na Grodzieńszczyźnie*, „Acta Baltico-Slavica” 2014, t. 38, s. 67–88.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, wyd. 3, Warszawa 1988.
- Kowalewska-Dąbrowska J., *Językowy obraz księdza w poezji Jana Twardowskiego*, „Język – Szkoła – Religia” 2007, t. 2, s. 197–215.
- Kowska D., *Leksemy „rodzić”, „rodzica”, „rodzice” w dziejach języka polskiego*, w: *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*, red. L. Mariak, Szczecin 2019, s. 165–180.
- Kowski W., *„Do zmartwychwstania swego...”*. *Staropolskie inskrypcje północno-zachodniej Małopolski*, Kielce 2004.
- Kozak A., *Wizerunek zbójnika w zbiorach etnograficznych Muzeum Tatrzańskiego*, w: *Mity i rzeczywistość zbójnictwa na pograniczu polsko-słowackim w historii, literaturze i kulturze*, red. M. Madejowa, A. Mlekodaj, M. Rak, Nowy Targ 2007, s. 178–182.
- Krygowski W., *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Warszawa–Kraków 1988.
- Krzyszpień J., *Góral: co to znaczy i jak to pisać?*, „Język Polski” 2012, t. 90, z. 2, s. 125–136.
- Książek-Bryłowa W., *Uwagi o nagrobku jako gatunku w świetle „Nagrobków” Wacława Potockiego*, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 2: *Tekst a gatunek*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2008, s. 322–332.
- Kupiszewski W., *Groby mówią*, „Literatura Ludowa” 1986, nr 2, s. 27–47.
- Kurek H., *Funkcja gwary w tekście*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2017, t. 44, s. 138–146.
- Kurek J., *Górska poezja rymowana w kamieniu i kuta w metalu na cmentarzach Podhala oraz północnej części Spisza i Orawy*, „Literatura Ludowa” 1985, nr 3–4, s. 29–59.
- Łuczak A., *Językowy obraz zmarłego widoczny na nagrobkach cmentarnych w Świeciu nad Wisłą i okolicach*, „Język – Szkoła – Religia” 2012, 7 (1), s. 173–181.
- Maksymowicz-Mróz N., *Górskie pniaki: tradycyjne więzi rodowe i ich wpływ na współczesną kulturę Podhala*, Poznań 2019.
- Maksymowicz-Mróz N., *Przydomki górskie jako wyraz więzi naturalno-społecznych na Podhalu*, „Rocznik Podhalański” 2019, t. 14, s. 348–375.
- Makuchowska M., *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*, Opole 1998.
- Maryniakowa I., *O języku inskrypcji nagrobnych na północnych Kresach*, w: *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 10, red. J. Rieger, Warszawa 2001, s. 241–246.
- Nowakowska-Kempna I., *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*, Warszawa 1995.
- Ogólnopolska wyszukiwarka osób pochowanych Grobonet*, <https://zakopane-parafia.grobonet.com>, dostęp 1.10.2020–31.10.2020.

- Olma M., *Językowo-kulturowy obraz arystokratycznej rodziny polskiej drugiej połowy XIX wieku na podstawie korespondencji rodzinnej Heleny i Mieczysława Pawlikowskich*, Kraków 2014.
- Pajdzińska A., *Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1999, s. 83–101.
- Pajdzińska A., Tokarski R., *Językowy obraz świata – konwencja i kreacja*, „Pamiętnik Literacki” 1996, t. 87, s. 143–158.
- Paruch J., *Słownik skrótów*, wyd. 2, Warszawa 1992.
- Paryski W.H., *Zakopane jako ośrodek taternictwa*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów*, red. R. Dutkova, t. 2, Kraków 1991, s. 53–66.
- Piechnik A., *Wizerunek kobiety i mężczyzny w językowym obrazie świata ludności wiejskiej (na przykładzie gminy Zakliczyn nad Dunajcem)*, Kraków 2009.
- Pinkwart M., *Cmentarz na Pęksowym Brzyzku. Przewodnik*, Olszanica 2007.
- Pinkwart M., Piżanowska R., *Stary Cmentarz na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem*, wyd. 2, Nowy Targ 2019.
- Pinkwart M., Długołęcka-Pinkwart L., *Zakopane od A do Z*, Zakopane 1994.
- Pisarek W., *Językowy obraz świata*, w: *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, red. S. Urbańczyk, wyd. 2, Wrocław 1991, s. 146.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, oprac. zespół biblistów polskich, wyd. 5, Poznań 2002.
- Podracki J., *Słownik skrótów i skrótowców*, Warszawa 2000.
- Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998.
- Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Radwańska-Paryska Z., *Przewodnictwo tatrzańskie w Zakopanem*, w: *Zakopane. Cztery lata dziejów*, red. R. Dutkova, t. 2, Kraków 1991, s. 67–85.
- Radwańska-Paryska Z., Paryski W.H., *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995.
- Rak M., *Czym nie jest językowy obraz świata?*, w: *Symbolae grammaticae in honorem Bogusłai Dunaj*, red. R. Przybylska, J. Kaś, K. Sikora, Kraków 2010, s. 485–495.
- Rak M., *Kulturemy podhalańskie*, Kraków 2015.
- Rećko J., *Literackie epitafium barokowe. Geneza i teoria gatunku*, Zielona Góra 1992.
- Regulamin*, <https://zakopane-parafia.grobonet.com/regulamin.php>, dostęp 20.12.2020.
- Rodenkówna M., *Nagrobek jako komunikat językowy*, „Zeszyty Językoznawcze UMCS” 1980, t. 1, s. 22–29.
- Rogowska-Cybulska E., *Inskrypcje nagrobne wiejskiego cmentarza jako nośniki pamięci o zmarłych (na przykładzie cmentarza parafialnego w Łojach w diecezji łomżyńskiej)*, „Studia Łomżyńskie” 2012, t. 22, s. 95–118.

- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- Sochacka S., *Imiennictwo żeńskich zgromadzeń zakonnych*, w: *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn 2003, s. 245–254.
- Stecki K., *Ludowe obrazy na szkle z okolic podtatrzańskich*, „Rocznik Podhalański” 1914/1921, t. 1, s. 189–220.
- Steczko I., *Cytaty biblijne w XIX-wiecznych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Naukovij Visnik Černivec’kogo Universitetu” 2013, vol. 678, s. 156–160.
- Steczko I., *Językowe sposoby wyrażania aktu śmierci w dawnych inskrypcjach nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2011, t. 6, s. 93–108.
- Steczko I., *Językowe środki ekspresji w dawnych inskrypcjach nagrobnych poświęconych dzieciom*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 2010, nr 20, s. 225–235.
- Steczko I., *Językowy obraz kobiety w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych*, w: *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*, red. I. Kępka, L. Warda-Radys, Gdańsk 2011, s. 455–469.
- Steczko I., *Portret funeralny mężczyzny w świetle XIX-wiecznych inskrypcji nagrobnych z cmentarza Rakowickiego w Krakowie*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego” 2011, nr 21, s. 17–29.
- Steczko I., *Prośba o modlitwę w XIX-wiecznych napisach nagrobnych na cmentarzach krakowskich*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, red. J. Kolbuszewski, t. 15, Wrocław, 2011, s. 147–159.
- Steczko I., *Stan i perspektywy badań lingwistycznych nad XIX-wiecznymi „Napisami z pomników cmentarza krakowskiego”*, w: *Badania historycznojęzykowe. Stan, metodologia, perspektywy*, red. B. Dunaj, M. Rak, Kraków 2011, s. 421–431.
- Sulima R., *Od inskrypcji nagrobkowej do prozy psychologicznej*, „Regiony” 1983, nr 3, s. 101–126.
- Syrnicka K., *Najstarsza wileńska epigrafika nagrobna w języku polskim*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, red. J. Kolbuszewski, t. 4, Wrocław 2000, s. 293–303.
- Syrnicka K., *Polska epigrafika nagrobna na Wileńszczyźnie. Tradycja i współczesność*, Wilno–Łublin 2001.
- Syrnicka K., *Z problematyki językowej polskich inskrypcji nagrobnych na Litwie*, w: *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – antropologia kultury – humanistyka*, red. J. Kolbuszewski, t. 1, Wrocław 1997, s. 375–387.
- Szerszunowicz W., *Abrewiatura jako element inskrypcji nagrobnych*, „Zeszyty Naukowe Filii UW w Białymstoku” 1982, z. 34, s. 125–133.

- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, wyd. 6, Warszawa 2012.
- Śpiewnik kościelny ks. Jana Siedleckiego, wyd. 41, red. W. Kałamarz, Kraków 2017.
- Talewski R., *Stacja klimatyczna i lecznictwo. Lecznictwo do roku 1918*, w: *Zakopane. Czteryście lat dziejów*, red. R. Dutkova, t. 2, Kraków 1991, s. 126–188.
- Tokarski R., *Słownictwo jako interpretacja świata*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 335–362.
- Tomala K., *Nazwy zawodowe kobiet w perspektywie historycznej*, w: *Współczesny i dawny obraz kobiet w języku i literaturze*, red. L. Mariak, J. Rychter, Szczecin 2015, s. 321–330.
- Tomecka A., *Imiona chrzestne w księgach metrykalnych Nowej Brzeźnicy k. Częstochowy w XVII i XVIII wieku*, „Onomastica” 1994, t. 39, s. 157–178.
- Trzynadlowski J., *Małe formy literackie*, Wrocław 1977.
- Twardowski J., *Dłużej niż na zawsze – nie tylko aforyzmy*, oprac. A. Iwanowska, Warszawa 2001.
- Umińska-Tytoń E., *Nazwy pokrewieństwa w nazewnictwie zakonnym i tytulaturze kościelnej*, w: *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*, red. L. Mariak, Szczecin 2019, s. 447–455.
- Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r.* Dz.U. nr 11, poz. 62.
- Walczak B., *Historyk języka o rodzinie*, w: *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*, red. L. Mariak, Szczecin 2019, s. 457–465.
- Wielki słownik języka polskiego PWN*, red. S. Dubisz, t. 1–5, Warszawa 2018.
- Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. E. Polański, wyd. 4, Warszawa 2016.
- Winiarczyk M., *Sigla Latina in libris occurrentia: cum siglorum Graecorum appendice*, Wrocław 1995.
- Witkowska K., *Powązki – mówiące kamienie. Inskrypcje nagrobne na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie*, Kraków 2009.
- Wnuk W., *Umarł poeta-baca*, „Hale i Dziedziny” 1991, nr 3, s. 11.
- Wolański A., *Edycja tekstów. Praktyczny poradnik: książka, prasa, www*, Warszawa 2008.
- Wójcicki K.W., *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, t. 1–3, Warszawa 1855–1858 [reprint: Warszawa 1974].
- Zdebski J., *Cmentarz Zasłużonych w Zakopanem. Przewodnik biograficzny*, Warszawa–Kraków 1983.
- Zespół Szkół Ponadpodstawowych w Sadownem*, <https://www.liceumsadowne.pl/patron>, dostęp 25.05.2021.
- Zmuda E., *Imię zakonne – znakiem religijności i tożsamości*, w: *Język. Religia. Tożsamość*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, t. 9: *Język tożsamości*, Gorzów Wlkp. 2015, s. 209–223.

- Zmuda E., *Imiona zakonne karmelitanek bosych (od XVII do pierwszej połowy XX w.)*, Kraków 2019.
- Żuk G., *Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków*, w: *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Karwatowska, A. Siwiec, Chełm 2010, s. 239–257.

Indeks nazwisk i imion oraz imion zakonnych utrwalonych w inskrypcjach z Pęksowego Brzyzku*

..azewska Helena	Bachleda-Grubarz Maria
Abrahamsberg Emilie von 103	Bachleda-Szeliga Andrzej
Agnieszka od Miłości Bożej (Wądołowska)	Bachleda-Szeliga Jan
Andruszkiewicz Mieczysław 91, 93, 99	Bachleda-Szeliga Józef
Anna od Matki Bożej Bolesnej (Spaleniak)	Bachleda-Szeliga Staś 117
Antoszyk Barbara z d. Baczak 59	Bachleda-Wala Jędrzej
	Bachleda-Wala Józef
Bachleda Jadwiga 116	Bachleda-Żarska Helena 97
Bachleda Jędrzej 116	Bachleda-Żarski Stanisław 97
Bachleda-Curuś Bronisława z Rojów 115	Bachleda-Żołnierczyk Jan 86
Bachleda-Gróbarz Aniela z d. Bachleda-Curuś	Bachleda-Żołnierczyk Janina z d. Kal
	Backer Adam 87, 120, 121

* Indeks obejmuje wszystkie nazwy osobowe utrwalone w inskrypcjach zakopiańskich, także te, których nie przywołujemy w pracy. Nazwiska i imiona podajemy zgodnie z formą przywołaną na nagrobkach: zachowujemy nazwiska odcjowskie i odmężowskie, przydomki oraz deminutywne i hipokorystyczne formy imion, gdyż nie zawsze jest jasne, jaka jest podstawowa forma imienia. Dotyczy to zwłaszcza takich spieszczeń, jak np. żeńskie: *Dziunia*, *Maniutka* czy męskie: *Ajuś*, *Ziezio*. Podobny problem dotyczy niektórych zdrobnień, takich jak *Lula* (zdrobnienie od: Luiza lub Ludmiła) czy *Bartek* (zdrobnienie od: Bartłomiej lub Bartosz).

W wypadku imion zakonnych podajemy ich pełną formę (por. E. Zmuda, *Imiona zakonne karmelitanek bosych (od XVII do pierwszej połowy XX w.)*, Kraków 2019, s. 233–253) wraz ze wskazanym w inskrypcji nazwiskiem rodzowym.

Pisownię imion i nazwisk ujednolicamy – niezależnie od postaci ortograficznej podanej na nagrobku, nazwiska dwu- i trójczłonowe zapisujemy z łącznikami (por. *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. E. Polański, wyd. 4, Warszawa 2016, s. 84). Imiona typu *Konstancja*, *Maria*, *Dionizy* zapisujemy zgodnie ze współcześnie obowiązującymi zasadami.

- Backer Jan M. 69, 120, 121
 Baczak Tadeusz Michał 59
 Baczak Waldemar „Arne” 69
 Baczak Zofia 60
 Bafia Alicja 56, 166
 Bafia Stanisław 56
 Bafia Maria z Pachów 115
 Balzer Oswald 16, 76, 77, 79, 91, 92
 Bałamucki Mateusz 152
 Barglik-Makowska Antonina
 z Gąsieniców 107, 146
 Barglik-Makowski Ryszard 146
 Bartczak Mirosław Jerzy
 Bąkowski Stanisław 141
 Bednarz Andrzej 39
 Bednarz Józef
 Bednarz Stanisław
 Bednarz Maria z Gąsieniców
 Bednarz Zofia
 Bednarzowa Anna z Pająków
 Bek Dionizy 89, 99, 100, 114
 Bekowa Zenona Dionizowa
 z Prószyńskich 100, 114
 Berbeka Maciej 8, 55
 Berski Aleksander
 Białas Wiesław 35
 Bieczyńska Elżbieta z Domańskich
 Bieczyński-Łódzia Stanisław 137
 Biegański Adam
 Biernacik Jacek
 Biernacik Mieczysław
 Biesiadecki Józef 111
 Biliūnas Jonas 40
 Błachut Helcia 117
 Bobowski Jan
 Bocheńska Janina
 Bocheńska Stefania 97
 Bocheński Jacek 97
 Bocheński Leon 57, 97
 Bocheński Tadeusz 87
 Bogdani Henryk 116
 Bogdani Marian 116
 Bohatyn-Hłasko Maria
 Bosch Zofia
 Bronisława od Jezusa (Rupka)
 Bronowska Hania 118
 Bronowski Władysław
 Brzegowy Władzio 117
 Brzozowska Emilia z Salome
 Bujak Ignacy 46, 93
 Bujak Jakub 49, 100
 Bujak Anna z d. Augustynek
 Bujak Zofia z d. Jakimowicz
 Bujakowa Maria z Łomnickich 100
 Bukowska-Tyrała Helena
 Bukowski-Tyrała Jan
 Bystrzycka Grażyna
 Celińska Halina z Piwnickich 102, 122,
 123
 Chałubiński Ludwik
 Chałubiński Tytus 8, 28
 Chramcowa Jadwiga z Bieczyńskich 102
 Chramcowa Anna z Bukowskich
 Chramcówna Zofia 115, 143
 Chramiec Andrzej 102
 Chramiec Józef (1834–1903)
 Chramiec Józef (1904–1940)
 Chramiec Witold
 Chyc Stanisława z d. Karpieł
 Chylińska Maria 57, 58
 Czarniak Andrzej 44

- Czarniak Bronisława
z d. Gąsienica-Ciułacz 115
Czarniak Helena 61
Czarniak Stanisław
Czarniak Włodzimierz
Czarniak Wojciech 70
Czarniak Jędrzej „Budarz” 35
Czarny-Zawisza Maria 104, 114
Czech Bronisław 8, 17, 122, 123
Czech-Kapłan Janina 46, 122, 123, 166
Czech-Walczak Stanisława 122, 123
Czesława od Miłosierdzia Bożego (Lejman)
Czubernat Katarzyna
Ćwikła Ryszard „Rynio” 47
Dadej Kazimierz 19, 71, 100
Dadejowa Helena z d. Hoffman 59, 100
Dalbor Witold
Daniels Stuart
Dąmbska Jadwiga 104, 114, 122, 123
Dejmek Julia 114
Dembowska Maria
Dembowski Bronisław
Dereziński Henryk 44, 84
Diehl Józef 77, 100
Diehlowa Maria z de Barbaro 100, 115
Długosz Jan (1929–1962) 40, 49, 106, 126
Długosz Jan (?–1973) 97, 106
Długosz Janina 97, 106
Dłuska Helena 78
Dłuski Kazimierz
Dłuski Ziezio 117, 181
Dobrowolski Zdziś 97
Dobrowolski Zygmunt 97
Donata (Klara Rimpler)
Drewniewski Stanisław
Drewnowska Helena 97
Drewnowski Kazimierz 64, 97
Dziubek Maria
Dziubkowa Stanisława 102
Eljaszówna Wanda 115
Elterlein Janek 107, 118, 138, 141
Emmanuela od Chrystusa Króla
(Misztal) 131, 154
Fedorowicz Edward 85, 93, 99
Fedorowicz Józef 100
Fedorowiczowa Zofia 100
Felczak Waław 75, 76, 82, 92
Fiedor Maria z Karpielei 140
Fiedor Rozalia 140
Fiedor Stanisław 140
Figus Tadeusz 69
Finger Emma z Raiserów
Finger Gustaw 84, 120
Fischer Helena 95
Fischer Ludwik (1886–1968) 95
Fischer Ludwik (1916–1977) 95
Fitrzyk Józef
Florkiewicz Władysław
Folkierski Władysław
Frączysty Andrzej
Frączysty Gustaw
Frączysty Stanisław
Gajewska Zofia z Najmałowskich
Galica Wincenty
Gałek Jan Kazimierz 75
Gałek Klementyna 98

- Gąlek Stanisław
 Gąlek Stanisław Andrzej
 Gąlek-Zinccone Anna 58
 Garlicki Walenty
 Gawliński Jerzy
 Gazicki Edward
 Gąsienica Anna z Gutów 115
 Gąsienica Andrzej z Kościelnych
 Gąsienica Eleonora
 Gąsienica Jędrzej
 Gąsienica Ludwina z Pęksów 115
 Gąsienica Ludwisia 117
 Gąsienica Regina
 Gąsienica Stanisław 136
 Gąsienica Stanisław z Lasa 52, 99
 Gąsienica Wojciech
 Gąsienica-Bednarz Bronisława
 Gąsienica-Bednarz Helena
 Gąsienica-Brzega Anna z Chramców 115
 Gąsienica-Brzega Antonina
 Gąsienica-Brzega Cecylia
 z Kościelnych 115
 Gąsienica-Brzega Jan „Knopik”
 Gąsienica-Brzega Stanisław
 (1901–2003)
 Gąsienica-Brzega Stanisław
 (1947–1976)
 Gąsienica-Brzega Władysław
 Gąsienica-Byrcyn Agnieszka 81, 105, 115
 Gąsienica-Byrcyn Antonina
 Gąsienica-Byrcyn Józef
 Gąsienica-Byrcyn Ludwina Hanka 139
 Gąsienica-Byrcyn Marek 92
 Gąsienica-Byrcyn Stanisław
 (1887–1967) 53
 Gąsienica-Byrcyn Stanisław
 (1911–1991) 42, 81, 105
 Gąsienica-Giewont Helena 82
 Gąsienica-Giewont Jan „Budorz” 35
 Gąsienica-Giewont Katarzyna
 z d. Piaseczna
 Gąsienica-Giewont Stanisław 82
 Gąsienica-Giewont Tadeusz
 Gąsienica-Giewont Wojciech 120, 133
 Gąsienica-Gładczan Stanisław
 „Krystyn” 105
 Gąsienica-Gładczan Krystyna
 z d. Sękowska 105
 Gąsienica-Gronikowski Jan
 Gąsienica-Jacak Jan 146, 156
 Gąsienica-Jacak Agnieszka z Rojów 145
 Gąsienica-Kościelny Antonina
 Gąsienica-Kościelny Józef
 Gąsienica-Kościelny Regina z Firków 115,
 155
 Gąsienica-Kościelny Robert
 Gąsienica-Kościelny Władysław
 Gąsienica-Kościelny Wojciech 155
 Gąsienica-Kręty Jan
 Gąsienica-Krzyś Krzysztof
 Gąsienica-Krzyś Szymon
 Gąsienica-Makowska Zofia 107, 124, 146
 Gąsienica-Makowski Adam 146
 Gąsienica-Mikołajowy Jakub
 Gąsienica-Roj Irena z d. Buczyńska 115
 Gąsienica-Roj Zofia 31
 Gąsienica-Roj Władysław
 Gąsienica-Roj Władysław „Pośłów”
 Gąsienica-Samek Jan
 Gąsienica-Samek Mieczysław
 Gąsienica-Samek Stanisław
 Gąsienica-Samek Stefania
 Gąsienica-Samek Weronika
 Gąsienica-Sieczka Andrzej

- Gąsienica-Sieczka Eugeniusz „Budarz” 8,
17, 35, 74
- Gąsienica-Sieczka Maciej
- Gąsienica-Sieczka Maria
- Gąsienica-Staszczkowa Agnieszka 137
- Gąsienica-Szostak Jan 17, 19, 64
- Gąsienica-Szostak Karol
- Gąsienica-Szostak Michał
- Gąsienica-Szostak Wiktoria
- Gąsienica-Szymoszek Stanisław 31
- Gąsienica-Tomków Jan 54
- Gąsienica-Tomków Stanisław 159
- Gąsienica-Tomków Stefania
- Gąsienica-Tomków Tomasz
- Gąsienica-Tomków Wojciech
- Gąsienica-Tomków Zofia
- Gąsienica-Wawrytko Jakub
- Geiger Waław 37
- Gentil-Tippenhauer-Widigierowa
Wanda 33
- Gerlicz Władysław
- Gibulska Michalina Maria 152, 154
- Glabisz Jan
- Gluzińska Zofia z d. Gąsienica-Wawrytko
„Zojda” 115, 147
- Gluziński Tomasz 41, 146, 147, 148
- Głuszek Adaś 117, 118, 119
- Goetel Ferdynand
- Grabowski Ignacy
- Grandys Krzysztof
- Grandys Stanisław 53
- Grandys Anna z Krzysiów
- Grandys Zofia
- Gromkowska Zofia
- Gromkowski Władysław
- Grosse Arthur
- Grudzińska Maniutka 111, 117, 118, 141,
163
- Grychowska Helena
- Gryf-Łowczowski Jerzy Dobieław 85, 159
- Gut Jan
- Gut-Stapińska Aniela
- Hahn Anna 59
- Hajdukiewicz Jerzy 48, 143
- Hasior Władysław 36
- Hawranek Marian 57
- Hawranek Zofia
- Hillbricht Emil 86
- Hołyński Michał
- Hordyński Józef 73
- Immakulata od Ducha Świętego
(Jamróz) 154
- Inaczyński Kazimierz
- Jacina Regina
- Jacina Sebastian
- Janik Antonina „Pietrowa” 97
- Janik Józef „Pietrowy” 97
- Janik Katarzyna
- Janik Maria z Mardułów-Sobalów 97
- Janik Piotr „Pietrowy” 97
- Janik Teresa
- Janik Wojciech „Pietrowy” 97
- Janik Zofia z d. Kluś 97
- Janik-Rysula Regina
- Jarnuszkiewicz Stanisław
- Jarosz Józef
- Jarosz Maria
- Jasiewicz Józef
- Jasiński Stefan

- Jaxa-Jaxiński Ignacy 66
Jedynak Bożena
Jedynak Kazimierz
Jelska Klara 57, 58
Jędrysiak Zofia z d. Pęksa 120
Joanna od Boskiego Serca
(Świeżawska) 153, 154
Józefa Franciszka od Dzieciatka Jezus
(Ptaszek)
Józefa Teresa od Ducha Świętego
(Chojnacka)
- Kamińska Józefa
Kamocka Zofia
Kamocki Stanisław
Kapeniak Andrzej 135
Kapeniak Józef
Kapeniak Wiktoria
z d. Łaszcz-Łaszczeńska 88
Kapp Michał 144
Karłowicz Mieczysław 16, 79
Karpel Jan
Karpel Ludwina z d. Pęksa
Karpel Bronisława
z Gąsieniców-Szostaków
Kaszelewska Anna
Karśnicka Konstancja z Jarochońskich
Kawecka Maria Helena 133
Kenar Antoni 168
Kenar Halina
Kiedrzyńska Maria 134
Kiedrzyński Włodzimierz 135
Kierdeyewicz-Wielhorska Maria
z Broel-Platerów 88, 105, 144
Kierdeyewicz-Wielhorski Mieczysław 75,
105, 144, 156
Kimont Wacław 150
- Kirkor Michał 124, 125, 148
Klaper Filip Feliks
Kluś-Harendzki Jędrzej
Kluz Michalina
Kluz Zbigniew
Kłosowska Julia z Kierskich
Kłosowski Karol 36
Kolesiński Władysław 88
Kondratowiczowa Bronisława
z Łopczyńskich 115
Konopacka Maria
Kornicki Jan 61
Korosadowicz Zbigniew
Korzeniowska-Żychoń Bronisława
(też: Żychoniowa Bronisława
z Korzeniowskich)
Kossobudzki J. St.
Kowska Zofia
Kowski Zbigniew
Krahulec Maria
Krahulec Władysław
Kropiwnicki Kazimierz
Kruszyński Stanisław
Kruszyński Tadeusz
Krzeptowska Anastazja 98
Krzeptowska Maria z Pięciu Stawów
Krzeptowska Teresa
Krzeptowska Zofia z Gąsieniców 110, 115
Krzeptowska Władysława
z d. Walczak-Bundowska 115
Krzeptowska-Czarna Antonina
z Gąsieniców-Rojów
Krzeptowski Ajuś 117, 163, 181
Krzeptowski Andrzej
Krzeptowski Andrzej
z Pięciu Stawów
Krzeptowski Jędrus 117

- Krzeptowski Józef 72
 Krzeptowski-Czarny Stanisław
 Krzeptowski Wojciech
 Krzysiak Andrzej
 Krzysiakowa Ludwina z Walczaków 98
 Krzystyniak Agnieszka z d. Bednarz 115
 Krzyształowicz de Turbia Wincenty
 Krzyżak Antoni
 Krzyżak Barbara
 Krzyżak Irena
 Krzyżak Rudolf
 Ksawera od Dzieciątka Jezus (Kozioł) 154
 Kubala Józef
 Kubica Janusz 55
 Kukuc Andrzej 17
 Kula Jan
 Kula Stanisław
 Kulig Marylka 117
 Kuligowa Ludwina
 Kuligowa Marcjanna 111
 Kuligowski Józef
- La Casto-Gąsienica-Byrcyn Agnieszka
 Landsberg Władysław 123, 125
 Leja Witalis
 Leśniak Ludwika
 Lewcun Aleksandra
 Lewcun Jan
 Lewcun Maciuś
 Lubicz-Januszkiewicz Olgierd 145, 159
- Łaś Stanisław
 Łabunowicz Marek „Maja” 55
 Łaniewska Katarzyna
 Łaniewska-Łukaszczyk Elżbieta
 Łobarzewska Anna z Felczaków 81
- Łojas Józef
 Łożański Jan
 Łucja od Niepokalanego Serca Maryi
 (Bernaś) 153
- Machnowska Wanda 112, 118, 146
 Mackowska-Roj Iris
 Mackowski Michael 152, 153
 Madeyski Tadeusz 138
 Majewska Helena
 Makuszyńska Janina z Glużyńskich
 Makuszyński Kornel 28, 40
 Malicka Janina 102
 Malicki Tadeusz 50, 102
 Malinowski Piotrek
 Mally Franciszek 103, 134
 Marczevska-Brzozowa Marta
 z Baranowskich
 Mardula Franciszek 39
 Maria Klementyna od Dzieciątka Jezus
 (Janina Obertyńska) 131
 Maria od Świętego Józefa (Hyc) 154
 Marusarz Agnieszka
 Marusarz Andrzej
 Marusarz Irena z Jeziorskich 34
 Marusarz Jan
 Marusarz Jędrzej
 Marusarz Józef
 Marusarz Stanisław
 Marusarz Stanisław „Dziadek” 45
 Marusarzowa Maria 100
 Marusarzówna Helena 46, 115
 Marusarzówna Zofia 68, 115
 Marusarz-Rusiecka Bronisława
 Marzec Anna
 Marzec Helena z Pęksów 142
 Marzec Jan 142

- Marzec Władysław 142
 Mateja Aniela z Pęksów
 Mateja Stanisław 55
 Maurizio-Abramowicz Marian „Dzik” 16, 50
 Melbechowska Zofia Ry.....
 Michalik Helena
 Michalik Mieczysław 38
 Mierzejewska Konstancja
 z Mackiewiczów 115
 Mikucki Mieczysław 149
 Mistrzyk Józef 39
 Młynarczyk Jakub
 Młynarczyk Jan
 Młynarczyk Józef 65
 Młynarczyk Stanisław
 Młynarczyk Stanisława 65
 Młynarczyk Staś 117
 Modlibowska Wanda
 Morawska Róża
 Morawski Karol
 Mossakowska Jadwiga
 Mossakowski Lesław
 Motyka Stanisław
 Muniak Andrzej 148
 Murasiewicz Hanna
 Murasiewicz Tadeusz 73

 Nałęcz-Raczyński Tadeusz 78
 Neuzil Franciszek 60, 159
 Nędza-Kubiniec Jan 141
 Nędza-Kubiniec Stanisław 141
 Nędza-Kubiniec Zofia 98, 120
 Niedziałek Wojciech
 Niemczynowski Tadeusz
 Niepsuj Jan 151

 Nowodworska Waleria 143
 Nowodworska Helena z Wyrzińskich 102

 Obertyńska Beata 113
 Obertyńska Zofia z Obertyńskich
 Obrochta Elżbieta z d. Albrzykowska 115
 Oczkoś Henryk
 Olewiński Wincenty Karol Oliwier
 Olszański Bartek 48, 53, 108
 Orkan Władysław 40, 92
 Orkiszowa Anna z Zajaków

 Pach Adam 41
 Pach Jan 136
 Pach Leona 136
 Pach Maria
 Pachowa Zofia z Krzeptowskich
 Pająkowski Marian
 Pankiewiczówna Felicja 115
 Paryski Witold Henryk 63
 Pasieczna Maria z Ostrowskich
 Pasierb-Orland Jadwiga
 Pasierb-Orland Jan 38
 Paszkowski Gustaw
 Pawlica Józef Marian 103, 110, 142
 Pawlica Józef Wiktor 100, 106
 Pawlicowa Maria z Krzeptowskich 100, 106, 115
 Pawlicowa Bronisława ze Staszeczków 115
 Pawlikowska Aniela z Wolskich 98
 Pawlikowska Dorota 98
 Pawlikowska Iwa 98
 Pawlikowska Lula 98
 Pawlikowska Waleria z Konstchinskych 98
 Pawlikowska Wanda z Abramowiczów 98
 Pawlikowski Jan Gwalbert 98

- Pawlikowski Jan Gwalbert Henryk 98
Pawlikowski Józef Antoni
Pawlikowski Kasper 98
Pawlikowski Łukasz 98, 117
Pawlikowski Michał 98
Pawłowska Irena
Pawłowski Tadeusz
Pęksa Agnieszka 98
Pęksa Andrzej 116
Pęksa Jan „Mielorz” 67, 120, 155, 156
Pęksa Józef (1856–1904) 113
Pęksa Józef (1877–1905) 142
Pęksa Marek 116, 121
Pęksa Maria
Pęksa Stanisław
Pęksa Władysław 100
Pęksa Wojciech
Pęksa-Krzysiak Anna
Pęksowa Ewelina z d. Zubek 34, 100, 115, 116
Piasecka Klementyna 98
Piekacz Zygmunt 36
Piętka Jadwisia 117, 140, 141, 163
Piłsudski Bronisław 8, 63, 75
Piotrowska Anna
Pisarska Ludwika z Krzysiaków 107
Piwnicki Zdzisław 104, 114
Plewkiewiczowa Antonina z Janiszewskich
Podczerwiński Andrzej
Podwin Jadwiga
Poleska-Szczypiłło Ewelina z Koreywów
Poleski-Szczypiłło Henryk Hipolit 158
Prószyńska Helena
Przerwa-Tetmajer Kazimierz 28, 40
Przybylski Bronisław
Raciborski Marian 28
Radwańska-Paryska Zofia 63
Raiser Edwin
Raiser Henryka z Mikiettów
Rajtar Julian 74
Rasińska Jadwiga z Lasków 120, 159
Rayska Eugenia z Szadurskich
Roj-Kozłowska Helena 32
Rokicka Maria
Roman Franciszek
Romiszewski Feliks 66
Rylski Janek
Rysula Andrzej „Pietrzok”
Rysula Jan
Rysula Maciej
Rysula Maria
Ryś Zbigniew
Rząsa Antoni 58, 100
Rząsowa Halina 100
Sabała (właśc. Krzeptowski Jan) 28, 40, 98, 120
Sadowski Tadeusz 54, 163
Samardak Rudolf
Schaiter Michalina 107, 137
Semków Aniela
Serafin Irena z d. Matella 138
Serafin Roman 34
Siender Maria 113
Sierodzka Maria
Sierodzki Wojciech
„Siwy” 98
Skarbak-Giżycka Krystyna
Skawińska Helena z Mielczarskich
Skawiński Czesław 33
Skimina Izabella 86, 166

- Skimina Tadeusz „Amino” 70, 86
Skupień Andrzej
Skupień Helena
Skupień Stanisław
Smoczyńska Róża z Zacharyasiewiczów
Sobczak Maria z d. Gąsienica-Kościelny
Sokalski Teofil 109, 118
Sokołowska Aka Irena 85
Sokołowska Irena z Piekarskich
Sokołowska Ludwika z Schullów 102
Sokołowska Agnieszka z Walczaków 17
Sokołowski Jan 17
Sokołowski Marek
Sokołowski Marian 17, 62
Sokołowski Stanisław (1865–1951) 17, 84
Sokołowski Stanisław (1900–1990) 17, 62
Sokołowski Witold 17
Sołtysowa Józefa z Morawieckich
Souček Franciszek 60, 93, 99, 159
Staich Tadeusz 16, 78, 92
Starkiewiczowa Tadeuszowa Helena
z de Lelievrow 100, 115
Stebnicka Katarzyna 68
Stebnicki Alfred 68
Stecka Zofia z d. Wiśłocka 52, 115, 166
Stecki Konstanty
Stelzerowa Józefa 100, 102
Stolarczyk Józef 7, 129, 150, 151
Stopka Andrzej 148
Stryjeński Karol
Sudziłowska Krystyna z Mierzejewskich 18,
96
Sudziłowski Gustaw 18, 96
Sulek Małgorzata 55, 92
Sustka Katarzyna 99
Szerer Bogusław 33, 100
Szerer Oskar 84
Szererowa Anna z Ostrofskich 101
Szonert Stanisław 118, 119
Szosland Mieczysław
Szukiewicz Bronisława 67
Szyc Włodzimierz
Szymanowski Karol, Karol z Atmy 16, 38
Szymański Leon
Ślimak Jan
Śliwiński Anastazy
Świdówna Janina 115
Świerczyńska Teresa 49, 92, 93, 124
Świerk Józef
Świerk Maria 37
Tarczyńska Karolina z d. Bednarz
Tarczyński Jerzy
Tarczyński Marek
Tatar Jan
Tatar Regina
Tatar Wiesław
Tatar Władysław
Teresa od Dzieciątka Jezus (Teplicka) 153
Teresa od Dzieciątka Jezus (Wata)
Teresa od Jezusa
(Olimpia Wróblewska) 153, 154
Terlecki Alfred
Tetmajer-Przerwa Kazimierz,
zob. Przerwa-Tetmajer Kazimierz
Tetmajer Kazimierz Stanisław
Tomaszewska Maria
Tomaszewski Andrzej
Topolnicki Jan 150
Trojanowski Edward 41, 44
Trzebunia Jan

- Trzebunia Józef
Trzebunia Maria
Trzebunia Antonina
z d. Szczepaniak-Krupowska
Trzebunia Stanisław „Kmieć”
Turek Jan „Aga” 70
- Urbaniak Jędrus 117
Ustupski Jerzy 50, 51
- Vaedtke Jan 140
- Walczak Antonina 160
Walczak Henryk 65, 80
Walczak Jan Michał 64
Walczak Michał 17
Walczak Anna z Czarniaków
Walczak Jan z Michałków
Walczak Józef z Michałków
Walczak Zdzisław z Gąsieniców-Walczaków-
-Michałków z Nowsia 37, 80, 82, 96,
121, 134, 138
Walczak-Król Czesława 158
Walczak-Krzepitowska Teresa 98
Walczak-Wójciak Andrzej 99
Walczak-Wójciak Aniela
Walczak-Wójciak Franciszek (1864–1884)
Walczak-Wójciak Franciszek (1889–1967)
Walczak-Wójciak Izabella 117
Walczak-Wójciak Jakub 112
Walczak-Wójciak Jan
Walczak-Wójciak Józef (1906–1969) 136
Walczak-Wójciak Józef (1928–2007)
Walczak-Wójciak Marianna
Walczak-Wójciak Stanisław
Walczak-Wójciak Stanisława
Walczakowa Anna z Grychowskich 17
- Walecki Stanisław 26, 74
Wespański Kazio 117, 163
Winnicka Dziunia 117
Wiślocki Adam 68, 96, 121
Wiśniowska Helena
Wiśniowski Jerzy
Wiśniowski Zbigniew 150
Witkiewicz Stanisław 28, 129
Witkiewicz Stanisław Ignacy 42, 90, 107,
108, 126
Witkiewiczowa Maria 100, 107, 108, 125,
126
Witkiewiczowa Jadwiga Maria
z d. Unrug 42, 100, 102, 115
Witośławska Helena
1° Witte, 2° Kojszor Anna
z Korzeniowskich 101
Witwicka Helena 135
Władysława od Jezusa Hostii (Grygierczyk)
Włodarczyk Eugeniusz 31
Wnuk Włodzimierz 40
Wojnarski Stanisław 109, 118
Wolska Maryla 113
Wołowska Maria z Koziellów-
-Poklewskich 115, 135
Woźniak Stanisław
Wójcik Franciszek
Wójcik Maria
Wrześniak Czesław
Wszelaczyńska Maria z Malczewskich 140
Wyspiański Stanisław 35, 36
Wyszomirski Stanisław 135
- Zaruski Mariusz 8, 54, 71
Zawadzki Bronisław 70
Zawilska-Żychoń Dobrochna
Zborowska Irmina

Zborowski Juliusz
 Zdebska Władysława 99
 Zdebski Zdzisław Marcin 98
 Zubek Stanisław 45
 Zubek Ludwina z Bachledów-Szeligów
 Zubek Józefa z Wasylkowskich
 Zwierzańska-Olszańska Marta 17, 107,
 108
 Zwolińska Zofia z Żarneckich 34, 166
 Zwoliński Albin
 Zwoliński Stefan 28, 42, 52
 Zwoliński Tadeusz 62

 Żarnecka Zofia z Jaxa-Trojackich 45, 77,
 81
 Żychoniowa Bronisława
 z Korzeniowskich 159
 Żychoniówna Janinka 115, 117
 Żychoń Józef
 Żychoń Stanisław
 Żychoń Stefan

Indeks nazwisk

- Adamiszyn Zbigniew 12, 171
Adamowski Jan 151, 169
Adamus-Darczewska Krystyna 148, 169, 197
Anusiewicz Janusz 11, 101, 170, 173
Arkuszyn Hryhorij 12, 13, 172, 174
- Babiarz Aldona 23, 169
Bajda Anna 10, 169
Baniowska Ewa 32, 169
Barabasz Stanisław 32, 169
Bartmiński Jerzy 21, 23, 25, 29, 30, 79, 87, 151, 169, 170, 173, 176, 178
Białas Wiesław 7, 32, 170
Biernat Andrzej 9, 170
Biolik Maria 153, 177
Bogucka Maria 61, 170
Borkowska Monika 10, 170
Borkowski Igor 11, 23, 58, 170
Boryś Wiesław 29, 30, 95, 129, 130, 170
Brandstatter Andrzej 7, 170
Brückner Aleksander 29, 170
Brzozowska Małgorzata 29, 30, 87, 169
- Bubak Józef 35, 105, 158, 170
Buryś Alina 13, 170
- Chlebda Wojciech 12, 171
Cieślak Katarzyna 10, 170
Cieślikowa Aleksandra 71, 171
Cyran Grzegorz 153, 179
Czyż Dorota 24, 173
Czyżewski Feliks 12, 13, 170, 171, 172, 174
- Długotłęcka-Pinkwart Lidia 60, 142, 176
Długosz Kazimierz 8, 11, 12, 14, 15, 20, 24, 32, 53, 56, 58, 62, 66, 67, 83, 87, 90, 91, 112, 113, 130, 139, 141, 143, 151, 164, 171
Dobrzyńska Teresa 21, 170
Domański Bolesław 162, 173
Doroszewski Witold 25, 29, 75, 86, 177
Dubisz Stanisław 23, 86, 87, 169, 178
Dudek-Szumigaj Agnieszka 12, 13, 15, 20, 23, 32, 56, 58, 66, 67, 72, 91, 112, 117, 119, 130, 133, 149, 151, 164, 170, 172, 174

- Dunaj Bogusław 164, 177
 Dutkova Renata 32, 35, 43, 170, 173, 174, 176, 178
- Friedelówna Teresa 9, 172
 Frolak Lubow 13, 170
- Gajda Stanisław 12, 23, 169, 171
 Gałuszka Anita 10, 117, 172
 Gardziel-Bielińska Iwona 94, 172
 Gluziński Tomasz 146, 148, 172
 Gnyś-Nidecka Małgorzata 10, 117, 172
 Godek Katarzyna 13, 23, 24, 172, 173
 Gotówka Agnieszka 83, 173
 Górz Bronisław 162, 173
 Grzebień Ludwik 156, 172
 Grzegorzczkova Renata 21, 22, 23, 173
- Handke Kwiryna 101, 127, 165, 166, 173
 Herchel Małgorzata 13, 173
 Hodorowicz Stanisław Andrzej 7, 35, 83, 173
- Iwanowska Aleksandra 126, 178
- Jackowski Antoni 43, 173
 Jadacka Hanna 100, 166, 173
 Jagiełła Kazimierz 32, 169
 Jastrzębska-Golonka Danuta 53, 173
 Jostowa Wanda 32, 173
- Kadyjewska Anna 22, 174
 Kajtoch Wojciech 22, 174
 Kałamacki Stanisław 7, 174
 Kałamarz Wojciech 145, 178
 Karwatowska Małgorzata 22, 127, 174, 179
- Kąś Józef 22, 176
 Kenarowa Halina 60, 174
 Kędziora Tomasz 60, 174
 Kępka Izabela 11, 61, 100, 177
 Kieres Dawid 11, 174
 Klemensiewicz Zenon 100, 111, 115, 117, 174
 Kleszcz-Szczyrba Renata 10, 117, 172
 Kojder Marcin 13, 174
 Kolbuszewski Jacek 10, 11, 14, 91, 103, 109, 124, 148, 170, 174, 177
 Kołacz Jakub 156, 175
 Kołatka Krzysztof 83, 173
 Konczewska Katarzyna 12, 175
 Kopaliński Władysław 104, 175
 Kopiński Krzysztof 9, 18, 173
 Kowalewska-Dąbrowska Jolanta 149, 175
 Kowalska Danuta 106, 175
 Kowalski Waldemar 10, 175
 Kozak Anna 32, 169, 175
 Kozłowska Mirosława 12, 171
 Krygowski Władysław 51, 175, 197
 Krzyszpień Jerzy 50, 175
 Książek-Bryłowa Władysława 13, 175
 Kupiszewski Władysław 9, 11, 14, 27, 164, 175
 Kurek Halina 83, 175
 Kurek Jan 10, 16, 131, 132, 139, 167, 175
- Lehr-Splawiński Tadeusz 100, 111, 115, 117, 174
 Lewicki Andrzej Maria 12, 171
 Ledorowski Lech 12, 66, 171
- Łazowski Andrzej 8, 12, 171
 Łucarz Anna 24, 25, 175

- Madejowa Maria 32, 83, 173, 175
 Maksymowicz-Mróż Natalia 20, 158, 161, 175
 Makuchowska Marzena 132, 133, 175
 Mariak Leonarda 95, 166, 175, 178
 Maryniakowa Irena 12, 175
 Mlekodaj Anna 32, 83, 173, 175

 Nowakowska-Kempna Iwona 162, 175

 Olejnik Marek 13, 171
 Olma Marceli 23, 26, 176
 Ostaszewska Danuta 13, 175

 Pająkowska-Kensik Maria 83, 173
 Pajdzińska Anna 22, 23, 79, 174, 176
 Paluszak-Bronka Anna 83, 173
 Paruch Józef 176, 197
 Paryski Witold Henryk 7, 8, 43, 176
 Piechnik Anna 94, 101, 127, 165, 176
 Pihan-Kijasowa Alicja 13, 171
 Pinkwart Maciej 7, 8, 16, 19, 26, 60, 86, 89, 126, 129, 142, 156, 176
 Pisarek Walery 20, 176
 Piżanowska Renata 7, 8, 16, 19, 26, 43, 86, 89, 126, 129, 156, 176
 Podracki Jerzy 176, 197
 Poniatowski Zygmunt 148, 169, 197
 Przybylska Renata 22, 176
 Puzynina Jadwiga 176

 Radwańska-Paryska Zofia 7, 8, 43, 176
 Rak Maciej 22, 24, 29, 30, 32, 37, 43, 83, 129, 134, 151, 164, 166, 175, 176, 177
 Rećko Janusz 13, 176
 Rieger Janusz 12, 175
 Rodenkówna Małgorzata 11, 177

 Rogowska-Cybulska Ewa 9, 11, 113, 139, 141, 176
 Rudaś-Grodzka Monika 127, 174
 Rychter Joanna 166, 178
 Rzetelska-Feleszko Ewa 71, 171, 176

 Sawicka Irena 9, 172
 Sędziak Henryk 24, 173
 Siegień Bazyli 12, 130, 172
 Sikora Kazimierz 22, 83, 173, 176
 Siwiec Adam 22, 179
 Skiba Stefan 162, 173
 Skorupska-Raczyńska Elżbieta 153, 178
 Sochacka Stanisława 153, 177
 Stecki Kazimierz 32, 177
 Steczko Iwona 9, 11, 24, 61, 88, 89, 91, 93, 100, 101, 102, 105, 114, 115, 127, 130, 142, 143, 164, 177
 Sulima Roch 10, 177
 Syrnicka Krystyna 10, 117, 177
 Szerszunowicz Wacław 11, 177
 Szpyra-Kozłowska Jolanta 127, 174
 Szymański Janusz 9, 18, 173, 178

 Talewski Roman 56, 178
 Tandecki Janusz 9, 18, 173
 Tierling Ewa 12, 171
 Tokarski Ryszard 21, 22, 23, 25, 170, 174, 176, 178
 Tomala Karolina 166, 178
 Tomecka Anna 178
 Trelińska Barbara 9, 18, 173
 Trzynadłowski Jan 9, 13, 14, 178
 Twardowski Jan 126, 178
 Tylkowa Danuta 32, 169
 Tyrpa Anna 12, 172

- Umińska-Tytoń Elżbieta 152, 178
Urbańczyk Stanisław 20, 100, 111, 115,
117, 174, 176

Walczak Bogdan 95, 178
Warda-Radys Lucyna 11, 61, 100, 177
Winiarczyk Marek 178, 197
Witkowska Krystyna 16, 178
Wnuk Włodzimierz 42, 178
Woźniak Robert 12, 171
Wolański Adam 101
Wójcicki Kazimierz Władysław 9, 178

Zdebski Janusz 7, 8, 178
Zmuda Ewa 153, 154, 178, 179, 181

Żuk Grzegorz 22, 179

Wykaz skrótów i skrótowców występujących w cytowanych inskrypcjach*

AK., AK	Armia Krajowa
AR	Akademia Rolnicza
art.	artysta
A.S.P.	Akademia Sztuk Pięknych
Aug.	Augustus ('sierpień')
b.	były
ck., c.k.	cesarsko-królewski
d., dn.	dnia
D.O.M., DOM	<i>Deo Optimo Maximo</i> ('Bogu Najwyższemu') lub <i>Domus Omnium Mortuorum</i> ('dom wszystkich zmarłych')
dr	doktor
dr fil.	doktor filozofii
dr med.	doktor medycyny

* Zasadniczo rozwinięcia skrótów podajemy za: J. Paruch, *Słownik skrótów*, wyd. 2, Warszawa 1992, *passim*; J. Podracki, *Słownik skrótów i skrótowców*, Warszawa 2000, *passim*. Pomocniczo, zwłaszcza w wypadku skrótów łacińskich, wykorzystano też: K. Adamus-Darczewska, Z. Poniatowski, *Mały słownik religioznawczy*, Warszawa 1969, *passim* oraz M. Winiarczyk, *Sigla Latina in libris occurrentia: cum siglorum Graecorum appendice*, Wrocław 1995, *passim*, a ponadto: W. Krygowski, *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Warszawa–Kraków 1988, *passim*. Skróty przywołujemy w pisowni oryginalnej, zatem w niektórych wypadkach rozwinięcia skrótów nienotowanych w wymienionych kompendiach dokonano na podstawie analizy kontekstów, np. *pseł.* [pseudonim], *mag* [magister].

dyr.	dyrektor
Feb.	Februarius ('luty')
FIS	<i>Fédération Internationale de Ski</i> ('Międzynarodowa Federacja Narciarska')
gen.	generał
gimn.	gimnazjum
GOPR	Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
grad.	gradatim (dosł. 'kolejne, krok po kroku' – o dacie przyjęcia święceń)
h., hr	hrabia, hrabina
hm. RP	harcistrz Rzeczypospolitej Polskiej
im.	imienia
inż.	inżynier
inż. roln.	inżynier rolnictwa
IHS	<i>Iesus</i> ('Jezus') lub <i>Iesus Hominum Salvator</i> ('Jezus Zbawiciel Ludzi')
K.G. A.K.	Komenda Główna Armii Krajowej
kier.	kierownik
KL., KL	Konzentrationslager ('obóz koncentracyjny')
Król.-Pol.	Królestwo Polskie
ks., X.	ksiądz
kw., kwiet.	kwiecień
lek. med.	lekarz medycyny
lic.	liceum
M.	matka
mag, mgr	magister
Mart.	Martius ('marzec')
m-cy	miesiący
medal. olimp.	medalista olimpijski
mgr inż.	magister inżynier
N.N.	<i>nomen nescio</i> ('nieznany')

nat.	nativus ('urodzony')
Octob.	October ('październik')
oficer rez. WP	oficer rezerwy Wojska Polskiego
PIHM	Państwowy Instytut Hydrologiczno-Meteorologiczny
P.	<i>pater</i> ('ojciec')
p/	przeciw
p-szy	pierwszy
par.	parafia
phm.	podharc mistrz
por.	porucznik
ppłk.	podpułkownik
prof.	profesor
prof. dr hab.	profesor doktor habilitowany
pseł., pseud., PS.	pseudonim
PSP	Pułk Strzelców Podhalańskich
PTT	Polskie Towarzystwo Tatrzańskie
PTTK	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
pułk.	pułkownik
PZN	Polski Związek Narciarski
r.	rok
R.I.P., RIP	<i>Requiescat in Pace</i> ('spoczywaj w pokoju')
S.	siostra
Sanat. Naucz.	Sanatorium Nauczycielskie
sem.	seminarium
S.G.G.W.	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
S.J.	<i>Societas Iesu</i> ('Towarzystwo Jezusowe')
SP, ŚP., Śp., śp.	świętej pamięci
SN PTT	Sekcja Narciarska Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego
św.	święty
szk.	szkolny

TOPR	Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
TPN	Tatrzański Park Narodowy
UB	Urząd Bezpieczeństwa
Ucz. 6. kl. G. Sob. w Kr	Uczeń 6. klasy Gimnazjum Sobieskiego w Krakowie
U.J., UJ	Uniwersytet Jagielloński
um.	umarł/-a
ur., ur	urodził/-a się, urodzony/-a
V.R.	<i>vir reverendi</i> ('czcigodny obywatel')
WiN	Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość
wydz.	wydział
wyśw.	wyświęcony
założ.	założyciel
zasł. i odzn. prac. sł. zdr	zasłużony i odznaczony pracownik służby zdrowia
zd., z d., z d	z domu
ZIO	Zimowe Igrzyska Olimpijskie
zm., zm	zmarł/-a, zmarły/-a
Zw. Podhalań	Związek Podhalań

Summary

Image of Inhabitants of Podhale and the Tatra Mountains on Inscriptions in the Pęksowy Brzyzek Old Cemetery in Zakopane

Established in the 19th century, the cemetery in Pęksowy Brzyzek in Zakopane is one of the most intriguing burial sites in Poland. It is a religious resting ground where remains of Roman Catholics are buried. The cemetery is located over *brzyzek* – a steep cliff of the Cicha Woda brook, on land gifted by Jan Pęksa. Both the name of the founder and the features of the area gave rise to its local name – *Pęksowy Brzyzek*. When a new cemetery was created in Zakopane in 1908, the Pęksowy Brzyzek Cemetery became known as the Old Cemetery. This burial ground holds the remains of inhabitants of Zakopane, but also those coming from outside Podhale, who were important for the area. In 1931, the art restorer entered the Cemetery into the register of historic monuments, and since that moment on it has also been known as the Historic Cemetery or the Cemetery of the Distinguished.

The *gravestone inscriptions* in the Zakopane Cemetery are also referred to as *epitaphs*, *epigraphs* or *gravestones*, i.e. short, separate texts that are complete semantically and formally, and provide information on the life and death of a person, thus serving an informative and commemorative function. Moreover, at the Cemetery there are some *commemorative inscriptions* dedicated to certain people who were connected with the area of Zakopane and Podhale, however, they were buried elsewhere.

The objective of this work was to recreate the image of inhabitants of Podhale and the Tatra Mountains that was preserved in gravestone and commemorative inscriptions in the Old Cemetery in Zakopane. We follow the definition of the linguistic image of J. Bartmiński – an interpretation of reality incorporated in language, also verbalized, which may be encapsulated as the view of the world.

For the purposes of the work, the term *inhabitants of Podhale and the Tatra Mountains* is understood in a certain, broad way – the group includes people born in Podhale who were connected with Podhale and the Tatra Mountains throughout their lives, but also those who

come from other areas (also from outside Poland) and decided to live their lives in the mountains and Podhale, worked for the benefit of the community of Zakopane and Podhale, pursued their passions and devoted their lives to experience the mountains as explorers or researchers. It also includes those who came to Zakopane for tourism or sport and decided to move to the Tatra Mountains, and those who came here searching for medical treatment (especially at the turn of the 19th and 20th centuries) and never came back to their hometowns. Basically, anyone who was buried in the Old Cemetery or who was buried elsewhere but whose life and work were appreciated by the community of Zakopane and Podhale and commemorated at the Cemetery.

The research was based on 569 inscriptions collected at the Old Cemetery in Zakopane in 2018 and 2019, which commemorate 685 people (397 men, 288 women). The analysis mainly focused on the lexical elements, but also certain grammatical features of the language of the inscriptions.

It was shown that the analyzed inscriptions reflect three aspects of human life – social and professional lives of the commemorated people, their family environment, and the religious and spiritual life. Therefore the work is divided into three chapters – Chapter I (*People of Podhale and the Tatra Mountains in social and professional relations*) reconstructs the image preserved in the inscriptions of the inhabitants of Podhale and the Tatra Mountains engaging in various social and professional relations. Those relations are significant, because for many years achievements of a given person have been the primary criterion for commemorating them at the Old Cemetery (it needs to be emphasized that it is also referred to as the Cemetery of the Distinguished), both in the form of burial or a commemorative plaque. The analysis allowed us to recreate the system used to measure and evaluate the social and professional efforts, make a list of the professions (e.g. *mountain rescuer, guide, artist, soldier*) who are especially greatly appreciated in Podhale, and also track how such contribution was encapsulated linguistically.

Chapter II (*People of Podhale and the Tatra Mountains in relationships with family and friends*) recaptures family relationships established by those commemorated by the epitaphs. It was shown that the roles that are most clearly and consistently emphasized in the inscriptions are the ones of the *wife* and the *daughter*, less frequently the *mother*, the *sister*. They were marked with lexical elements, but also distinctive grammatical elements (e.g. Polish suffixes signifying femininity, such as *-owa, -ówna*). The roles of men – the *husband*, the *father*, the *son* – were just marginally present in epitaphs. This image reflects the traditional, uneven division of social male and female roles preserved in epitaphs. The main female domain (despite the changes occurring in recent years) mostly remains to be home and family, whereas the major sphere of male activity is outside home (the work environment and circles of common interests among friends, as well as public, political and social activities).

Chapter III (*People of Podhale and the Tatra Mountains in relations with Sacrum*) shows that the Old Cemetery inscriptions clearly display the religious aspect, as observed on the example of numerous and varied references to God, Christ and Mother of God. They are an important element comprising the image of the inhabitants of Podhale and the Tatra Mountains

who especially cherish their traditional system of values and contemplating God as the supreme good.

The inscriptions in Zakopane show respect to the dead and pride with what their ancestors have accomplished, preserving the memory about their actions and compelling us to reflect. As they emphasize the relation between the commemorated people and Poland, the region, a given social and professional group and the family, they are also treated as a distinguishing element of inclusivity and identity.

Keywords: non-literary texts, inscriptions, gravestone inscriptions, commemorative inscriptions, linguistic image of the world, textual image of the world, Old Cemetery in Zakopane

CMENTARZ NA PĘKSOWYM BRZYZKU W ZAKOPANEM, nazywany też Starym Cmentarzem lub Cmentarzem Zasłużonych, jest jedną z najciekawszych polskich nekropolii. W ciągu 170 lat funkcjonowania cmentarza pochowano na nim około 6 tysięcy osób. Obecnie szacuje się, że na terenie nekropolii znajduje się około 400 grobów (częściowo anonimowych), zarówno jednoosobowych, jak i rodzinnych, wieloosobowych, opatrzonych *inskrypcjami*, zwanymi także *epitafiami*, *napisami epigraficznymi* lub *nagrobkami*, tj. krótkimi, autonomicznymi tekstami, zamkniętymi pod względem semantycznym i formalnym, informującymi o śmierci jakiejś osoby i upamiętniającymi osobę zmarłą. W pracy odtworzono złożony, wieloaspektowy, niezwykle interesujący językowo i poznawczo obraz ludzi utrwalaony w zakopiańskich inskrypcjach.

fol.: Geralt/Pixabay

71-101 Szczecin, ul. Mickiewicza 64
tel. 91 444 20 06, 91 444 20 09
e-mail: wydawnictwo@usz.edu.pl
www.wn.usz.edu.pl

ISBN 978-83-7972-505-2 (print)
ISBN 978-83-7972-801-5 (online)

9 788379 725052